

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
EKONOMIKAS UN VADĪBAS FAKULTĀTE
STATISTIKAS UN DEMOGRĀFIJAS KATEDRA

**IEDZĪVOTĀJU NOVECOŠANĀS PROBLĒMA
LATVIJĀ, TĀS IETEKME UZ TAUTSAIMNIECĪBAS
ATTĪSTĪBU**

MAGISTRA DARBS

Autors: Gunita Virsnīte

Stud. apl. 06033

Darba vadītājs: asoc.prof., Dr. oec. Atis Bērziņš

RĪGA 2010

ANOTĀCIJA

Maģistra darba nosaukums: Iedzīvotāju novecošanās problēma Latvijā, tās ietekme uz tautsaimniecības attīstību.

Latvija jau ilgstoši atrodas dziļas demogrāfiskās krīzes apstākļos, kuras galvenie cēloņi ir dzimstības samazināšanās, mirstības samazināšanās gados vecāku iedzīvotāju kopskaitā, darbaspējas vecuma iedzīvotāju noslodzes ar pensijas vecuma iedzīvotāju kopskaita palielināšanās un darbaspējas vecuma iedzīvotāju kontingenta novecošanās līmeņa paaugstināšanās. Šīs demogrāfiskās tendences ietekmē arī tautsaimniecības attīstību, jo cilvēku skaits, viņu kvalifikācija, veselība un dzīvotspēja ir faktori, kas nosaka sabiedrības bagātības apmērus un sabiedrības ekonomiskās attīstības iespējas.

Pētījuma mērķis: izvērtēt iedzīvotāju novecošanos Latvijā un tās ietekmi uz tautsaimniecības attīstību Eiropas Savienības kontekstā.

Veicamie uzdevumi mērķa sasniegšanai: noskaidrot novecošanās jēdziena būtību un galvenās novecošanās teorijas; noskaidrot tautsaimniecības attīstības un ilgtspējīgas attīstības būtību iedzīvotāju novecošanās kontekstā; izvērtēt novecošanās tendences pasaulē un Latvijā; izvērtēt iedzīvotāju novecošanās radītās sociālekonomiskās sekas; izstrādāt priekšlikumus iedzīvotāju novecošanās radīto seku mazināšanai.

Metodes: teorētiskās literatūras analīze, statistisko datu analīze, Latvijas Republikas un starptautisko organizāciju saistīto normatīvo aktu analīze.

Maģistra darbā veiktā teorētiski metodoloģiskā analīze un pētījums pamatojas uz LR likumdošanas aktu prasībām, statistikas datiem, Latvijas un ārvalstu zinātnieku darbiem, publikācijām zinātnisko rakstu krājumos un periodikā, internetā pieejamiem materiāliem.

Rezultāti un secinājumi: Izvērtējot demogrāfiskās attīstības tendences, situāciju Latvijā raksturo zema dzimstība un vidējā mūža ilguma palielināšanās, kas veicina sabiedrības novecošanos. Lai iedzīvotāju novecošanās nepalēninātu ekonomisko attīstību, īpašu uzmanību vajadzētu pievērst šādām jomām: labvēlīgāku apstākļu radīšanai ģimenēm; nodarbinātības veicināšanai; līdzsvarotas imigrācijas veicināšanai, lai nodrošinātu darbaspēka pieejamību; jārod jauni līdzekļi, lai izmantotu izaugsmes potenciālu, ko nodrošina jaunās paaudzes un gados vecākie iedzīvotāji.

Darbam ir 76 lpp, 4 tabulas, 32 attēli un 5 pielikumi.

Atslēgas vārdi: iedzīvotāju novecošana, tautsaimniecības attīstība, ilgtspējīga attīstība, gados veci iedzīvotāji, demogrāfiskās prognozes.

ANOTATION

Title of the Master paper: The Problem of the Population Aging in Latvia, that Influence on the Economic Development.

Latvia finds itself protractedly in a deep demographic crisis, main reasons of which are decline of birth, decline of death rate of old age population, ratio increase of old aged persons to working-age population and rise of labour force aging level. These demographic trends have influence on development of economic, as population number, people qualifications, health and vitality are factors which determine wealth and possibilities of economical growth of each society.

Aim of the research: evaluation of population aging in Latvia and its influence on development of national economic in context of EU.

Tasks of the research: to clarify conception of the population aging and the main theories; to clarify the interpretation of sustainable development of economic in context of population aging; to evaluate trends of population aging in the world and in Latvia; to evaluate social and economic effects of population aging; to formulate suggestions to minify population aging caused effects.

Methods: analyses of theoretical literature; analyses of statistical data; analyses of laws and regulations of Latvian Republic and international organizations.

The theoretic methodological analyses and research of this Master paper is based on laws and regulations of Latvian Republic, statistical data, works of Latvian and international scientists, issues of publications and periodicals, materials from internet.

Results and conclusions: through evaluation of demographic trends, the situation in Latvia describes low birth rates and growth of expectancy of life, with population aging effect. To avoid slow down of economic due to population aging, special attention must be paid to the following spheres: creation of enabling environment for families; stimulation of employment; stimulation of balanced imigration, to secure labour force supply.

Master paper has 76 pages, 4 tables, 32 figures and 5 attachments

Keywords: population aging, development of national economic, sustainable development, old-aged persons, demographic projections

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievads.....	5
1. Iedzīvotāju novecošanās teorētiskais raksturojums	8
1.1. Iedzīvotāju novecošanās jēdziens.....	8
1.2. Iedzīvotāju novecošanās teorijas	15
2. Tautsaimniecības attīstības būtība un pamatprincipi iedzīvotāju novecošanās kontekstā..	18
2.1. Attīstības jēdziena būtība	18
2.2. Ilgtspējīgas attīstības būtība	23
3. Iedzīvotāju novecošanās cēloņi un ietekmējošie apstākļi	26
3.1. Iedzīvotāju novecošanās tendences globālajā skatījumā	26
3.2. Iedzīvotāju sastāva novecošanās cēloņi un ietekmējošie apstākļi Latvijā Eiropas Savienības kontekstā	42
Secinājumi un priekšlikumi.....	70
Pateicības	72
Izmantotā literatūra un avoti.....	73
Pielikumi.....	77
1. pielikums. Iedzīvotāju dzimuma un vecuma piramīdas attīstītajās un attīstības valstīs.....	78
2. pielikums. Iedzīvotāju dabiskais pieaugums ES dalībvalstīs	79
3. pielikums. Summārais dzimstības koeficients ES dalībvalstīs	80
4. pielikums. Vīriešu un sieviešu vidējais paredzamais mūža ilgums ES dalībvalstīs	81
5. pielikums. Iedzīvotāju novecošanās rādītāji ES dalībvalstīs	82

IEVADS

Pasaulē pēdējo gadu laikā ir vērojama attīstīto valstu iedzīvotāju īpatsvara samazināšanās pasaules iedzīvotāju kopskaitā. Tā piemēram, Eiropas iedzīvotāju skaita īpatsvars pasaules iedzīvotāju kopskaitā no 20% 1960.gadā ir samazinājies līdz 11,2% 2005.gadā, bet pieaudzis ir Āfrikas iedzīvotāju īpatsvars pasaules iedzīvotāju kopskaitā – no 9,3% 1960.gadā līdz 14,2% 2005.gadā. Eiropas Savienības valstīs iedzīvotāju skaits no 1960.gadā esošā iedzīvotāju skaita īpatsvara – 13,3% ir samazinājies līdz 7,5% 2005.gadā.¹ Tas ir izskaidrojams ar to, ka attīstīto valstu iedzīvotāju skaita pieauguma tempi ir lēnāki, nekā vidēju un zemu ienākumu valstīs.

Sabiedrības attīstības gaitā, uzlabojoties sadzīves apstākļiem un drošībai, dažādās valstīs vai teritorijās katrai citā laikposmā sāk pakāpeniski samazināties bērnu un pārējā priekšlaicīgā mirstība un atbilstoši pieaugt indivīdu vidējais mūža garums. Pateicoties tam, iedzīvotāju skaita atjaunošanai un papildināšanai vairs nebija nepieciešams sākotnējais augstais dzimstības līmenis, un to varēja samazināt līdz paaudžu nomaiņai nepieciešamajam – nedaudz vairāk par diviem bērniem vidēji uz auglīgā vecuma sievieti.²

Tāpat kā iedzīvotāju kopumā ar salīdzinoši mazāku bērnu īpatsvaru, arī ģimenēs ar mazāku bērnu skaitu ir vieglāk nodrošināt augstāku ienākumu līmeni uz katru tās locekli nekā ģimenēs ar vairākiem bērniem. Tāpēc gandrīz visās ekonomiski attīstītajās valstīs, neraugoties uz kopējo augsto labklājības līmeni, dzimstība ir sarukusi tiktāl, ka vairs nenodrošina paaudžu nomaiņu. Pēc jaunākajiem Eurostat datiem summārais dzimstības koeficients Eiropas Savienības valstīs ir 1,4. Tādos apstākļos jaunais darbspējīgo papildinājums vairs nesedz pensijā izejošo skaitu.

Arī Latvija ilgstoši atrodas dziļas demogrāfiskās krīzes situācijā. Tās galvenās iezīmes ir sistemātiska iedzīvotāju skaita samazināšanās gan dabiskā veidā – mirstībai pārsniedzot dzimstību – gan migrācijas ietekmē – emigrācijai pārsniedzot imigrāciju. Kopš valstiskās neatkarības atgūšanas iedzīvotāju skaits katru gadu ir sarucis, pieaugot gados veco iedzīvotāju skaitam. Pēc Centrālās statistikas pārvaldes jaunākajiem datiem iedzīvotāju skaits 1990.gadā no 2,67 miljoniem ir samazinājies līdz 2,24 miljoniem iedzīvotāju 2010.gada aprīlī. Tas nozīmē, ka kopš 90.gada iedzīvotāju skaits ir samazinājies par 430 tūkstošiem jeb 16,1%.

¹European Commission. Europe in figures: Eurostat yearbook 2009. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities. 2009. p.130.

²Eglīte, P. Demogrāfiskās politikas vieta Latvijas sociālajā politikā. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem/ Nr.11: Draudi Latvijas iedzīvotāju ataudzei un nepieciešamā rīcība to mazināšanai. Rīga: BO SIA LZA Ekonomikas institūts. 2004. 8.lpp.

Tam par iemeslu ir negatīvs dabiskais pieaugums – 1990.gadā iedzīvotāju skaits palielinājās par 3106 iedzīvotājiem, bet 2008.gadā tas samazinājās par 7058 iedzīvotājiem.¹ Iedzīvotāju skaita samazinājumu ietekmē arī negatīvs migrācijas saldo – Latviju vairāk iedzīvotāju pamet nekā ierodas uz patstāvīgu dzīvi no citām valstīm. Ļoti būtiski ir tas, ka valsti pamet gados jauni cilvēki, darbaspējas vecumā, kas atstāj ļoti būtisku ietekmi arī uz demogrāfiskās slodzes līmeni un līdz ar to tautsaimniecības attīstību.

Jau 1930. gadā 13% no Latvijas iedzīvotājiem bija 60 un vairāk gadus veci. Novecošanās process, sevišķi vietējos iedzīvotājos, pēckara periodā saglabājās augstā līmenī. 60 un vairāk gadus veco iedzīvotāju īpatsvars 1970.gadā sasniedza 17,4% un 22,3% 2009.gadā.² Šādi rādītāji liecina par ļoti strauju iedzīvotāju novecošanos un nepieciešamību paaugstināt sociālās nodrošināšanas pakalpojumus un izdevumus.

Līdz ar to izriet secinājums, ka notiek iedzīvotāju strauja novecošanās, kuras galvenie cēloņi ir dzimstības samazināšanās, mirstības samazināšanās gados vecāku iedzīvotāju kopskaitā, darbaspējas vecuma iedzīvotāju noslodzes ar pensijas vecuma iedzīvotāju kopskaita palielināšanās un darbaspējas vecuma iedzīvotāju kontingenta novecošanās līmeņa paaugstināšanās.

Pēc dažādiem novecošanās rādītājiem, kas iekļauti jaunākajā pasaules iedzīvotāju pārskatā par iedzīvotāju novecošanos, Latvija ir starp visvairāk novecojošākajām desmit valstīm pasaulē.³ Pēc šī pārskata datiem Latvijā ir 16,9% iedzīvotāji vecumā no 65 gadiem un vecāki.

Ekonomikas intensifikācijas, darbaspēka resursu samazināšanās un darbaspēka brīvās kustības apstākļos īpašu nozīmi iegūst saudzīga, taupīga attieksme pret darbaspēka resursiem. Orientēšanās uz pilnīgāku un racionālāku darbaspēka resursu izmantošanu izraisa nepieciešamību vispusīgāk un detalizētāk pētīt šo resursu atražošanās likumsakarības.

Līdz ar to šī maģistra darba mērķis ir izvērtēt iedzīvotāju novecošanos Latvijā un tās ietekmi uz tautsaimniecības attīstību Eiropas Savienības kontekstā.

Maģistra darba mērķa sasniegšanai tiek definēti šādi veicamie uzdevumi:

- 1) noskaidrot novecošanās jēdziena būtību un galvenās novecošanās teorijas;
- 2) noskaidrot tautsaimniecības attīstības un ilgtspējīgas attīstības būtību iedzīvotāju novecošanās kontekstā;

¹ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

² Demogrāfijas centra dati. – [atsauce 01.02.2010.]. Pieejams: <http://www.popin.lanet.lv>

³ International Population Reports: An Aging World 2008. U.S. Governmental Printing Office, Washington, DC, 2009. p.12.

- 3) izvērtēt novecošanās tendences pasaulē un Latvijā;
- 4) izvērtēt iedzīvotāju novecošanās radītās sociālekonomiskās sekas;
- 5) izstrādāt priekšlikumus iedzīvotāju novecošanās radīto seku mazināšanai.

Maģistra darba mērķa sasniegšanai tika izmantotas šādas metodes – teorētiskās literatūras analīze, statistisko datu analīze, Latvijas Republikas un starptautisko organizāciju saistīto normatīvo aktu analīze.

Maģistra darbā veiktā teorētiski metodoloģiskā analīze un pētījums pamatojas uz LR likumdošanas aktu prasībām, statistikas datiem, Latvijas un ārvalstu zinātnieku darbiem, publikācijām zinātnisko rakstu krājumos un periodikā, internetā pieejamiem materiāliem.

Maģistra darbs sastāv no trīs galvenajām nodaļām, kas detalizētāk tiek izvērstas apakšnodaļās. Pirmajā nodaļā tiek apskatīts iedzīvotāju novecošanās teorētiskais pamatojums, kas galvenokārt tiek balstīts uz demogrāfiskās pārejas modeli un tiek apskatītas arī iedzīvotāju novecošanās teorijas. Otrajā nodaļā tiek atspoguļots tautsaimniecības attīstības pamatojums iedzīvotāju novecošanās kontekstā, jo cilvēku skaits, viņu kvalifikācija, veselība un dzīvotspēja ir faktori, kas nosaka sabiedrības bagātības apmērus un sabiedrības ekonomiskās attīstības iespējas. Tādējādi iedzīvotāji nemitīgi ir noteiktu sociāli ekonomisku apstākļu ietekmē un vienlaikus paši ir faktors, kas nosaka sabiedrības attīstību kopumā. Trešajā nodaļā tiek aplūkotas iedzīvotāju novecošanās tendences pasaulē un Latvijā salīdzinājumā ar citām Eiropas Savienības dalībvalstīm un analizētas iedzīvotāju novecošanās sociālekonomiskās sekas. Darba nobeigumā autore ir apkopojusi galvenos secinājumus par darbā apskatīto problemātiku un izstrādājusi priekšlikumus situācijas uzlabošanai. Literatūras sarakstā ietverti 35 izmantoto darbu nosaukumi. Kopējais darba apjoms ir 76 lapaspuses, iekļautas 4 tabulas, 32 attēli un pievienoti 5 pielikumi.

1. IEDZĪVOTĀJU NOVECOŠANĀS TEORĒTISKAIS RAKSTUROJUMS

Demogrāfiskās situācijas izvērtēšanā svarīgākā nozīme ir iedzīvotāju atražošanās procesu raksturojumiem. Jāizvērtē ne tikai dzimstības un mirstības procesi, bet arī iedzīvotāju atražošanās rezultējošie raksturojumi – iedzīvotāju paaudžu nomaiņas intensitāte un dabiskais pieaugums. Izšķirošā nozīme ir iedzīvotāju atražošanās režīmam un tipam – tam vai paaudžu nomaiņa noris sašaurināti, vienkāršā apmērā vai paplašināti un kāds ir dabiskais pieaugums/samazinājums. Nozīmīgi demogrāfiskās situācijas raksturotāji ir arī iedzīvotāju migrācijas, demogrāfisko struktūru rādītāji.

Pirms pievērsties demogrāfiskās situācijas rādītāju izvērtēšanai, pēc autores domām, ir ļoti būtiski iepazīties ar iedzīvotāju novecošanās teorētiskajiem aspektiem.

1.1. Iedzīvotāju novecošanās jēdziens

Novecošana ir dabīgs fizioloģisks process, kura laikā cilvēka organismā noris virkne pārmaiņu. Tā ir nenovēršama ikvienam cilvēkam. Pastāv ļoti plašs atšķirību spektrs, ko novecošana nozīmē katram sabiedrības indivīdam un ko tā nozīmē sabiedrībai kopumā.

Iedzīvotāju novecošanās ir iedzīvotāju attīstības process, kad palielinās iedzīvotāju kopējais novecojums, kas īpaši izpaužas iedzīvotāju vidējā vecuma un gados veco cilvēku īpatsvara pieaugumā.

Novecošanās procesu var aplūkot no hronoloģiskās, bioloģiskās, psiholoģiskās un sociālās perspektīvas. Literatūrā visu laiku populārākais vecuma definēšanas veids ir atsaukšanās uz hronoloģisko vecumu no dzimšanas, kas norāda personas vecumu gados. Bioloģiskais vecums ataino izmaiņas šūnu līmenī, kas ietekmē organisma funkcionālo kapacitāti. Psiholoģiskais vecums attiecas uz indivīda spējām dažādās garīgajās un izziņas dimensijās, iekļaujot pašapziņu, mācīšanās spējas, atmiņu, koncentrēšanos un uztveri. Sociālais vecums attiecas uz priekšstatiem, ko sabiedrība bieži vien attīsta par noteiktiem uzvedības stereotipiem konkrēta vecuma indivīdiem.¹ Sociālais vecums tiek saistīts arī ar sociālo lomu un pozīciju maiņu dažādu dzīves posmu laikā, kā arī citas novecošanās perspektīvas ir balstītas uz politisku skatījumu, kā, piemēram, fakts, ka dažādās sabiedrībās ir noteikts atšķirīgs pensionēšanās vecums.

¹Chodzko-Zajko, W.J. Biological Theories of Aging: Implications for Functional Performance. Occupational Therapy with Elders Strategies For The COTA. 2nd edition, Mosby, Inc., 2004. p. 28- 41.

Ar vecumu saistītās izmaiņas organismā ir jākategorizē divās grupās: izmaiņas, kas ir tieši saistītas ar novecošanas procesu, un izmaiņas, kas ir saistītas, ar dažādām saslimšanām un dzīves stilu.

Pasaules Veselības organizācija (PVO) pieņēmusi terminu *aktīva novecošana*, definējot to kā procesu, kas optimizē iespējas veselībai, līdzdalībai un drošībai, lai veicinātu vecu cilvēku dzīves kvalitāti. Jēdziens „aktīvs” attiecināms uz nepārtrauktu līdzdalību sociālajā, ekonomiskajā, kulturālajā, garīgajā un pilsoniskajā dzīvē, nevis tikai nodarbošanos ar fiziskām aktivitātes vai līdzdalību darba tirgū. Aktīva novecošana tiecās paildzināt veselīgas dzīves iespējamību un dzīves kvalitāti visiem cilvēkiem, neskatoties uz viņu vecumu. PVO jēdzienu „aktīva novecošana” pieņēma 1990. gadu beigās, akcentējot, ka aktīva novecošana ir vairāk iekļaujošs jēdziens, kas identificē faktoros papildus veselības aprūpei, kas ietekmē populācijas un indivīdu novecošanu. Aktīvas novecošanas pieeja ir balstīta uz gados veco ļaužu cilvēktiesību atzīšanu un Apvienoto Nāciju neatkarības, līdzdalības, cieņas, aprūpes un sevis piepildīšanas principu ievērošanu.¹

Iedzīvotāju attīstības procesu ļoti labi var raksturot ar iedzīvotāju vecumstruktūras palīdzību. Iedzīvotāju vecumstruktūra ir viens no svarīgākajiem demogrāfiskajiem un līdz ar to arī ekonomiskajiem rādītājiem. No tām skaitliskajā attiecībām, kas pastāv starp iedzīvotāju vecuma grupām, ir atkarīgs ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars, darbaspēku resursu apjoms, darbaspējīgo iedzīvotāju noslodze ar bērniem un pensionāriem.² Līdz ar to var secināt, ka no iedzīvotāju vecumsastāva ir atkarīga arī tautsaimniecības attīstība un vispārējais iedzīvotāju dzīves līmenis.

Iedzīvotāju vecumstruktūra veidojas iedzīvotāju dzimstības un mirstības procesu ietekmē, un atsevišķās teritorijās to būtiski var ietekmēt migrācijas procesi, kara sekas.

Pētot iedzīvotāju vecumsastāvu, ir lietderīgi izmantot izstrādātās vecumgrupu klasifikācijas. Latvijā tiek izmantotas šādas vecumgrupas:

- 0 gadi – zīdaiņi;
- 0 - 6 (7) – pirmskolas vecuma bērni;
- 0 – 14 – bērni līdz darbības vecumam;
- 15 – 62 gadi – darbības vecuma iedzīvotāji;
- 62 gadi un vecāki – pensijas vecuma iedzīvotāji;
- 80 (90) gadi un vecāki – ilgdzīvotāji.

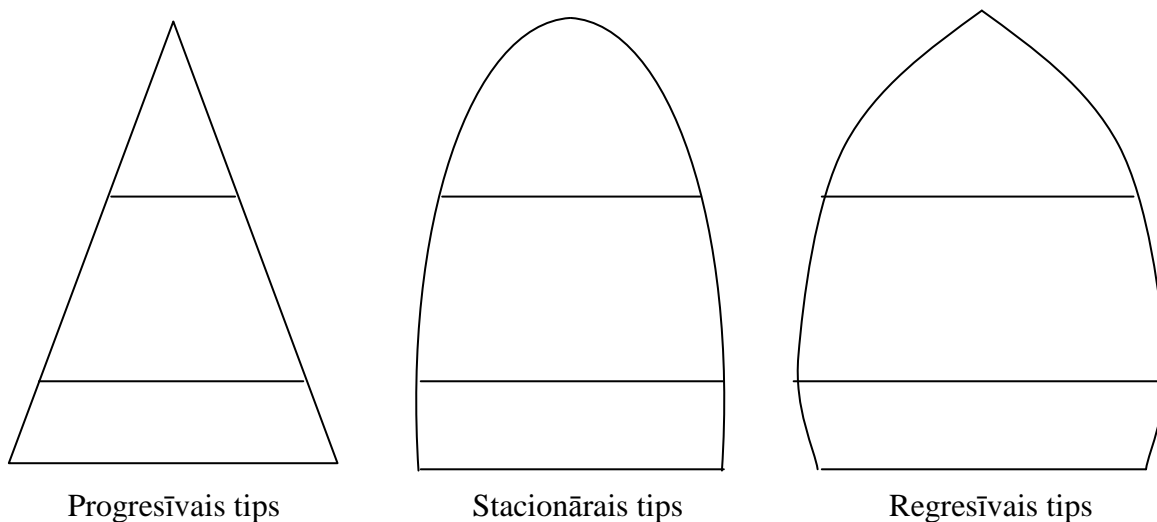
¹ World Health Organization. Active Aging: A Policy Framework, Madrid, 2002. p.59.

² Zvidriņš, P. Demogrāfija: Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Universitāte. 2003. 97.lpp.

Zviedru demogrāfs G.Zundbergs 19.gs. beigās visus iedzīvotājus iedalīja šādās vecuma grupās:

- Bērni vecumā līdz 14 gadiem;
- Vecāki no 15 – 49 gadiem;
- Vecvecāki – 50 gadi un vecāki.

Saskaņā ar šo klasifikāciju, vecāku īpatsvars parasti svārstās ap 50% . Atkarībā no bērnu un vecāku skaitliskajām attiecībām demogrāfs izšķīra progresīvo, stacionāro un regresīvo vecumstruktūru.

1.1.att. G.Zundberga vecumstruktūru tipi

1.1. attēlā ir attēloti G.Zundberga vecumstruktūru tipi. Par progresīvo vecumstruktūras tipu viņš uzskatīja tādu, kurā bērnu un vecāku attiecība ir 40:10 vai tuvu tai, par stacionāro – 27:23 un regresīvo – 20:30.

Trīsstūra piramīda ar platu pamatni liecina par augstu dzimstības un lielu bērnu īpatsvaru vecumstruktūrā. Tāds vecumsastāvs ir raksturīgs jaunattīstības valstīm.

Stacionārais iedzīvotāju ataudzes tips ir raksturīgs daudzām ekonomiski attīstītām valstīm. Bet regresīvais tips liecina par sistemātisku dzimstības samazināšanos un ļoti nelabvēlīgu atražošanās režīmu un demogrāfisko situāciju kopumā. Šāda tipa valstīs mirstība pārsniedz dzimstību. Tāds tips ir raksturīgs arī Latvijā un ļoti daudzām citām Eiropas valstīm.

Starptautiskajos salīdzinājumos bieži lieto shēmu, pēc kuras visus iedzīvotājus iedala trīs vecuma grupās:

- Jaunie – 0–14 gadus veci iedzīvotāji;
- Pieaugušie – 15–59 gadus veci iedzīvotāji (vai 15 – 64 gadi, vai 20 -59 gadi);

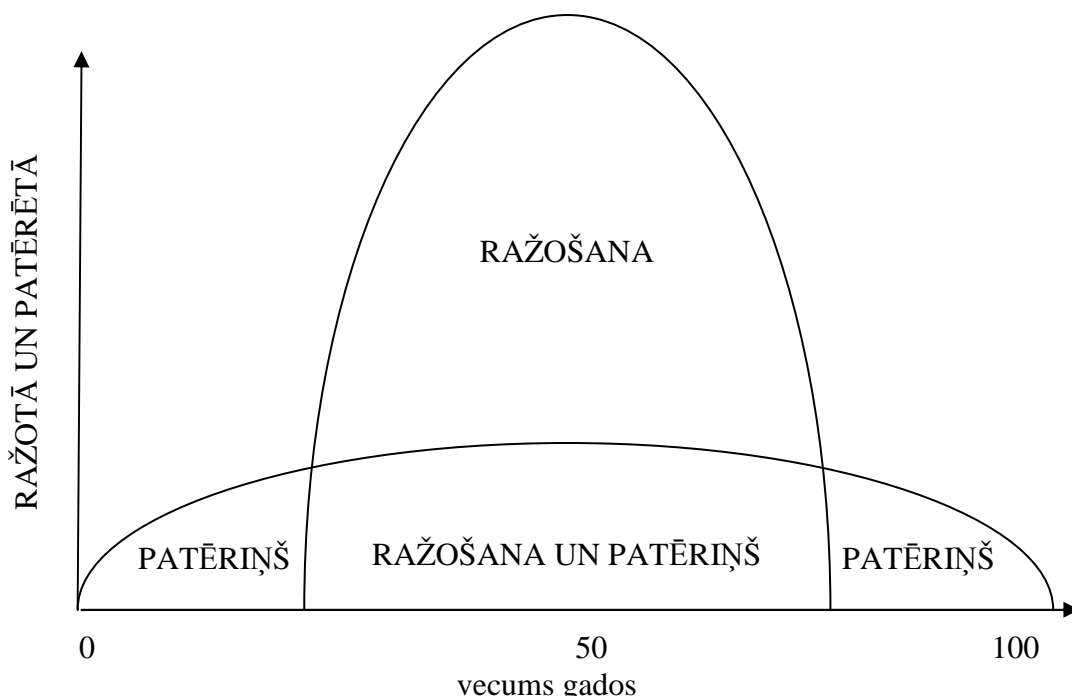
- 60 (65) gadus vecie un vecāki iedzīvotāji.

Pieaugušo īpatsvars šāda veida klasifikācijā parasti veido 50 – 60% no iedzīvotājiem, līdz ar to, balstoties uz šo iedalījumu, var atšķirt valstis, kurās pastāv liels bērnu un mazs veco cilvēku īpatsvars, no demogrāfiskā ziņā novecojošām valstīm.

Darba autore arī statistisko datu analizēšanā izmantos tieši šo trīs vecuma grupu klasifikāciju, kur gados jaunie iedzīvotāji ir vecumā 0-14 gadi, darbaspējas vecuma iedzīvotāji ir 15-64 gadus veci, bet vecie iedzīvotāji veido vecuma grupu 65 gadus veci un vecāki. Autore šo klasifikāciju izvēlējās pielietot tāpēc, ka starptautiskajos salīdzinājumos to ir vieglāk pielietot, jo vecuma grupu intervāli ir vienādi.

Cilvēka dzīvē var izcelt trīs periodus atkarībā no viņa līdzdalības ražošanas un patērēšanas procesos, kas uzskatāmi ir attēloti 1.2. attēlā:

- periods, kad tikai patērē un ražošanā vēl nepiedalās – līdz darbaspējas vecuma iedzīvotāji;
- periods, kad cilvēkam raksturīga aktīva līdzdalība ražošanā un patērēšana – darbaspējas vecuma iedzīvotāji;
- periods, kad cilvēks vairs nepiedalās ražošanā, bet turpina patērēt – pēc darbaspējas vecuma iedzīvotāji, pensijas vecuma iedzīvotāji,

1.2.att. Ražošana un patēriņš atkarībā no vecuma¹

¹ Zvidriņš, P. Demogrāfija: Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003. 218.lpp.

Attiecības starp ražošanu un patēriņu atsevišķos vecumos mainās atkarībā no sabiedriski ekonomiskās sistēmas un darba ražīguma. Tomēr visur ražošana un arī patēriņš lielā mērā ir vecuma funkcija. Ražošanas un patēriņa kvalitatīvie raksturlielumi atkarīgi no tā, vai tie atspoguļo visu iedzīvotāju vai tikai ražošanā nodarbināto darba efektivitātes un patēriņa sakarības.¹

Tāpēc K.Balodis 20.gs. sākumā ierosināja aprēķināt slodzi, kas jāiztur ražojošā vecuma grupai savu bērnu, vecāku un vecvecāku labā. Šo lielumu sauc par demogrāfisko slodzi.² Tas ir rādītājs, kas raksturo bērnu un pensijas vecuma iedzīvotāju attiecību pret darbaspējas vecuma iedzīvotājiem. Demogrāfiskās slodzes līmenis ir atkarīgs no darbaspējas vecuma robežām, tāpēc starptautiskajos salīdzinājumos bieži izmanto vienādus darbaspējas vecumus.

Demogrāfiskajā statistikā par vecuma sākšanos nosacīti tiek pieņemti 60 vai 65 gadi, bet tos, kuri ir sasnieguši 80 vai 90 gadu vecumu, uzskata par ilgdzīvotājiem.³

Starptautiskajos salīdzinājumos tiek izdalītas arī šādas veco iedzīvotāju grupas:⁴

- 65 – 74 gadi – gados veci (*young old*) iedzīvotāji;
- 75 – 84 gadi – vecie (*the old*) iedzīvotāji;
- 85 un vecāki – ļoti veci (*the oldest-old*) iedzīvotāji.

Pētījumi liecina, ka mūsdienās iedzīvotāju novecošanās pamatā ir dzimstības samazināšanās, nevis iedzīvotāju vidējā mūža ilguma palielināšanās. Uzlabojoties sociāli ekonomiskajiem apstākļiem un attīstoties medicīnai, vērojama jaunu cilvēku mirstības samazināšanās, sekmējot iedzīvotāju sastāva atjaunošanos. Iedzīvotāju novecošanos sekmē tikai mirstības samazināšanās gados vecākiem cilvēkiem.

Izšķir divu veidu iedzīvotāju novecošanos:

- „novecošanās no augšas” – parāda vecu cilvēku īpatsvara palielināšanos;
- „novecošanās no apakšas” – norāda uz bērnu īpatsvara samazināšanos.

Iedzīvotāju novecošanās procesu ļoti uzskatāmi izskaidro demogrāfiskās pārejas teorija. „Demogrāfiskā pāreja” ir modelis, kas raksturo iedzīvotāju skaita izmaiņas laika gaitā. Demogrāfiskās pārejas modelis ir balstīts uz amerikāņu demogrāfa Varena Tomsona (*Warren Thompson*) 1929.gadā aizsāktajām interpretācijām par novērotajām dzimstības un mirstības

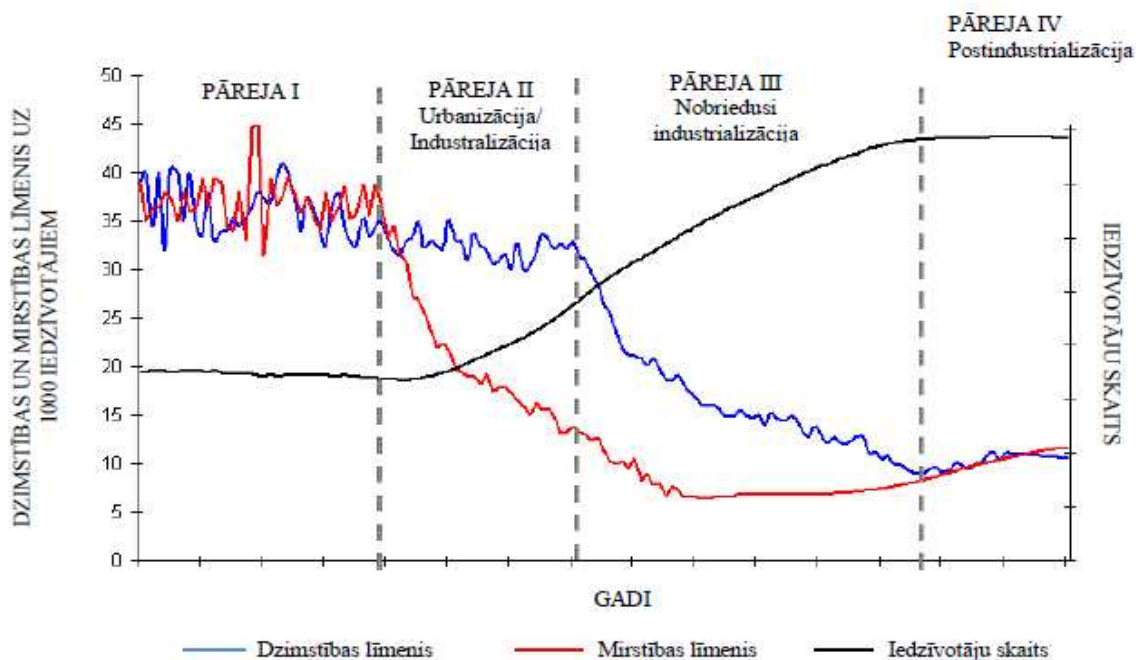
¹ Zvidriņš, P. Demogrāfija: Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Universitāte. 2003. 218.lpp.

² Turpat, 100.lpp.

³ Turpat, 103.lpp.

⁴ Novecošanās raksturojums. – [atsauce 24.04.2010.] Pieejams: <http://www.transgenerational.org/>

līmeņu izmaiņām vai pārejām industrializācijas pārņemtajās sabiedrībās pēdējo 200 gadu laikā.¹ Šis modelis ir idealizēts. Grafiski attēlots tas ir 1.3. attēlā.

1.3.att. Demogrāfisko pāreju modelis²

Pēc šī modeļa var izdalīt četras pārejas.

Sākotnēji vairums iedzīvotāju neierobežo dzimstību, tā ir tuvu fizioloģiski iespējamam līmenim. Arī mirstība ir ļoti augsta. Šādu atražošanās līmeni dēvē par primitīvo atražošanās līmeni, kas Rietumeiropā praktiski pastāvēja līdz 17.gs.³

Otrajā fāzē noris mirstības samazināšanās, it īpaši no infekcijas slimībām. Dzimstībai vēl nav izteiktas samazināšanās tendences. Tā rezultātā palielinās iedzīvotāju skaita pieauguma temps.

Trešajā fāzē noris dzimstības samazināšanās, ko izraisa aizvien lielākas daļas iedzīvotāju apzināta attieksme pret ģimenes veidošanu, ģimenes lieluma plānošanu. Šajā fāzē turpinās arī iedzīvotāju mirstības samazināšanās, tomēr raksturīgi, ka dzimstības līmenis krītas lielākā mērā. Noris iedzīvotāju novecošanās process, dabiskā pieauguma līmenis samazinās.⁴

Ceturtajā fāzē, kuru dēvē par demogrāfisko procesu relatīvās stabilizācijas fāzi, dzimstība un mirstība un arī iedzīvotāju dabiskais pieaugums ir zemā līmenī, bet atsevišķās

¹ Montgomery, K. Demographic transition. – [atsauce 24.04.2010.] Pieejams:

<http://www.uwmc.uwc.edu/geography/Demotrans/demtran.htm>

² Turpat, – [atsauce 24.04.2010.] Pieejams: <http://www.uwmc.uwc.edu/geography/Demotrans/demtran.htm>

³ Zvidriņš, P. Demogrāfija: Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Universitāte. 2003. 23.lpp.

⁴ Turpat, 23.lpp.

valstīs iedzīvotāju skaita pieauguma vispār nav – Latvijā tas tā ir kopš 90.gadu sākuma.¹ Iedzīvotāju atražošanās režīms šajā fāzē ir ekonomiskāks, lai gan tas ne vienmēr ir sabiedrības optimālā līmenī. Iedzīvotāju novecošanās process ir spilgti izteikts.

20.gs. 30.gados franču demogrāfs A.Landrī izstrādāja koncepciju par demogrāfisko revolūciju, kuras pamatā ir shēma, kurā demogrāfiskās attīstības process tiek aplūkots kā trīs vēsturisku iedzīvotāju atražošanas tipu – arhaiskā, tradicionālā un mūsdienu tipa un divu demogrāfisko revolūciju vēsture.² Šī koncepcija demogrāfisko revolūciju definē kā pāreju no viena atražošanās tipa uz citu.

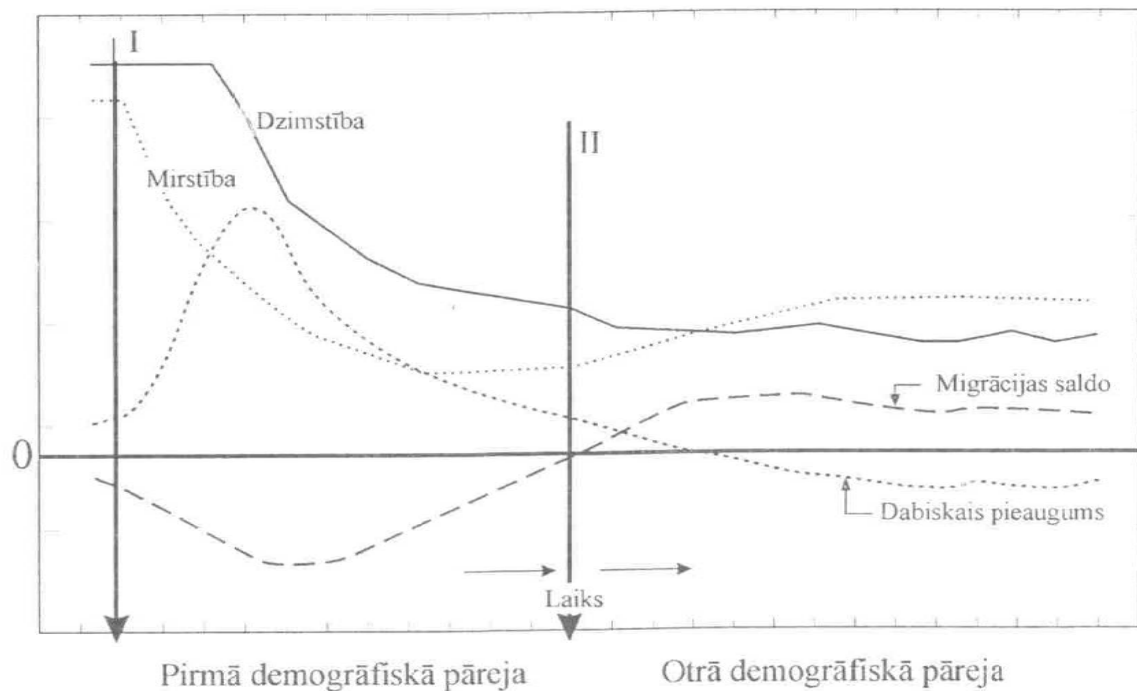
Pirmā demogrāfiskā revolūcija (neeolītiskā) tiek saistīta ar sabiedrības darba dalīšanas un darba ražīguma līmeni, kad sāka ražot virsproduktu, privātīpašuma un šķiru sabiedrības veidošanos.

Otrā demogrāfiskā revolūcija ir demogrāfiskā pāreja no tradicionālā iedzīvotāju atražošanās tipa uz mūsdienu tipu, un tās pamatā ir pāreja no agrārās uz industriālo ekonomiku. Par šīs revolūcijas rezultātu uzskata sociālajiem, tehniskajiem un ekonomiskajiem nosacījumiem atbilstošu iedzīvotāju mirstības, dzimstības un atražošanās stabilizāciju uz relatīvi zema līmeņa, turklāt tā sekas ir sabiedrības demogrāfiska novecošanās un augsts urbanizācijas līmenis.

Vairāki zinātnieki demogrāfiskās attīstības vispārējo aspektu atspoguļošanas vēsturiskā skatījumā uzsver apstākli, ka vairākās ekonomiski attīstītajās valstīs mirstības līmenis pārsniedz dzimstību un iedzīvotāju dabisko samazinājumu pilnīgi vai daļēji kompensē iedzīvotāju mehāniskās kustības - migrācijas pieaugums.

¹ Zvidriņš, P. Demogrāfija: Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Universitāte. 2003. 23.lpp.

² Turpat, 24.lpp.

1.4.att. Pirmās un otrās demogrāfiskās revolūcijas modelis¹

Holandiešu demogrāfs Van de Kaa 90.gados izstrādāja modeli par divām demogrāfiskajām pārejām mūsdienu atražošanās tipa apstākļos, kas uzskatāmi ir attēlots 1.4.attēlā.

Iepriekš aprakstītās iedzīvotāju izmaiņas laikā gaitā ar demogrāfisko pāreju palīdzību ļoti uzskatāmi parāda, kā sabiedrības atražošanās līmenis ir mainījies, nomainoties sabiedrībā noteicošajām ekonomiskajām attiecībām – darba dalīšanas nosacījumiem, pārejai no tradicionālās uz industriālo ekonomiku. Tātad izmaiņas iedzīvotāju attīstībā diezgan būtiski ietekmē arī sabiedrībā pastāvošie ekonomiskie modeļi.

1.2. Iedzīvotāju novecošanās teorijas

Ir diezgan daudz dažāda veida novecošanās teorijas, kas pēta novecošanās aspektus. Populārākās teorijas apskata normālu novecošanās procesu gan no bioloģiskās, gan sociālās perspektīvas.

Indivīdiem vienā un tajā pašā hronoloģiskajā vecumā novēro ar vecumu saistītu mainīgo atšķirības, kā, piemēram, vitālajā kapacitātē un nieru filtrācijas rādītājos. Tāpēc nozīmīgākās bioloģiskās teorijas izskaidro vecuma atšķirības pamatojoties uz divām pamata kategorijām: ģenētiskās novecošanas teorijas, kas pieņem, ka novecošana ir ģenētiski noteikta un

¹ Zvidriņš, P. Demogrāfija: Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Universitāte. 2003. 26.lpp.

neģenētiskās novecošanas teorijas, kas pieņem, ka novecošana notiek līdzsvaroti un uzkrājas ar laiku.¹

Bioloģiskās novecošanas teorijas novecošanu iedala primārajā un sekundārajā novecošanā. Primārā novecošana ir uz hronoloģisko laiku attiecināms rezultāts, kas cieši ir saistīts arī ar iedzimtību, kā rezultātā pazeminās organisma funkcionēšana un efektivitāte. Sekundārā novecošana ir process, kas saistīts ar stresu, slimību un/vai traumu ietekmi. Literatūrā tiek akcentēti divi galvenie veidi, kas kategorizē bioloģisko novecošanos. Viens veids ir pēc cēloņa, kas tiek precizēts kā iekšējais un ārējais cēlonis, kur iekšējie cēloņi ir tie, kas rodas individuā un ārējie faktori, kas rodas ārējā vidē, bet otrs veids kategorizē bioloģisko novecošanu līmeņos: sistēmu, orgānu sistēmu, orgānu, audu, un šūnu līmenis.²

Četras pazīstamākās ģenētiskās novecošanas teorijas ir brīvo radikāļu teorija, programmētā novecošanās teorija, somatiskās mainības (mutācijas) un kibernetiskā teorija.

Sociālās novecošanās teorijas apskata novecošanu, definē, izskaidro un paredz psihosociālo uzvedību gados vecākām personām. Pazīstamākās sociālās novecošanas teorijas apskata arī aktivitātes nozīmi un iesaistīšanos gados veciem cilvēkiem, kā, piemēram, Aktivitātes teorija (*Havinghurst R., Albrecht, 1953*) uzsver, ka veiksmīga novecošana notiek starp indivīdiem, kas uztur augstu aktivitātes līmeni, kā arī apskata pensionēšanās periodu kā krīzi, kur darba zaudēšana būtu jāaizstāj ar iesaistīšanos citās nozīmīgās aktivitātēs.³

Neiesaistīšanās teorija (*Cummings & Hebray, 1961*) uzskata, ka cilvēki novecojot pakāpeniski attālinās no tām ikdienas aktivitātēm, kas agrāk bijušas nozīmīgas, neveicina zaudēto nodarbjū aizstāšanu ar citām, un samazina sociālos kontaktus. Neiesaistīšanās teorija apskata arī pensionēšanās procesu kā pirmo lielo soli aktivitāšu un sociālo kontaktu mazināšanā, kā arī mijiedarbībā starp indivīdu un sabiedrību.

Nepārtrauktības teorija (*Atchley*) sākotnēji tika radīta kā pensionēšanās teorija, bet vēlāk attīstīta arī kā normālas novecošanās teorija. Nepārtrauktības teorija uzsver, ka veciem indivīdiem aktivitāšu modelis ir salīdzinoši līdzīgs ar modeli, kāds viņiem bija agrāk, t.i., indivīdi, kuri jaunībā ir bijuši relatīvi neaktīvi, arī vecumdienās turpinās izpausties līdzīgi, bet, savukārt tie, kuri jaunībā bijuši aktīvi, arī vecumdienās mēģinās atrast veidus, lai saglabātu

¹ Liepiņa, Z. Veselīga novecošana un to ietekmējošie faktori gados veciem cilvēkiem Latvijā. RSU Sabiedrības veselības fakultāte. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte. 2007. 11.lpp.

² Cutler, Lewis, S. Aging: Theoretical considerations and Bio- Physical Realities. Elder Care in Occupational Therapy. SLACK Incorporated, 1998. p. 56-119.

³ Bonder, B.R. The Psychosocial Meaning of Activity, Functional Performance in Older Adults. 2nd ed., F.A. Davis Company, 2001. p. 42-58.

aktivitāti. Autors teorijā skaidro, kāpēc dzīves stila un ideju nepārtrauktība ir galvenais novecošanas procesā un pieņem, ka cilvēki nepārtraukti mācās no savas dzīves pieredzes.¹

Cilvēka nodarbes modelis (*Kielhofner, 1985*) ir cilvēka aktivitātes modelis ar pamata pieņēmumu, ka cilvēks no dabas ir aktīva būtne. Cilvēks ir apskatīts kā atvērta sistēma, kur indivīds un vide mijiedarbojas un ietekmējas viens no otra. Vide ir sadalīta četros līmeņos: objekti, uzdevumi, sociālās grupas un kultūra, savukārt, cilvēks kā atvērta sistēma, ir apskatīts trīs apakšsistēmās: gribas, paradumu un veikšanas apakšsistēma. Modelis uzsver aktivitāšu un līdzsvara nozīmi indivīdam, sabalansējot darbu, atpūtu un brīvo laiku, kā arī akcentē aktivitātes nozīmi gados veciem cilvēkiem.²

Gan aktivitāšu, gan neiesaistīšanās teorijas ir viena otrai pretējas, bet neviena no šīm teorijām neaptver pilnīgi visus novecošanas aspektus.

¹ Liepiņa, Z. Veselīga novecošana un to ietekmējošie faktori gados veciem cilvēkiem Latvijā. RSU Sabiedrības veselības fakultāte. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte. 2007. 13.lpp.

² Kielhofner, G. A Model of Human Occupation. 1985. p. 576.

2. TAUTSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS BŪTĪBA UN PAMATPRINCIPI IEDZĪVOTĀJU NOVECOŠANĀS KONTEKSTĀ

Iepriekš tika aplūkotas iedzīvotāju attīstības izmaiņas, mainoties ekonomiskajiem nosacījumiem sabiedrībā. Bet arī tautsaimniecības attīstību lielā mērā nosaka esošais iedzīvotāju skaits un to kvalitatīvie raksturojumi, jo iedzīvotāji vienlaikus ir gan sabiedrības materiālo labumu radītāji, gan patērētāji. Dzīvojot noteiktā vidē, viņi ražo materiālus labumus, kas atbilst ražotājspēku līmenim. Cilvēks ir sabiedrības galvenā ražotājspēku sastāvdaļa un sabiedrības bagātību radītājs. Cilvēku skaits, viņu kvalifikācija, veselība un dzīvotspēja ir faktori, kas nosaka šīs sabiedrības bagātības apmērus un sabiedrības ekonomiskās attīstības iespējas. Tādējādi iedzīvotāji nemitīgi ir noteiktu sociāli ekonomisku apstākļu ietekmē un vienlaikus paši ir faktors, kas nosaka sabiedrības attīstību kopumā.

2.1. Attīstības jēdziena būtība

Bagātākajās Eiropas valstīs, Ziemeļamerikā un Japānā ekonomiskā izaugsme bija galvenais akcents vispārpieņemtajiem progresā un modernizācijas mērķiem, bet ļoti maza uzmanība tika pievērsta tādām problēmām kā sociālais taisnīgums. Lielā nabadzība un vājā jeb neesošā sociālā drošība Eiropā un Amerikas Savienotajās valstīs Lielās depresijas laikā parādīja, ka šo valstu politikā cilvēku vajadzības netika uzskatītas par prioritārām.

Otrā pasaules kara beigās šo politiku pamatnostādnes tika mainītas. Ekonomiskie un sociālie uzlabojumi šo valstu valdībām kļuva par galvenajām prioritātēm. Ekonomiskā attīstība ar tās sociālajām un institucionālajām izpausmēm ieņēma tik pat būtisku vietu valstu politikās un teorijās kā Aukstā kara laikā sāncensība starp komunismu un kapitālismu.¹

Ekonomikas vēsturnieks Rodžers Bekhous (Roger Backhouse) uzsver, ka ekonomiskā attīstība mūsdienu izpratnē nav pastāvējusi pirms 1940.gada. Jēdziens ekonomiskā attīstība, kā mēs to lietojamam šodien, attiecināms uz valstīm vai reģioniem, kas ir relatīvi mazāk vai vājāk attīstīti par citiem, un kuriem, ja tie nekļūst relatīvi vājāki par attīstītākajām reģioniem, kaut kādā veidā būtu jāveicina sava attīstība.²

Ekonomikas attīstība ir daudz komplicētāks jēdziens nekā Bekhousa skaidrojums par to, ka „kaut kam kaut kādā veidā ir jāattīstās”, jo tā ir jāskata saistībā ar sociālajām un

¹ Harris, M.J. Basic principles of Sustainable Development. Global Development and Environment Institute, Tufts University, 2000.

² Backhouse, R. A History of Modern Economic Analysis. Oxford, UK: Basil Blackwell. 1991.

politiskajām problēmām un galvenais uzsvars ir jāliek uz mērķiem un paņēmieniem, kādā veidā to attīstīt.

V.V.Rostovs 1960.gadā (*W.W.Rostow*) publicēja savu pārskatu „Ekonomiskās izaugsmes stadijas” (*The Stages of Economic Growth*) par ekonomisko attīstību, kurā viņš min vairākas stadijas, kuras vajadzētu piedzīvot visām valstīm, lai sevi dēvētu par ekonomiski attīstītām – valstīm savu ekonomiku vajadzētu no tradicionālās ražošanas pārorientēt uz nobriedušāku ekonomiku un masu patēriņu. Mazāk attīstītajām valstīm mērķtiecīgi vajadzētu tiekties, lai sasniegtu, piemēram, ASV vai Eiropas valstu attīstības standartus. Rostova atziņas par ekonomisko un sociālo progresu, kas liek uzsvāru uz masu patēriņa mērķiem, ļoti plaši ir pielietojusi dažādi attīstības teoriju pētnieki.

Šie pētnieki ir attīstījuši Rostova atziņas tik tālu, ka par galveno ekonomiskās attīstības politikas mērķi ir izvirzījuši paaugstināt pasaules iedzīvotāju dzīves standartus, neatlaidīgi nodrošinot iedzīvotājus ar vairāk precēm un pakalpojumiem.

Starptautiskās institūcijas – Starptautiskais Valūtas fonds, Pasaules Banka, Apvienoto Nāciju organizācija pēc Otrā pasaules kara šī mērķa sasniegšanai pievērsa pastiprinātu uzmanību.¹

80. gadu beigās un 90. gadu sākumā sāka veidoties tautas attīstības koncepcija kā alternatīva utilitārisma. Tās pamatā ir ideja par cilvēku dzīves kvalitātes uzlabošanu kā attīstības mērķi, ko realizē, panākot ekonomisko izaugsmi un vienlaikus šīs izaugsmes rezultātā gūtos labumus līdztiesīgi sadalīt starp sabiedrības locekļiem. Tādi ekonomisti kā indietis Amartija Sens (*Amartya Sen*), pakistānietis Mahbubs ul Haks (*Mahbub ul Haq*) un citi formulējuši jaunu „pamatvajadzību” pieeju, lai definētu dzīves kvalitāti.² Ja iepriekšējie mēģinājumi definēt cilvēka pamatvajadzības un izvērtēt, cik tās apmierinātas, aprobežojās ar cilvēka izdzīvošanas priekšnoteikumiem, tad pēdējā laikā centieni rast labas dzīves priekšnoteikumus ir kļuvuši daudz kompleksāki. Lai izvairītos no sajaukuma ar tradicionālo pamatvajadzību pieeju, tiek lietots „tautas attīstības” jēdziens.

Tautas attīstība tiek saistīta ar cilvēka cienīgas dzīves veidošanu kvalitatīvā un ilgtspējīgā vidē. Tā ir jauna pieeja labklājībai, kuras centrā ir cilvēks un kur ekonomiskā izaugsme netiek uzverta kā pašmērķis, bet tikai kā līdzeklis cilvēka labklājības sasniegšanai. Līdz ar to tautas attīstību definē kā cilvēka spēju uzlabošanu vai cilvēka izvēles iespēju paplašināšanu.

¹ Harris, M.J. Basic principles of Sustainable Development. Global Development and Environment Institute, Tufts University, 2000.

²Paula, L. Tautas attīstība – ko tas nozīmē? – [atsauce 14.10.2009.]. Pieejams: http://www.lv.lv/body_print.php?id=170248

Kā uzsver Mahbubs ul Haks – attīstības pamatmērķis ir radīt veicinošu vidi, lai cilvēki varētu baudīt garu, veselīgu un radošu mūžu.

No iepriekšminētā var secināt, ka tautas attīstību parasti formulē divējādi:

- 1) kā cilvēka spēju uzlabošanu;
- 2) kā cilvēka izvēles iespēju paplašināšanu.

Tautas attīstība balstās uz vienlīdzības principa, kas ietver vienādas iespējas, kas sniegtas cilvēkiem, lai viņi izkoptu savas cilvēciskās spējas, skaidri nosakot cilvēka pamatiespējas (būt veselam, dzīvot ilgu mūžu, saņemt labu uzturu, būt informētam un izglītotam), no kurām atkarīgs visu pārējo spēju progress.

Ilgtermiņa tautas attīstība balstās uz vienlīdzības principu gan starp paaudzēm, gan vienas paaudzes ietvaros. Tas nozīmē, ka cilvēku labklājība, dzīves kvalitāte un vienlīdzīga piekļuve resursiem un iespējām ir būtiski faktori gan esošajai paaudzei, gan nākamajai. Šo principu sauc par „dzīves prasību universālismu”.¹ Ilgtspējīga attīstība paredz sabalansēt šodienas un nākotnes paaudžu vajadzības un patēriņu, jo ilgtspēja prasa „neaiņņemties no nākotnes”, lai nemazinātu nākamo paaudžu iespējas apmierināt savas vajadzības vismaz tādā līmenī, kāds tas ir pašreiz.

Masu saziņas līdzekļos, dažviet arī ekonomiskajā literatūrā jēdzieni ekonomikas attīstība un ekonomikas izaugsme tiek lietoti kā sinonīmi.

Jebkuras valsts ekonomisko attīstību ietekmē vairāki faktori. Mūsdienās galvenie faktori ir informācijas tehnoloģiju attīstība un globalizācijas procesu padziļināšanās.² Par galveno dzinēj spēku kļūst uz zināšanām balstīta ekonomika - informācijas tehnoloģiju arvien plašāka izmantošana un cilvēk kapitāla attīstība.

Ekonomikas attīstība ir process, kur valstis, izmantojot jaunākos zinātnes un informācijas tehnoloģiju sasniegumus, īsteno uz zināšanām balstītas kvalitatīvas izmaiņas tautsaimniecībā saskaņā ar jaunā laikmeta prasībām, tādējādi nodrošinot produkcijas izlaides un sabiedrības labklājības līmeņa pieaugumu ilgstošā laika periodā.³

No tā var secināt, ka ekonomikas attīstība skar kvalitatīvās izmaiņas tautsaimniecībā un iedzīvotāju dzīves līmenī. Līdz ar to jēdzienu ekonomikas attīstība nedrīkst attiecināt uz ekonomisko izaugsmi.

¹ Tautas attīstība: Mācību līdzeklis. Rīga: Jumava Sorosa fonds Latvija & UNDP, 2002. 28. lpp.

² Bikse, V. Ekonomikas teorijas pamatprincipi: mācību līdzeklis. Rīga: SIA Izglītības soļi, 2007. 255.lpp.

³ Turpat, 256.lpp.

Ekonomikas izaugsme ir attīstības rezultāts. Tas skar kvantitatīvas izmaiņas tautsaimniecībā, parāda preču un pakalpojumu ražošanas līmeni valstī, kas ir cilvēku labklājības, fiziskā un dabas kapitāla pieauguma pamats.

Ekonomikas izaugsme ir galapreču ražošanas un pakalpojumu sniegšanas apjomu palielināšanas temps ilgstošā laika periodā, tās mērķis ir patēriņa un labklājības pieaugums.¹

Ekonomikas izaugsmi raksturo vairāki rādītāji – reālā IKP vidējais gada pieauguma temps, reālā IKP uz vienu iedzīvotāju gada vidējais pieauguma temps, īstenā uzkrātā norma.

Reālā IKP vidējais gada pieauguma temps parāda, kā ir izmainījusies gala produktu ražošana valstī noteiktā laika perioda un vai ekonomikas attīstība ir sekmējusi galapreču ražošanas un pakalpojumu sniegšanas palielinājumu vai samazinājumu.²

Ekonomikas ikgadējo pieauguma tempu palielināšana dod iespēju labāk apmierināt arvien pieaugošās iedzīvotāju vajadzības, risināt jaunas sociāli ekonomiskās problēmas – vairāk līdzekļu atvēlēt dažādu sociālo programmu īstenošanai un ražošanas attīstībai.

Reālā IKP uz vienu iedzīvotāju gada vidējais pieauguma temps parāda iedzīvotāju dzīves līmeņa izmaiņas.

Veidojas sakarība starp gada vidējo reālā IKP pieauguma tempu, gada vidējo iedzīvotāju pieauguma tempu un reālā IKP uz vienu iedzīvotāju gada vidējo pieauguma tempu. Gada vidējais reālā IKP pieauguma temps var pieaugt, bet, ja iedzīvotāju pieauguma temps ir straujāks nekā gada vidējais reālā IKP uz vienu iedzīvotāju pieauguma temps, tad iedzīvotāju dzīves līmenis samazinās, kaut gan reālā IKP pieauguma temps ir palielinājies. Bet, ja iedzīvotāju pieauguma temps ir mazāks nekā reālā IKP uz vienu iedzīvotāju pieauguma temps, tad ir vērojams dzīves līmeņa pieaugums.

Īstenā uzkrājuma norma ir apkopojošs rādītājs, kuru lieto, lai novērtētu, vai ekonomikas izaugsmei ir ilgtspējīgs raksturs. Šo rādītāju 20.g. beigās ieviesa Pasaules Banka.³ Ilgtspējīgu attīstību var nodrošināt tikai tad, ja notiek visu kapitālu veidu – fiziskā, dabas, cilvēciskā - pieaugums vai vismaz netiek pieļauta tā samazināšanās, sabalansējot esošo un nākamo paaudžu intereses. Tas nozīmē, ka katrai paaudzei saviem pēctečiem jāatstāj lielāks kapitāla krājums, nekā šī paaudze to ir saņēmusi mantojumā, tādējādi nodrošinot noteikta minimuma labklājību nākamajām paaudzēm.

¹ Bikse, V. Ekonomikas teorijas pamatprincipi: mācību līdzeklis. Rīga: SIA Izglītības soļi, 2007. 256.lpp.

² Turpat, 256.lpp.

³ Turpat, 257.lpp.

Īsteno uzkrājuma normu aprēķina, summējot saražotā kapitāla, dabas kapitāla un cilvēciskā kapitāla pieaugumus noteiktā laika periodā un attiecina pret NKI, iegūstot noteiktu procentu no NKI.

Ekonomikas attīstība ir ilgtspējīga tikai tad, ja īstenā uzkrājuma norma ir pozitīva, t.i., ja nacionālās investīcijas, kas ieguldītas saražotajā kapitālā, dabas kapitālā un cilvēciskajā kapitālā, ir lielākas par kopējā kapitāla nolietojuma summu, piemēram, ja saražotais kapitāls salūzt vai noveco, meži tiek izcirsti un strādātāju kvalifikācija krītas.

Ekonomikas izaugsme var notikt:

- 1) ekstensīvā veidā – iesaistot ražošanā papildus resursus; ja ekonomikas izaugsme notiek uz papildu cilvēku darba iesaistīšanas rēķina, vidējais ienākums uz vienu iedzīvotāju var arī nepieaugt;
- 2) intensīvā veidā – daudz efektīvāk izmantojot esošos resursus un jaunāko tehnoloģiju; intensīvā ekonomikas izaugsme ir ekonomikas un tautas attīstības pamats.

Ekonomikas augsmi mēra ar reālā iekšzemes kopprodukta (IKP) procentuālo pieaugumu noteiktā laika posmā vai arī reālo ienākumu palielināšanos uz vienu valsts iedzīvotāju (reālā IKP uz 1 iedzīvotāju pieaugumu %). Savukārt ekonomikas attīstība ir plašāks un sarežģītāks jēdziens, tā nav izmērāma ar vienu skaitli. Ekonomikas attīstība attiecas uz izmaiņām, kas iekļauj sevī cilvēku vajadzību nodrošināšanas uzlabojumus, tāpēc attīstība nozīmē nevis vidējo labklājības pieaugumu, bet gan labklājības pieaugumu katram valsts iedzīvotājam. Attīstība nav raksturojama tikai ar kvantitatīviem parametriem, šeit būtiski ir arī kvalitatīvie aspekti. Ekonomikas augsmi ir nepieciešams, bet nav pietiekams nosacījums ekonomikas attīstībai. Straujas ekonomikas augsmes gadījumā var veidoties situācija, kad attīstība atpaliek no augsmes.¹ Ekonomiskā attīstība ir cilvēku sabiedrības dzīve ierobežotā ekoloģiskā sistēmā. Līdz ar to ekonomiskās aktivitātes ir jāvada cilvēkiem, ievērojot apkārtējās vides trauslumu un vienreizīgumu. Tirgus var kalpot kā līdzeklis šo mērķu sasniegšanai, bet tas nevar būt pašmērķis. Lēmumu pieņemšanai attīstības procesā ir jāiemiešo līdzdalības, caurspīdīguma, atbildības un subsidiaritātes principi. Ekonomikas attīstības mērķis ir radīt nosacījumus, kas ļautu katrai cilvēciskai būtnei realizēt tās potenciālos politiskos, sociālos un ekonomiskos papildījumus veidos, kas atbilstu sabiedrības kopējiem mērķiem.

¹LU pētniecības projekta „Latvijas ilgtspējīgas attīstības riski un iespējas kapitāla tirgus globalizācijas apstākļos” atskaite (vad. prof. E.Kassalis, prof. G.Ņevskis).

2.2. Ilgtspējīgas attīstības būtība

Koncepcija par ilgtspējīgu attīstību tika izstrādāta 20.gs. 70.gadu beigās saistībā ar Pasaules saglabāšanas stratēģiju un, pakāpeniski aptverot kardinālos sociāli ekonomiskos aspektus.¹ ANO Kairas konferencē „Par iedzīvotājiem un attīstību” tika akceptēta īpaša rīcības programma nākamajiem 20 gadiem, kuras pamatprincipi apstiprina, ka cilvēki ir katras nācijas nozīmīgākie un vērtīgākie resursi, jo tie atrodas ar ilgtspējīgo attīstību saistīto problēmu centrā. Programmā valdības tika aicinātas lielāku uzmanību pievērst demogrāfiskās situācijas izvērtējumam un veicināt pārmaiņas demogrāfiskajā situācijā, jo nav līdzsvara starp demogrāfiskajiem rādītājiem un sociālajiem, ekonomiskajiem un ekoloģiskajiem mērķiem.

Ilgtspējīga attīstība nav jauna koncepcija. Tā ir jaunākā izpausme mūžsenai ētikai, kas saistīta ar cilvēka un vides attiecībām un pašreizējās paaudzes atbildību pret nākamajām paaudzēm. Ilgtspēja funkcionē tikai virzienā no apakšas uz augšu. Tai nepieciešama sabiedrība, kuras lielākā daļa identificējas ar līdzdalību ilgtspējīgas attīstības mērķu formulēšanā un sadarbojas gan vietējā, gan reģionālā līmenī.

Balstoties uz Pasaules vides un attīstības komisijas atziņām, ilgtspējīga attīstība ir attīstība, kur šodienas vajadzību apmierināšana neapdraud nākamo paaudžu iespējas apmierināt savējās. Tas nozīmē, ka ekonomiskā attīstība notiek saudzīgi rīkojoties ar mūsu planētas resursiem un rūpējoties par to, lai uz Zemes tiktu saglabāta bioloģiskā daudzveidība. Ilgtspējīga attīstība veicina sabiedrības kopējo labklājību un sniedz cilvēkam iespēju dzīvot veselīgā vidē, īstenojot savu potenciālu un spējas.

Šī koncepcija ietver divas atšķirīgas pieejas ilgtspējīgas attīstības novērtēšanā.

Ilgtspējīga attīstība var būt:²

- 1) stringā attīstība;
- 2) vājā attīstība.

Vājais ilgtspējīgums ir ilgtspējīguma nodrošinājums, kurā dabas kapitāls un/vai cilvēku kapitāls tiek novērtēts kopā ar cilvēku radīto kapitālu un šādam kopnovērtējuma apjomam tiek pieprasīta saglabāšanās (tas nozīmē, ka tiek pieļauta dabas vai cilvēka kapitāla aizstāšana ar cilvēka radītajiem aizstājējiem, vienīgi izvirzot prasību, lai netiku pārsniegtas atsevišķas sistēmas izturības un pašatjaunošanās spēju robežas). Stingrais ilgtspējīgums ir ilgtspējīguma nodrošinājums, kur saglabāšanās tiek pieprasīta katram kapitāla veidam, nepieļaujot

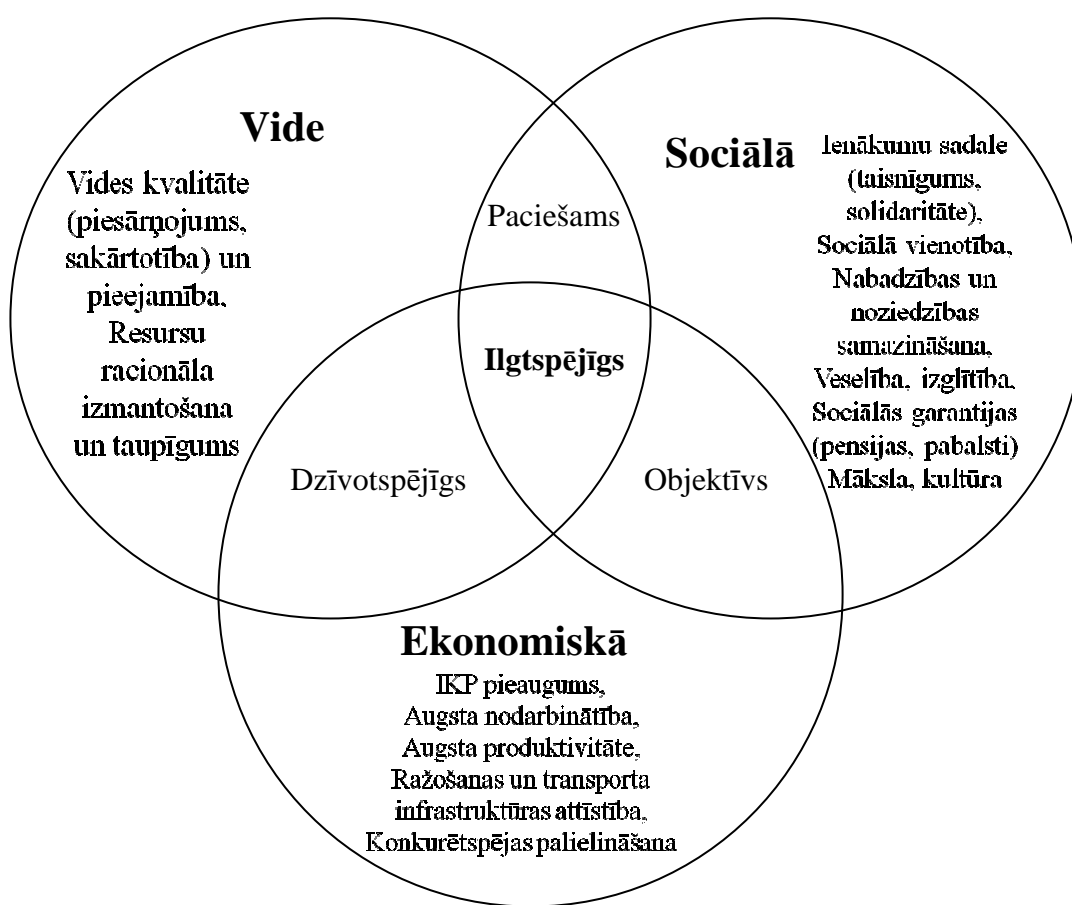
¹ Zvidriņš, P. Demogrāfija: Mācību līdzeklis. Rīga: Latvijas Universitāte. 2003. 229.lpp.

² Auzāne, B., Ēlere, L. Sustainable consumption in Latvia: barriers and consumer attitude. R: Stockholm School of Economic. 2008.

savstarpēju aizstāšanu (dabas un cilvēku kapitālam ir jā saglabājas nesamazinātam vai nevājinātam).¹

Ja iepriekš ilgtspējīga attīstība galvenokārt tika balstīta uz vājo attīstības formu, kas uzsver, ka ilgtspējību var panākt, vienlīdzīgi kombinējot ekonomiskos, sociālos un dabas aizsardzības mērķus, tādā veidā „ar vienu šāvienu nošaujot trīs zaķus”, tomēr šodienas situācija rāda, ka stingrās ilgtspējīgas attīstības modelis, kas uzsver to, ka sociālo progresu ir iespējams panākt ar ekonomiskās attīstības palīdzību, ievērojot arī striktus vides aizsardzības ierobežojumus.

Ilgspēja nozīmē vismaz triju dimensiju līdzsvarotu attīstību – dabas vidi, sociālo vidi un ekonomisko vidi, ko uzskatāmi raksturo 2.1.attēls zemāk.

2.1. att. Ilgtspējīgas attīstības dimensijas²

Tikai visu trīs jomu savstarpējās mijiedarbības rezultātā var nonākt pie ilgtspējīgas attīstības. Ekonomikas jomā uzsvars tiek likts uz stabilas vietējās ražošanas attīstību, kā arī “gudru” patēriņu (energo u.c. resursu taupību, otrreizēju atkritumu pārstrādi, renovāciju).

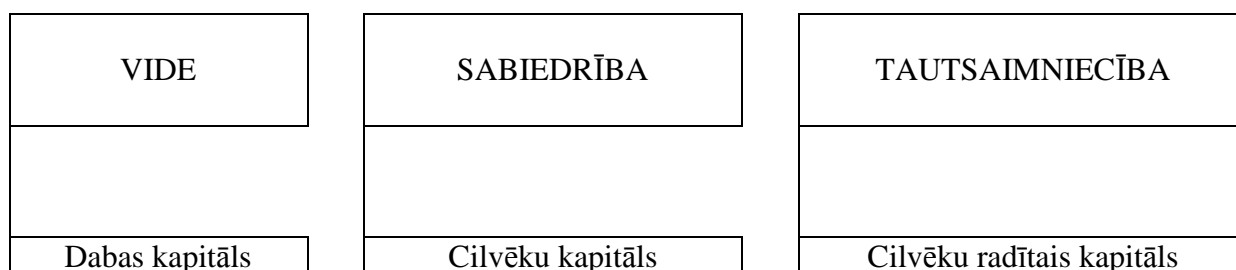
¹ Latvijas ilgtspējīgas attīstības indikatoru pārskats 2003. Latvijas vides aģentūra. Rīga, 2003.

² LU pētniecības projekta „Latvijas ilgtspējīgas attīstības riski un iespējas kapitāla tirgus globalizācijas apstākļos” atskaite (vad. prof. E.Kassalis, prof. G.Oļevskis).

Sociālajā jomā tiek uzsvērta visu sabiedrības locekļu tiesības uz vienlīdzību un vienādām iespējām. Vides jomā galvenokārt jārūpējas par ekoloģiskās pamatnes saglabāšanu (dabas un ūdens resursu saprātīgu izmantošanu). Ilgtspējīgas sabiedrības pastāvēšanas pamatā ir ilgtspējīga sociālā sistēma – saskaņa starp sociālo, ekonomisko attīstību un vides aizsardzību, nodrošinot kvalitatīva, videi draudzīga dzīvesveida iespējas.

Ilgtspējīga attīstība sasaista ekonomiskās un sociālās attīstības pamatvajadzības ar apkārtējo vidi un apgalvo, ka kāda aspekta ignorēšana var apdraudēt gan ekonomikas turpmāko izaugsmi, gan visu attīstības procesu kopumā.¹

Ilgtspējīgi var pastāvēt tikai tāda attīstība, kas sabalansē visas trīs mērķu grupas, ievērojot mijiedarbību starp vidi, sabiedrību un tautsaimniecību.

2.2.att. Trīs kapitālu modelis²

Šo mijiedarbību starp vidi, sabiedrību un tautsaimniecību var atspoguļot trīs kapitālu modelī (2.2. attēlā), ietverot tajā dabas kapitālu (zemi, dabas resursus), cilvēku kapitālu un cilvēku radīto kapitālu (ēkas, būves, mašīnas, iekārtas u.tml.).

Tāpat ilgtspējīga attīstība sasaista ekonomiskās un sociālās attīstības pamatvajadzības ar apkārtējo vidi un apgalvo, ka kāda aspekta ignorēšana var apdraudēt gan ekonomikas turpmāko izaugsmi, gan visu attīstības procesu kopumā.

Sabiedrība ir ieinteresēta, lai demogrāfiskie procesi attiecīgajos vēsturiskajos apstākļos visvairāk sekmētu tās mērķu sasniegšanu. Būtiskākā nozīme ir visu cilvēku dzīves kvalitātes uzlabošanai, pakāpeniskai virzībai uz ilgtspējīgu attīstību, tas ir, pārejai uz attīstību, kas nodrošina mūsdienu paaudzes vajadzības, neradot grūtības nākamām paaudzēm nodrošināt savas vajadzības.

¹LU pētniecības projekta „Latvijas ilgtspējīgas attīstības riski un iespējas kapitāla tirgus globalizācijas apstākļos” atskaite (vad. prof. E.Kassalis, prof. G.Ņevskis).

² Turpat.

3. IEDZĪVOTĀJU NOVECOŠANĀS CĒLOŅI UN IETEKMĒJOŠIE APSTĀKĻI

20.gs. laikā pasaulē ļoti būtiski pieaudzis cilvēku vidējais mūža ilgums. Savukārt tas, ka gados veco cilvēku īpatsvars pieaug, tika konstatēts jau 19.gs. otrajā pusē, bet dažās valstīs jau pat 18.gs. beigās. Šai parādībai ir daudz cēloņu, kurus vienā vārdā varētu raksturot kā progresu.¹ Nevajadzētu gan uzskatīt, ka mūsdienās ievērojami pieaudzis maksimālais mūža garums – nav ticamu datu, kas apliecinātu, ka cilvēku skaits, kuri dzīvo ilgāk par 100 gadiem, būtu ievērojami mainījies. Taču būtiski pieaudzis ne tikai iedzīvotāju skaits, kas nodzīvo līdz 60, 70 vai 80 gadiem, bet pieaudzis īpatsvars sabiedrībā, tādējādi padarot mūža ilguma pieaugumu par sabiedriski nozīmīgu parādību.

3.1. Iedzīvotāju novecošanās tendences globālajā skatījumā

Dažādos ģeogrāfiskajos reģionos iedzīvotāju novecošanās temps un patreizējais novecošanas līmenis plaši variē, tomēr faktiski visas nācijas šobrīd piedzīvo vecu cilvēku skaita pieaugumu. Kamēr attīstītajās valstīs ir salīdzinoši augsts vecu cilvēku (vecāku par 65 gadiem) īpatsvars, visstraujākais vecu cilvēku skaita pieaugums ir attīstības valstīs.²

Attīstītās sabiedrības valstīs pašreiz piedzīvo ļoti būtiskas demogrāfiskās pārmaiņas, ko var raksturot ar vispārējā dzimstības līmeņa samazināšanos, mūža ilguma palielināšanos un iedzīvotāju novecošanos. Pieaugot mūža ilgumam, pieaug arī vidējais paredzamais mūža ilgums attiecībā pret pieaugošo gadu skaitu - katra persona ir relatīvi veka attiecībā pret gadu skaitu, kad tā tiek uzskatīta par jaunu. Dzimstības samazināšanās rezultātā, izmainās arī attiecība starp cilvēkiem, kas dzimuši nesēn (jauniem), un cilvēkiem, kas dzimuši kādu laiku atpakaļ – veciem cilvēkiem.

Pasaules iedzīvotāju skaits 2007. gadā sasniedza 6,7 miljardus. Pēc Apvienoto Nāciju organizācijas vidējā varianta prognožu aplēsēm tas palielināsies vēl par 2,5 miljardiem iedzīvotāju, 2050.gadā sasniedzot 9 miljardus iedzīvotāju.³ Šis palielinājums, kas ir ekvivalents pasaules iedzīvotāju skaita pieaugumam 1950.gadā, piemeklēs gandrīz visus ekonomiski vājāk attīstītos pasaules reģionus. Attīstīto valstu iedzīvotāju skaits tiek

¹ Brants, M. Aktīvā mūža garuma ietekmējošie faktori Latvijā. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem/ Nr.11: Draudi Latvijas iedzīvotāju ataudzei un nepieciešamā rīcība to mazināšanai. Rīga: BO SIA LZA Ekonomikas institūts, 2004. 77.lpp.

² International Population Reports: An Aging World 2008.U.S.Governmental Printing Office, Washington, DC, 2009. p.7.

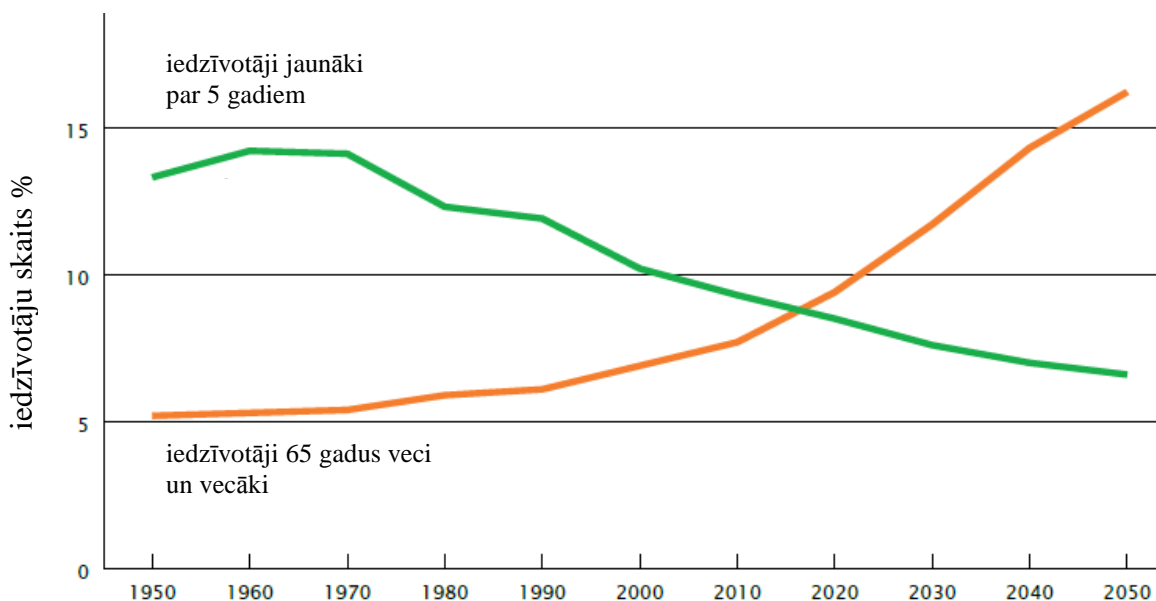
³ Nugent, R., Seligman, B. How Demographic Change Affects Development. Demographics and Development in the 21st Century Initiative Technical Background Paper. Center for Global Development.

prognozēts kā nemainīgs, saglabājoties 1,2 miljardiem iedzīvotāju, bet ņemot vērā migrācijas procesus, tas var arī tomēr ievērojami samazināties.

21.gadsimta pirmajā pusē ļoti ievērojami ir pieaudzis to valstu skaits, kurās iedzīvotāju skaits samazinās. Diezgan zemā imigrācija savienojumā ar ļoti zemajiem dzimstības rādītājiem, ir galvenie iemesli, kāpēc šajās valstīs iedzīvotāju skaits samazinās. Šodien 16 Austrumeiropas un bijušās Padomju Savienības valstīs iedzīvotāju skaits samazinās. Arī citās Eiropas valstīs ar ļoti zemiem dzimstības rādītājiem (Spānijā) ir vērojama iedzīvotāju skaita samazināšanās, un šo tendenci var mazināt tikai ar imigrācijas palīdzību.

Ir notikušas arī izmaiņas iedzīvotāju vecumstruktūrā, kas ir dzimstības, mirstības un migrācijas rādītāju izmaiņu rezultāts. Nozīmīgākie vecumstruktūras pārejas rādītāji 21.gs. pirmajā dekādē ir gados jauno iedzīvotāju īpatsvara samazinājums un diezgan straujais gados veco iedzīvotāju īpatsvara attiecībā pret darbības vecuma iedzīvotājiem palielinājums.

Pasaules iedzīvotāju vecuma struktūras novērtējums dažādos pagātnes punktos norāda uz to, ka bērnu jaunāku par 5 gadiem bija vairāk kā veco cilvēku. Mazāk kā 10 gadu laikā tas ir mainījies. Prognozes 3.1. attēlā rāda, ka 65 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju skaits kopējā iedzīvotāju skaitā pirmo reizi pārspējis bērnu skaitu (jaunāku par 5 gadiem).

3.1.att. Jauno un veco cilvēku īpatsvars kopējā pasaules iedzīvotāju kopskaitā

Pasaules iedzīvotāju skaits, kas sasnieguši 65 gadu vecumu, 2008. gada vidū bija 506 miljoni, kas veidoja aptuveni 7% no pasaules iedzīvotāju kopējā skaita. Prognozes rāda, ka 2040. gadā šis skaits jau sasniegs 1,3 miljardus – jeb 14% no visiem pasaules iedzīvotājiem.¹

Gados jauno iedzīvotāju vecuma grupā no 12-24 gadiem īpatsvars, kas sastāda 1,5 miljardus no visiem pasaules iedzīvotājiem, ir lielākais, kāds piedzīvots. Āzijā, Latīņamerikā un Karību jūras baseina valstīs gados jauno iedzīvotāju īpatsvars savu augstāko punktu sasniegs 2010.gadā, bet Āfrikas un Dienvidāzijas valstīs tas turpinās pieaugt līdz 2050.gadam.² Diezgan lielo gados jauno iedzīvotāju skaita īpatsvaru var izskaidrot ar populācijas kustības daudzumu. Tagadējie gados jaunie iedzīvotāji ir bērni 1960. un 1970.gados dzimušajiem – tā saucamā demogrāfiskā sprādziena paaudze. Kaut gan tagadējie gados jaunie iedzīvotāji ir dzimuši daudz mazākās ģimenēs nekā viņu vecāki, dzimstības samazinājuma efekts tiek izlīdzināts uz vecākās paaudzes dzimstības kohortas rēķina.

1970.un1980. gados vairumā ekonomiski attīstītajās pasaules valstīs gados jauno iedzīvotāju augšanas temps diezgan ievērojami samazinājās. Līdz ar to lielā daļā pasaules reģionu gados jauno iedzīvotāju īpatsvars pārējo iedzīvotāju kopskaitā ir samazinājies – tas attiecas arī uz valstīm, kurās dzimstības rādītāji ir relatīvi augsti, bet to apjoms samazinās (Kenija, Nigērija, Pakistāna). Īpaši liels gados jauno iedzīvotāju īpatsvara samazinājums ir dažās valstīs, kurās dzimstības līmenis ir strauji samazinājies. Tāda ir Irāna, kurā 2005.gadā gados jaunie iedzīvotāji sastādīja 25% no visa valsts iedzīvotāju kopskaita.

Gados jaunus iedzīvotāju īpatsvaru var vērtēt divējādi – gan kā risku, gan kā jaunas iespējas. Gados jaunie iedzīvotāji, ieguvuši augstu izglītību un tādā veidā kļūstot konkurētspējīgākiem darba tirgū, var dot ļoti lielu ekonomisko labumu katras valsts attīstībai. Bet pārlietu lielais gados jauno iedzīvotāju skaits var būt arī apgrūtinājums, jo visi var arī nesaņemt pietiekoši augstu izglītību un līdz ar to arī samazinās viņu konkurētspēja darba tirgū. Šie mazkvalificētie iedzīvotāji var papildināt bezdarbnieku rindas un tādā veida valstij atkal rodas papildus noslodze.

Tas, ka Japāna un Eiropa kļūst „sirmākas”, kā literatūrā tiek uzsvērts, ir jau diez gan zināms fakts. Daudz mazāk zināmāks ir fakts, ka 70. un 80.gados dzimstības samazināšanās rezultātā arī vidēja ienākuma valstīs notiek iedzīvotāju novecošanās. Tādās valstīs kā Brazīlijā, Indijā, Dienvidkorejā un Turcijā palielinās veco cilvēku īpatsvars, kas pārtrauc savas aktīvās darba gaitas, un līdz ar to palielinās darbspējīgo vecuma iedzīvotāju noslodze ar

¹ International Population Reports: An Aging World 2008.U.S.Governmental Printing Office, Washington, DC, 2009. p.7.

² Nugent, R., Seligman, B. How Demographic Change Affects Development. Demographics and Development in the 21st Century Initiative Technical Background Paper. Center for Global Development.

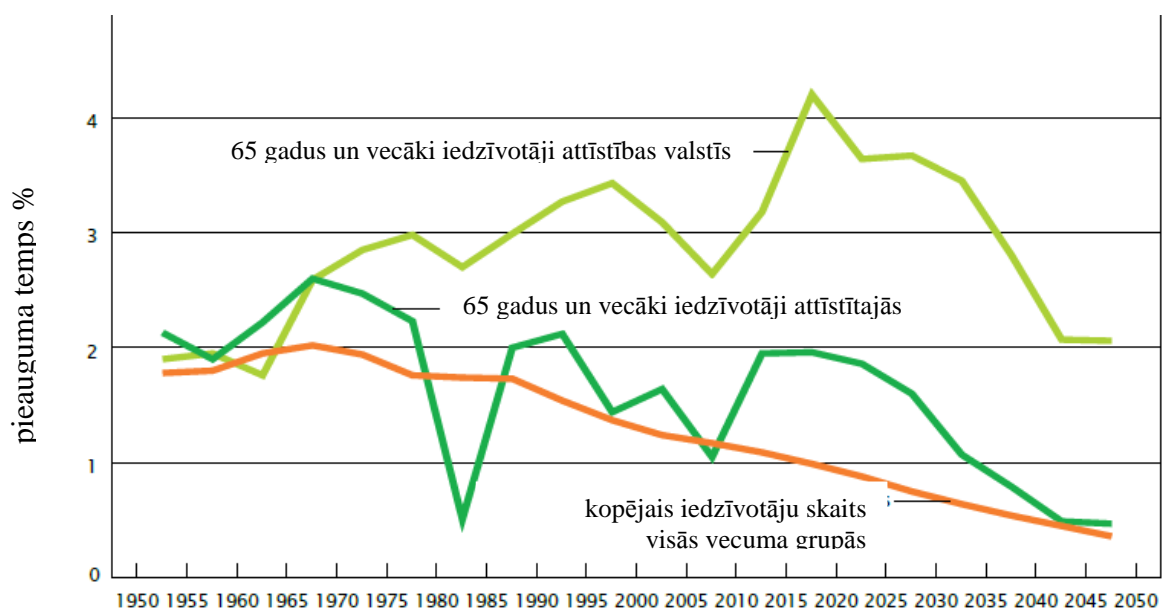
šiem iedzīvotājiem. Būtiski ir arī tas, ka šo iedzīvotāju mūža ilgums arī palielinās. Straujā novecošanās nozīmē to, ka šajās valstīs diez gan dramatiski pieaugs sociālās izmaksas saistītas ar veco cilvēku uzturēšanu – veselības aprūpes izmaksas, pensiju sistēmas izmaksas, izmaiņas pensionēšanās politikās.

Industrializētajās valstīs vajadzētu pievērst lielāku uzmanību gados veco iedzīvotāju īpatsvaram attiecībā pret darbspējas vecuma iedzīvotājiem 2010.gada sākumā, ko apzīmē kā „pirmo sabiedrības novecošanās vilni”.¹ Nākamo sabiedrības novecošanās vilni iezīmēs Āzijas valstis. Starp tām tieši Dienvidkorejai tiek prognozēta visstraujākā iedzīvotāju novecošanās: 2020.gadā tiek prognozēts, ka gados ļoti vecu (80 un vecāku) iedzīvotāju īpatsvars kopējā iedzīvotāju kopskaitā varētu būt tagadējo industriāli attīstīto valstu iedzīvotāju kopskaita līmenī. Ķīna un Taizeme Singapūras un Dienvidkorejas iedzīvotāju novecošanās līmeni varētu sasniegt līdz 2035.-2040.gadam. Tā kā starp Ķīnas pilsētas un lauku demogrāfiskajiem modeļiem pastāv diez gan lielas atšķirības, tad arī novecošanās pilsētas vidē notiks ātrāk – 2025.gada sākumā, bet lauku vidē tā sāksies dekādi vēlāk. Pat reiz arī Indijā, Indonēzijā un Filipīnās ir ļoti daudz darbspējīgā vecuma iedzīvotāji, bet, sasniedzot 2050.gadu, palielināsies darbspējīgo vecuma iedzīvotāju noslodze ar pensijas vecuma iedzīvotājiem.

Iedzīvotāju novecošanās kā fenomens kļuva plaši pazīstams industriālajās nācijās Eiropā un Ziemeļamerikā, taču attīstības valstīs arī noveco, un ļoti bieži daudz ātrākā tempā kā attīstītās valstīs. 2008. gadā attīstības valstīs dzīvoja 62% (313 miljoni) 65 gadus vecu un vecāku pasaules iedzīvotāju.² 3.2. attēls parāda pasaules veco iedzīvotāju pieauguma tendences attīstības un attīstītajās valstīs.

¹ Nugent, R., Seligman, B. How Demographic Change Affects Development. Demographics and Development in the 21st Century Initiative Technical Background Paper. Center for Global Development.

² International Population Reports: An Aging World 2008.U.S.Governmental Printing Office, Washington, DC, 2009. p.10.

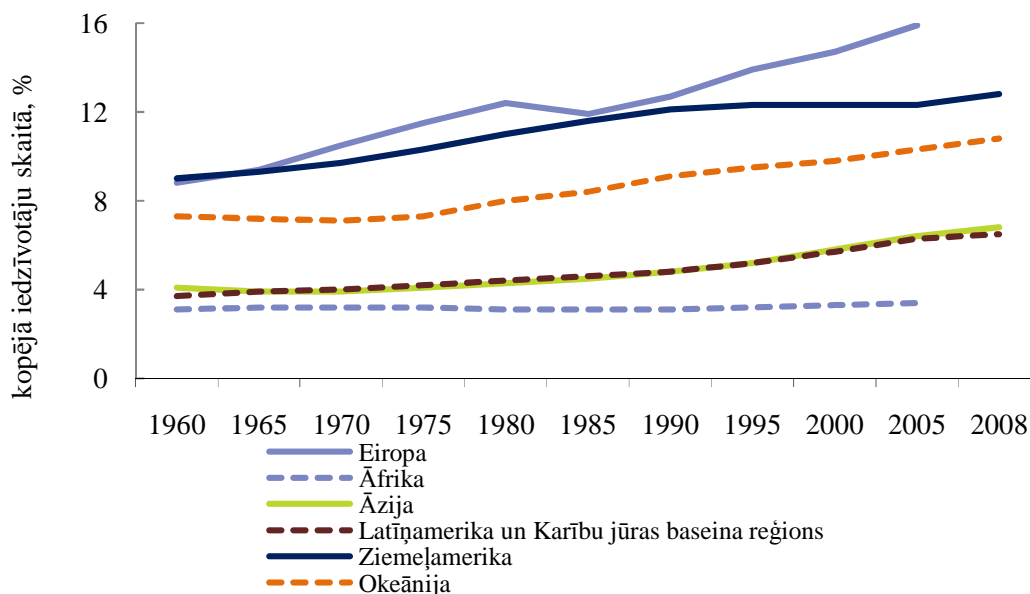

3.2.att. Vidējais veco cilvēku pieauguma temps gadā attīstītajās un attīstības valstīs

Attīstīto valstu grafikā ļoti pamanāms ir straujais pieauguma kritums 80.gados, kas lielā mērā ir saistīts ar zemo dzimstību 1.pasaules kara laikā un pēc tā, kā arī karā kritušajiem. Otrs, mazāk spēcīgs kritums ir 90.gadu vidū. Šis kritums atbilst dzimstības samazinājumam Lielās depresijas un 2.pasaules kara laikā. Abi pieauguma kritumi iezīmē, cik liela ietekme ir pagātnes dzimstības tendencēm uz patreizējām un prognozētajām izmaiņām veco iedzīvotāju skaitā.

Attīstības valstīs pieaugums sākās 60.gados, un pamatā ir turpinājies līdz pat šodienai. 2040. gadā attīstības valstīs dzīvos vairāk kā 1 miljards 65 gadus vecu un vecāku cilvēku, kas veidos 76% no kopējā prognozētā skaita.

Eiropa joprojām ir „vecākais” reģions pasaulē (sk. 3.3.attēlu), bet jaunākais ir Sahāras tuksneša Āfrikas dienvidu daļas (Sub-Saharan Africa) reģions.

3.3.att. Veco cilvēku īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā reģionos¹

Jau daudzus gadu desmitus A- un R-Eiropā ir bijusi augstākā 65 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju proporcija starp lielākajiem pasaules reģioniem. Iespējams, ka 2040. gadā katrs ceturtais eiropietis būs vismaz 65 gadus vecs, bet katrs septītais vismaz 75 gadus vecs. Arī Ziemeļamerikā un Okeānijā šobrīd ir salīdzinoši augsts vecu iedzīvotāju īpatsvars. Pēc prognozēm var secināt, ka 2040. gadā katrs piektais Ziemeļamerikas iedzīvotājs būs vismaz 65 gadus vecs, turpretim Ziemeļāfrikas, Āzijas un Latīņamerikas 2008. gada rādītāji 2040. gadā dubultosies.²

Lielākajā daļā attīstīto valstu 2008.gadā 65 gadus vecu un vecāku cilvēku īpatsvars bija 13 – 21% no visiem iedzīvotājiem. Ilgus gadus visaugstākā attiecība bija Zviedrijā un Itālijā, taču šobrīd Japāna ir kļuvusi par demogrāfiski vecāko no pasaules lielajām nācijām. Vairāk nekā 21% visu japāņu ir 65 gadus veci vai vecāki.

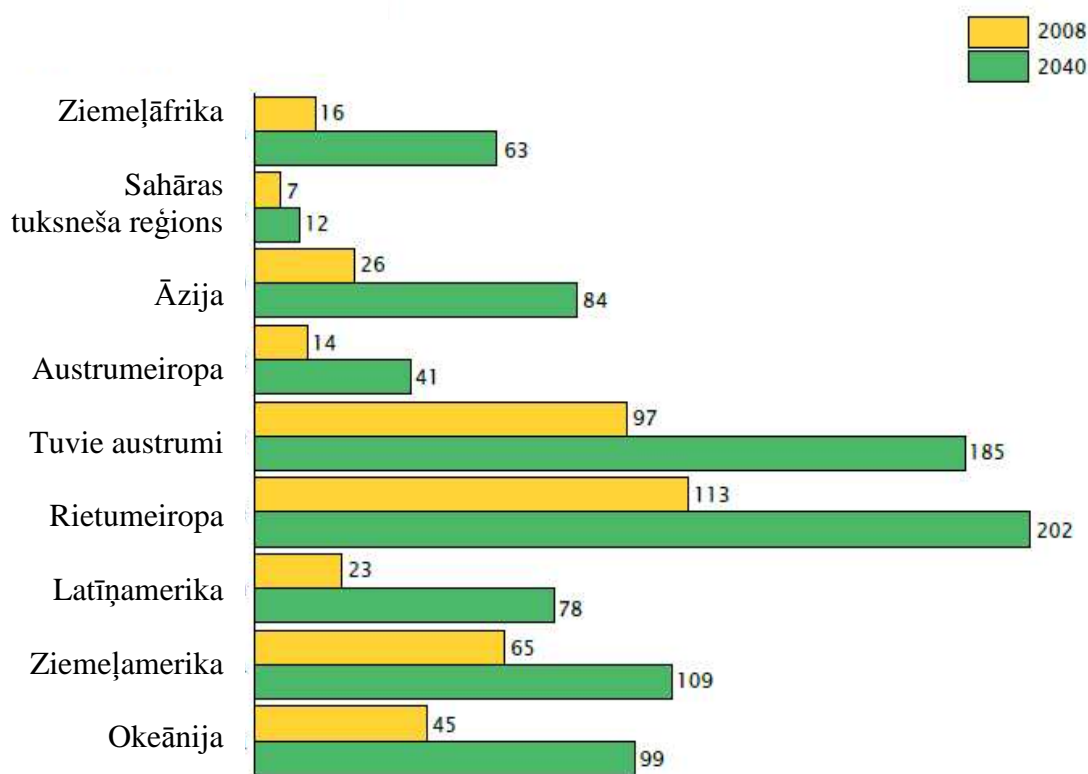
Prognozētais vecu cilvēku skaita pieaugums, laika periodā no 2008. līdz 2040. gadam, apskatītajās 52 valstīs, variēs no 18% Bulgārijā līdz 316% Singapūrā. Pašreizējās „vecās” nācijas piedzīvos relatīvi nelielas izmaiņas, salīdzinot ar attīstības zemēm. Vācijā, Zviedrijā, Japānā, Itālijā un Grieķijā pieaugums būs mazāks par 50%, bet tādās attīstības valstīs kā Indija, Malaizija un Bangladeša pieaugums pārsniegs 200%.

¹European Commission. Europe in figures: Eurostat yearbook 2009. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities. 2009. p.143.

²International Population Reports: An Aging World 2008.U.S.Governmental Printing Office, Washington, DC, 2009. p.11.

Lielākajai daļai attīstīto valstu bija desmitgades, lai piemērotos iedzīvotāju vecuma struktūras izmaiņām. Tā, piemēram, Francijā vecu iedzīvotāju skaita pieaugumam no 7% līdz 14% no kopējā iedzīvotāju skaita, bija nepieciešams vairāk kā gadsimts. Strauji novecojuši Japāna ir izņēmums starp attīstītajām valstīm. Japānā 65 gadus un vecāku iedzīvotāju skaits palielinājās no 7% līdz 14% 26 gadu laikā (laika periodā no 1970. – 1996.).

Atšķirībā no attīstīto valstu pieredzes, attīstības valstis pieredz (vai drīz pieredzēs) pēkšņu vecu cilvēku skaita paaugumu, dažreiz pat vienas paaudzes laikā. Ļoti spējš pieaugums ir sagaidāms Ķīnā un citur Dienvidāzijā un Dienvidaustrumāzijā, ko ietekmēs dramatiskais dzimstības līmeņa kritums pēdējās 3 dekādēs. Dažas no šīm nācijām tiks konfrontētas ar tādiem jautājumiem, kā sociālais atbalsts un resursu pārdale starp paaudzēm, turklāt bez pavadošās ekonomiskās izaugsmes, kas raksturo novecojošo Rietumu pieredzi. Bieži dzirdēta ir atziņa: „Attīstītās valstis kļuva bagātas, pirms novecoja, kamēr attīstības valstis novecos, pirms paliks bagātas.”¹

3.4.att. Novecošanās indekss ($(65+/0-14)*100$)

¹ International Population Reports: An Aging World 2008. U.S. Governmental Printing Office, Washington, DC, 2009, p.14.

Starptautiskā novecošanās pārskatā tiek lietots tāds novecošanās indikators kā novecošanās indekss, kas ir vecuma struktūras indikators. Starptautiskajā novecošanās pārskatā tas ir definēts, kā cilvēku, 65 gadus vecu un vecāku, skaita attiecība pret 100 bērniem jaunākiem par 15 gadiem

3.4. attēls parāda pašreizējo un prognozējamo novecošanās indeksu dažādos pasaules reģionos. Pašreiz augstākais indekss ir Eiropā un zemākais Āfrikā un Tuvajos austrumos. Šodienas novecošanās indekss ir daudz zemāks attīstības valstīs nekā attīstītajos reģionos, tomēr tiek prognozēts, ka proporcionālais indeksa pieaugums attīstības valstīs būs augstāks kā attīstītajās valstīs. 2008. gadā starp apskatītajām 52 valstīm, 10 Eiropas valstīs un Japānā vecāku cilvēku bija vairāk kā jauniešu vecumā no 0 – 14. Tiek prognozēts, ka 2040. gadā novecošanās indekss Rietumeiropā būs 202, Japānā 314 un Singapūrā 322.

Cits veids kā izvērtēt iedzīvotāju novecošanu, ir sabiedrības mediānais vecums – vecums, kas sadala iedzīvotājus skaitliski identiskās jaunu un vecu cilvēku daļās. Piemēram, 2008. gadā mediānais vecums ASV bija 36 gadi, norādot, ka cilvēku skaits, kas ir jaunāki par 36 gadiem, ir vienāds ar cilvēku skaitu, kas ir vecāki par 36 gadiem. 2008. gadā mediānais vecums variēja no 15 gadiem Ugandā līdz 44 gadiem Japānā. Visās attīstītajās valstīs mediānais vecums ir virs 37 gadu atzīmes, izņemot Jaunzēlandi (35) un ASV (36). Lielākajā daļā attīstības valstu mediānais vecums ir zem 27. Nākamo 30 gadu laikā mediānais vecums pieaugs visās apskatītajās 52 valstīs, taču atšķirīgā ātrumā. Tiek prognozēts, ka 2040. gadā augstākais mediānais vecums būs Japānā, kad puse visu iedzīvotāju būs sasnieguši 54 gadu vecumu vai vairāk. Tas lielā mērā atspoguļo patreizējo un prognozējamo zemo dzimstības līmeni. Turpretī tādās valstīs kā Malāvija, Uganda un Zimbabve, augstā dzimstības līmeņa dēļ (dažos reģionos arī AIDS ietekmē), 2040. gadā mediānais vecums būs zem 30.¹

Austrumeiropas valstis un bijušās Padomju savienības valstis pēc to atrašanās pozīcijas demogrāfiskās pārejas modelī var iedalīt sekojošā klasifikācijā. Šajā klasifikācijā par atskaites punktu tiek uzskatīts 2025.gads - ja šajā periodā vismaz 10% no iedzīvotāju kopskaita būs 65 gadus veci un vecāki iedzīvotāji, tad šādas valstis tiek sauktas par „vecām valstīm”.²

¹ International Population Reports: An Aging World 2008.U.S.Governmental Printing Office, Washington, DC, 2009. p.17.

² From red to gray: the „Third transition” of aging population in Eastern Europe and the former Soviet Union. Washington, D.C.: World Bank, 2007. p.68.

Austrumeiropas un bijušās Padomju savienības „jaunās” un „vecās” valstis

„Vecās” valstis	„Jaunās” valstis
<u>Jau „vecas valstis”</u>	
Baltkrievija	Kirgīzijas Republika
Bosnija un Hercegovina	Tadžikistāna
Bulgārija	Turkmenistāna
Horvātija	Turcija
Čehija	Uzbekistāna
Igaunija	
Gruzija	
Ungārija	
Latvija	
Lietuva	
Melnkalne	
Polija	
Rumānija	
Krievijas Federācija	
Serbija	
Slovākija	
Slovēnija	
Ukraina	
<u>„Novecojošas” valstis</u>	
Albānija	
Armēnija	
Azerbaidžāna	
Kazahstāna	
Maķedonija	
Moldova	

3.1. tabulā ir attēlots valstu iedalījums pēc novecošanās pakāpes, kas balstīta uz iedzīvotāju prognozēm no 2000.-2025.gadam. Valstīs, kuras tiek dēvētas par „jau vecām valstīm”, ilgu laiku pastāv zema dzimstība un augsta mirstība, un nav novēroti uzlabojumi šo rādītāju attīstībā. Šīs valstis faktiski jau ir piedzīvojušas novecošanās procesa pāreju un to turpmākajās prognozēs par dzimstības un mūža ilguma rādītājiem nav sagaidāma situācijas uzlabošanās. Šīs valstis turpmākajos gados pieredzēs iedzīvotāju skaita samazināšanos. Šo valstu vecuma struktūrā jau dominē vecāka gada gājuma iedzīvotāji.

Valstis, kuras tiek sauktas par „novecojošām” valstīm, ir piedzīvojušas nozīmīgu dzimstības līmeņa samazināšanos un mūža ilguma pieaugumu pēdējā dekādē, un līdz ar to arī

vidējā vecuma palielināšanos. Šo valstu iedzīvotāju vecumstruktūrā var novērot iezīmes, ka palielinās veco iedzīvotāju īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā.

Valstīs, kuras tiek sauktas par „jaunām” valstīm, vēl joprojām iedzīvotāju, kas jaunāki par 65 gadiem, proporcija ir lielāka par gados veco iedzīvotāju īpatsvaru kopējā iedzīvotāju skaitā. Šajās valstīs dzimstības līmenis ir proporcionāls iedzīvotāju atražošanās līmenim. Šo valstu iedzīvotāju skaits turpmākajos 20 gados turpinās palielināties un gados jauno iedzīvotāju īpatsvars būs lielāks nekā gados veco iedzīvotāju skaits.

Šobrīd pasaules veco iedzīvotāju skaits pieaug par 870 tūkstošiem cilvēku katru mēnesi. Pēc 10 gadiem pieaugums būs 23 miljoni gadā jeb vidēji 1,9 miljoni katru mēnesi.

Jau iepriekš tika pieminēts, ka demogrāfi izmanto terminu „demogrāfiskā pāreja”, lai apzīmētu pakāpenisko procesu, kad sabiedrība pāriet no situācijas ar salīdzinoši augstu dzimstību un mirstību uz zemu dzimstības un mirstības līmeni. Pirmkārt, šo pāreju raksturo bērnu mirstības samazināšanās no infekcijas un parazitiskajām slimībām. No tā izrietošā vidējā paredzamā mūža ilguma uzlabošanās notiek brīdī, kad dzimstības līmenis vēl aizvien ir augsts, līdz ar to radot lielu dzimstības kohortu un palielinot bērnu proporciju pret pieaugušajiem. Ja visi pārējie rādītāji ir vienādi, tad šī sākotnējā mirstības samazināšanās rada jaunāku iedzīvotāju vecuma struktūru.

Dzimstības kohortas var kļūt arvien mazākas, lai gan valstis var piedzīvot „bērnu buma atbalsi”, kad galvenās lielās dzimstības kohortas laikā dzimušās sievietes sasniedz reproductīvo vecumu. Starpvalstu migrācijai parasti nav liela loma novecošanas procesā, bet tā var ietekmēt nelielas nācijas. Piemēram, dažas Karību jūras baseina valstis ir piedzīvojušas darbaspējīgo pieaugušo emigrācijas, citu valstu pensionāru imigrācijas un agrāko emigrantu, kuri ir pārsnieguši mediāno iedzīvotāju vecumu re-imigrācijas kombināciju, kas ietekmēja nācijas novecošanu. Nākotnē starpvalstu migrācija varētu spēlēt nozīmīgāku lomu iedzīvotāju novecošanās procesā, it sevišķi novecojošās valstīs, kur pastāvīgi zemas dzimstības dēļ kopējais iedzīvotāju skaits ir stabils vai pat samazinās. Jaunāku strādnieku trūkums var radīt nepieciešamību pēc imigrantu darbaspēka. Daudzas attīstītās valstis ir jau pārskatījušas savu imigrācijas politiku.

Darba 1.pielikumā attēlotās vecumstruktūras piramīdas ilustrē vēsturisko un prognozēto kopējo iedzīvotāju vecuma pāreju attīstības un attīstītajās valstīs. 1960. gadā attīstītajās valstīs ievērojama iedzīvotāju daļa bija jaunāka par 15 gadiem, līdzīgi kā attīstības valstīs. Ņemot vērā salīdzinoši augstos dzimstības rādītājus, kas dominēja daudzās attīstības valstīs 60. un 70. gados, kopējā piramīdas forma nav ievērojami mainījusies arī 2000. gadā. Tomēr dzimstības samazināšanās sākums jau ir redzams 3 jaunākajās vecuma grupās, kuru izmēri ir

aptuveni vienādi. Dzimstības un mirstības samazināšanās ietekme daudz skaidrāk ir redzama prognozētajā 2040. gada piramīdā, kas jau ir zaudējusi izteikto trīsstūra formu, jo 5 jaunākās vecumu grupas stabilizējas, bet vecāku cilvēku daļa pieaug.

Ilgstoša summārā dzimstības koeficienta samazināšanās industriālajās valstīs sākot vismaz ar 1900. gadu, lielākajā daļā šo valstu ir radījusi patreizējo līmeni zem iedzīvotāju atražošanās līmeņa, kas ir 2,1 bērns uz sievieti.

3.2.tabula

Summārais dzimstības koeficients pasaules reģionos¹

	1960-1970	1970-1980	1980-1990	1990-2000	2000-2005
Pasaule	4,94	4,20	3,48	2,93	2,65
Eiropa	2,47	2,07	1,86	1,49	1,41
Āfrika	6,84	6,67	6,29	5,48	4,98
Āzija	5,66	4,62	3,54	2,82	2,47
Latīņamerika un Karību jūras baseina valstis	5,76	4,76	3,67	2,88	2,52
Ziemeļamerika	2,95	1,90	1,85	1,97	1,99
Okeānija	3,77	2,98	2,55	2,45	2,37
Ķīna	5,89	4,09	2,51	1,85	1,70
Indija	5,72	5,08	4,33	3,66	3,11
Japāna	2,01	1,94	1,71	1,44	1,29
Krievijas Federācija	2,29	1,99	2,08	1,40	1,30
ASV	2,93	1,91	1,88	2,01	2,04

Attīstības valstīs izmaiņas dzimstības rādītājos ir nesenākas un daudz straujākas, lielākajā daļā reģionu sasniedzot ievērojamu dzimstības koeficienta samazinājumu pēdējos 35 gados. Lai arī summārais dzimstības koeficients Āfrikā vēl aizvien sasniedz 5 bērnus uz sievieti, vispārējais līmenis Āzijā un Latīņamerikā ir krities par aptuveni 50% (no gandrīz 6 līdz gandrīz 3 bērniem uz sievieti) laika periodā no 1960. līdz 1990.gadam, un līdz 2,3 bērniem uz sievieti šodien² (sk. 3.2.tabulu).

Pēc ASV Statistikas biroja datiem 2008. gadā vairāk nekā 40 attīstības valstu dzimstība ir pie vai zem atražošanās līmeņa. Šajā sarakstā ir arī Ķīna, Brazīlija un Vjetnama, kurās kopā dzīvo 24% pasaules iedzīvotāju.

Vidējais paredzamais mūža ilgums daudzās attīstījās valstīs 20. gadsimta laikā ir dubultojies. Publiski pieejama veselības aprūpe un slimību izskaušana ļoti ievērojami samazināja mirstības koeficientu, it sevišķi starp bērniem.

¹ European Commission. Europe in figures: Eurostat yearbook 2009. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities. 2009. p.155.

² International Population Reports: An Aging World 2008.U.S.Governmental Printing Office, Washington, DC, 2009., p.22. un Eurostat dati.

Praktiski visas attīstības valstis arī uzrāda uzlabojumus, ar dažiem izņēmumiem Latīņamerikā un Āfrikā, pēdējā dekādē no HIV/AIDS ietekmes dēļ. Paši redzamākie uzlabojumi ir novērojami Austrumāzijā, kur vidējais paredzamais mūža ilgums no 45 gadiem 1950. gadā ir palielinājies līdz 73 gadiem šodien. Tomēr vidējā paredzamā mūža ilguma pieaugums nav norma, jo neparedzamas izmaiņas un epidēmijas var procesu apgriezt otrādi.

70. un 80. gados Austrumeiropā un bijušajā Padomju Savienībā sieviešu vidējais paredzamais dzīves ilgums ievērojami palielinājās, turpretim vīriešu vidējais paredzamais dzīves ilgums samazinājās visā reģionā. Pēc Padomju Savienības sabrukuma vīriešu paredzamais dzīves ilgums turpināja samazināties dažās valstīs. Samazinājums īpaši ietekmēja krievu vīriešu vidējo paredzamo dzīves ilgumu: no 1987. līdz 1994. tas samazinājās par 7,3 gadiem, līdz 57,6 gadu līmenim. Šo negatīvo tendenci var izskaidrot, minot 6 iespējamus iemeslus: veselības sistēmas sabrukums, tradicionālo riska faktoru kā sirds un asinsvadu slimību pieaugums, alkohola patēriņa palielinājums, izmaiņas uzturā, materiālās labklājības zaudēšana un psihosociālo problēmu pieaugums (stress, negatīvas nākotnes gaidas, pašnāvības).

Dažās citās valstīs, it sevišķi Āfrikā, HIV/AIDS pandēmijai ir bijis iznīcinošs efekts uz vidējo paredzamo dzīves ilgumu. HIV/AIDS ir samazinājis sieviešu vidējo paredzamo dzīves ilgumu par vairāk kā 28 gadiem Botsvānā, Lesoto, Dienvidāfrikā un Zimbabvē.

Kad bērnu mirstības rādītāji sasniedz zemu līmeni, tad lielāku nozīmi kopējā dzīves ilguma uzlabošanā iegūst vecāko iedzīvotāju segmenta ilgmūžība. Daudzas valstis piedzīvo paredzamā dzīves ilguma pieaugumu 65 gadus veciem un vecākiem iedzīvotājiem. Paredzamais dzīves ilgums 65 gadus vecām japāņu sievietēm ir palielinājies par 52% starp 1970. un 2004. gadu. Ilgtermiņa pētījums Lielbritānijā atklāja, ka paredzamais dzīves ilgums 65 gadus veciem iedzīvotājiem laika posmā no 1840. līdz 1960. gadam ir pieaudzis tikai par 1 gadu, bet periodā sākot ar 1960. gadu par 1 gadu katrā dekādē.¹

Šo demogrāfisko procesu rezultātā ļoti daudzas pasaules valstis piedzīvo nozīmīgas iedzīvotāju daļas novecošanos, kas vienlaicīgi ļoti būtiski ietekmē arī darbaspēka apjomu. Salīdzinājumam varētu teikta, ka daudzās valstīs veco cilvēku nodarbinātības līmenis pēdējos 20 gados ir dramatiski samazinājies, kaut gan tas ir relatīvi augsts tādās valstīs kā Japāna un Zviedrija.

Tas atstāj arī zināmu ietekmi uz pensiju sistēmām, kas tika izmantotas 80. un 90. gados. Daudzas no šīm pensionēšanās sistēmām jau ir pārtraukušas savu darbību vai arī tās tiek ļoti

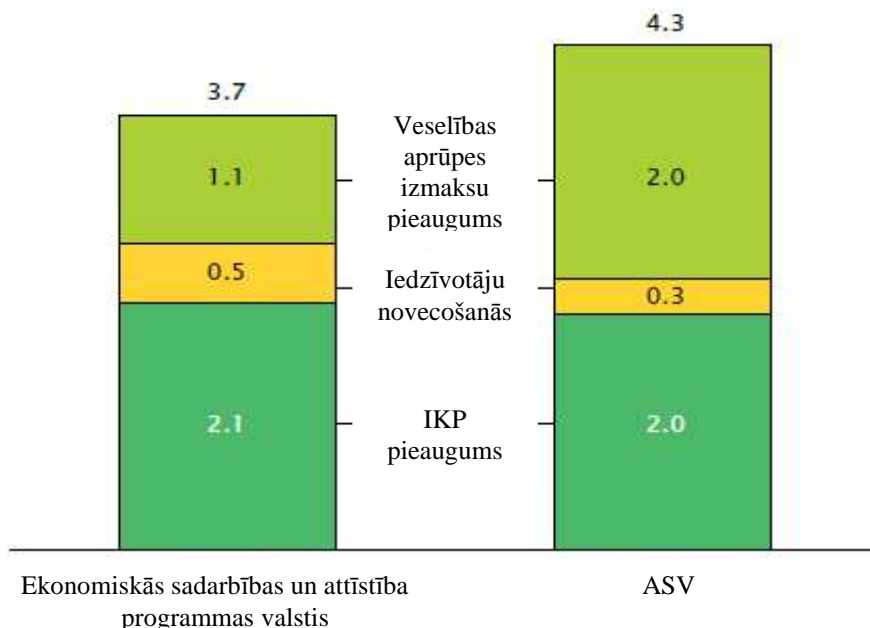
¹ International Population Reports: An Aging World 2008. U.S. Governmental Printing Office, Washington, DC, 2009. p.43.

ierobežotas. Darbinieku arodbiedrības jau ir „iemūžinājušas” tās sistēmas, kad par normālu parādību tika uzskatīts, ka 55 gados vajadzētu beigt aktīvās darba gaitas.¹

Iedzīvotāju novecošanās varētu ietekmēt arī kopējās veselības aprūpes izmaksas, jo veselības izdevumi vecākajām vecuma grupām tiecas būt proporcionāli augstāki nekā to daļa no visiem iedzīvotājiem. Īpaši tas varētu skart valstis, kur akūtās un ilgtermiņa aprūpes pakalpojumi ir plaši pieejami. 9 valstu pētījums 1990. gadā rāda, ka no kopējiem veselības aprūpes izdevumiem, 65 gadus veciem un vecākiem iedzīvotājiem tiek izmantoti 32 – 42%, kamēr to daļa no visiem iedzīvotājiem ir 12 – 18 %. Uz vienu cilvēku valsts veselības aprūpes izdevumi vecākiem cilvēkiem ir augstāki kā jaunākiem iedzīvotājiem; Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas valstīs tie ir četrreiz lielāki.

Aizvien vairāk pētījumi rosina domāt, ka iedzīvotāju novecošana nav galvenais avots pieaugošajām veselības aprūpes izmaksām. Ir arī citi faktori, piemēram, augošie ienākumi uz vienu iedzīvotāju, veselības apdrošināšana, jaunas medicīnas tehnoloģijas un darbaspēka demogrāfija.

Laika periodā no 1970. – 2002. gadam reālais veselības izmaksu uz vienu iedzīvotāju pieaugums caurmērā bija 4,3% ASV un 3,7% citās Ekonomiskās sadarbības un attīstības programmas valstīs (skatīt 3.5 att.)

3.5.att. Veselības izmaksu uz vienu iedzīvotāju pieaugums no 1970.-2002.gadam

¹ Taylor, P., Jorgensen, B., Watson, E. Population ageing in a globalizing labour market: implications for older workers. In: Proceeding of the Productive Ageing Conference, 27-29 July 2009, Shandong University .

Aptuveni 2% no tā veido reālais IKP pieaugums, kamēr iedzīvotāju novecošanās efekts ir daudz mazāks – 0,5% Ekonomiskās sadarbības un attīstības programmas valstīs un 0,3% ASV.¹

Starptautiskās organizācijas un valdības uzsver nepieciešamību pēc slimību - izmaksu pētījumiem ar novecošanu saistītām slimībām, lai varētu aprēķināt pieaugošo dārgu un hronisku slimību izdevumu nastu.

Strauji pieaugošais vecu iedzīvotāju skaits var radīt spiedienu uz valsts finansiālajiem resursiem, lielākoties tāpēc, ka ir nepieciešama sistēma, lai sniegtu finansiālu palīdzību pēc pensionēšanās. Tomēr daudzi veci cilvēki turpina strādāt arī pēc pensionēšanās vecuma. Līdzdalība darba tirgū sarūk līdz ar tuvošanos pensionēšanās vecumam. Veciem vīriešiem līdzdalības koeficients ir augstāks kā vecām sievietēm. Visās valstīs 65 gadus veci un vecāki strādājošie veido nelielu daļu no kopējā darbaspēka. Viņu daļa svārstās no 1–7%. Lai arī starp vecākiem strādājošajiem pastāv globālas līdzības, taču ir arī izteiktas reģionālās atšķirības. Kamēr Eiropā 65 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju līdzdalība darba tirgū ir salīdzinoši zema (mazāka par 10%), dažās attīstības valstīs ekonomiski aktīvi ir vairāk kā 1/3 šī vecuma grupas cilvēku.

Praktiski katrā valstī ekonomiski aktīvu vecu vīriešu skaits ir lielāks nekā sieviešu. It īpaši šī atšķirība ir pamanāma starp 65 gadus veciem un vecākiem iedzīvotājiem; 2/3 šīs vecuma grupas vīriešu Bangladešā, Gvatemalā un Ugandā strādā. Arī ekonomiski aktīvu vecāku sieviešu skaits attīstības valstīs ir augstāks. Tas nav pārsteidzoši, jo daudziem veciem cilvēkiem pārsvarā lauku agrārējās sabiedrībās ir jāstrādā nepieciešamības dēļ, kamēr pensionēšanās kā izvēle ir tikai ierobežotai daļai bagātāko valstu vecākiem iedzīvotāju.

Piemēram, Madagaskarā, strādā praktiski katrs vecumā no 55 līdz 65 gadiem. Pat 70 – 74 gadu vecumā vairāk nekā puse sieviešu un gandrīz ¾ vīriešu ir ekonomiski aktīvi. Salīdzinājumam Itālijā, ar zemāko vecāku cilvēku līdzdalību darba tirgū Eiropā, tikai 13% vīriešu un 3% sieviešu vecumā no 65-69 gadiem paliek darba tirgū. Šādas nodarbinātības atšķirības tiek saistītas ar sabiedrības labklājību. Bagātajās valstīs sen pastāvošās sociālās drošības un pensionēšanās programmas ļauj vecākiem strādājošajiem doties pensijā vismaz ar nelielu finansiālu drošību.

Nopietnas ekonomiskās pārdomas dažās valstīs rada sarūkošais darbaspēks attiecībā pret pensionāriem. Šī proporcija sarūk, jo cilvēki dzīvo ilgāk un viņu līdzdalība darba tirgū samazinās. No 1950. līdz 1980. gadu vidum vecāku vīriešu nodarbinātības rādītāji saruka

¹ International Population Reports: An Aging World 2008. U.S. Governmental Printing Office, Washington, DC, 2009. p.62.

lielākajā daļā attīstīto valstu. Kopš 90. gadu sākuma šī tendence mainīja virzienu. Starp 15 Eiropas Savienības valstīm kopējais 55 – 64 gadus vecu vīriešu nodarbinātības līmenis 2006. gadā bija augstāks kā 1994. gadā. Līdzīga tendence ir novērota Austrālijā, Jaunzēlandē un ASV. Arī vecāku sieviešu ekonomiskās aktivitātes rādītāji attīstītajās valstīs pēdējo divdesmit gadu laikā ir palielinājušies. Atšķirībā no Rietumeiropas un Ziemeļamerikas, Austrumeiropā turpinās lejupslīdoša tendence.

Attīstītajās valstīs bezdarba līmenis starp 50 līdz 64 gadus veciem strādājošajiem bieži ir zemāks kā 5%. Gandrīz visās Ekonomiskās sadarbības un attīstības programmas valstīs, ieskaitot Turciju, Meksiku un Dienvidkoreju, 2004. gadā bezdarba līmenis vecākiem strādājošajiem bija zemāks kā 25 līdz 49 gadus veciem darbspējīgiem iedzīvotājiem. Lai arī bezdarba rādītājs vecākiem strādājošajiem ir zemāks, tomēr vecāki cilvēki, kuri ir bezdarbnieki, paliek bez darba ilgāk nekā jaunāki darba meklētāji. Vecāku iedzīvotāju ilgtermiņa bezdarbam ir vairāki iemesli: vecuma diskriminācija, izpratne par produktivitāti, kas saistīta ar izmainījušos veselības stāvokli un nodarbošanās struktūras izmaiņas, pieprasot labāk izglītotu darbaspēku vai citāda veida prasmes. Visi šie faktori var likt vecākiem strādājošajiem aiziet pensijā.

Demogrāfisko izmaiņu iespējamais efekts uz nākotnes pensionāru un strādājošo attiecību, ja citi faktori paliek nemainīgi, var tikt aplūkots vairākos veidos. Visplašāk izmantotais rādītājs ir vecuma atkarības koeficients – demogrāfiskās slodzes līmenis, kas salīdzina vienu iedzīvotāju segmentu (65 gadus vecus un vecākus cilvēkus) ar citu (20 līdz 64 gadus veciem cilvēkiem). Koeficients parāda vidējo pensionēšanās vecumu sasniegušo vai pārsniegušo cilvēku skaitu pret 100 cilvēkiem vecumā no 20 gadiem līdz vidējam pensionēšanās vecumam.

Pēc ASV Statistikas biroja datiem var secināt, ka laika posmā no 2005.-2040.gadam pensionēšanās vecuma iedzīvotāju attiecība pret darbaspējas vecuma iedzīvotājiem ievērojami pieaugs visās valstīs, un vairāk nekā dubultosies Itālijā, Japānā, Spānijā un Turcijā.

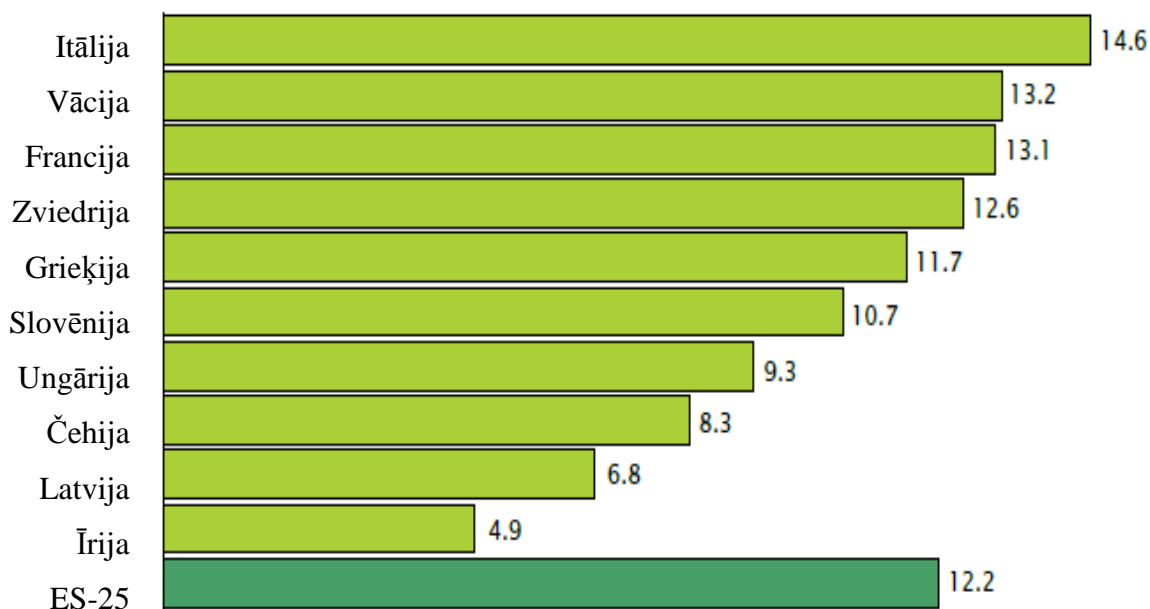
Kopš Otrā pasaules kara beigām publiskie pensiju plāni ir spēlējuši nozīmīgu lomu, lai nodrošinātu cilvēkus ar ienākumiem pēc pensionēšanās. Valstu skaits ar vecuma un invaliditātes programmām ir palielinājies no 33 1940. gadā līdz 167 2004. gadā. Šobrīd obligātie vecuma pensiju plāni aptver vairāk kā 90% visu strādājošo lielākajā daļā attīstīto valstu.

Valsts pensiju plāni piedāvā definētus pabalstus, kas parasti nav saistīti ar individuālo ieguldījumu, bet gan tiek finansēti no algu nodokļiem. Šīs sistēmas izmanto patreizējos ienākumus (no strādājošo nodokļiem), lai finansētu pensiju maksājumus. Tās bija radītas

sabiedrībām ar nelielu pensionāru skaitu attiecībā pret salīdzinoši lielu nodokļu maksātāju skaitu.

Kopš 90. gadu sākuma pensiju reformas ir kļuvušas par prioritāti daudzās nācijās. Vairāk nekā puse 30 Ekonomiskās sadarbības un attīstības programmas valstu ir veikušas nozīmīgas izmaiņas pēdējo 10–15 gadu laikā. Izmaiņas ietver pieaugošas strādājošo iemaksas, pabalstu pārstrukturizāciju vai samazināšanu un standarta pensionēšanās vecuma palielināšanu.

Publisko pensiju sistēmu izmaksas augstākas ir attīstītajās valstīs. Aprēķini 25 Eiropas Savienības valstīs 2004. gadā parādīja plašu izdevumu amplitūdu, ar vidējo rādītāju 12,2 % no IKP (sk.3.6.att.).

3.6.att. Izdevumi pensijām no IKP % ES-25 valstīs 2004.gadā¹

Pensiju izmaksas Eiropas Savienībā 2004. gadā veidoja 46% no kopējiem sociālās aizsardzības izdevumiem. Attīstības valstīs šie izdevumi pamatā ir zemāki, kas ir saistīts ar relatīvi jaunāku iedzīvotāju struktūru, kā arī mazākām pensiju programmām.

Aizvien vairāk valstu pieprasa strādājošo līdzdalību sava veida obligātos privātos pensiju plānos. Attīstītajās valstīs privātie pensiju plāni ir kļuvuši par nozīmīgāku ienākumu avotu pēc pensionēšanās kā publiskās pensijas.

¹ International Population Reports: An Aging World 2008. U.S. Governmental Printing Office, Washington, DC, 2009. p.123.

No nodaļā minētā izriet secinājums, ka daudzām pasaules valstīm, īpaši ekonomiski attīstītajām zemēm par visai aktuālu sociāli ekonomisku problēmu kļuvusi iedzīvotāju novecošana. Tajās sistemātiski sarūk bērnu un jauniešu daļa un pieaug vecāka gadagājuma cilvēku daļa iedzīvotāju kopskaitā. Pensijas vecuma kontingenta palielināšanās izraisa papildu slodzi uz darbspējīgajiem iedzīvotājiem un prasa aizvien vairāk līdzekļu gados veco iedzīvotāju sociālajai nodrošināšanai. Arī perspektīvā ANO Iedzīvotāju daļa prognozē turpmāko iedzīvotāju novecošanu visos pasaules reģionos.

3.2. Iedzīvotāju sastāva novecošanās cēloņi un apstākļi Latvijā Eiropas Savienības kontekstā

Arī Latvijā tāpat, kā lielā daļā attīstīto pasaules valstu, ir novērojama tendence, ka sistemātiska iedzīvotāju skaita samazināšanās rezultātā dabiskā ceļā un migrācijas radīto seku ceļā, palielinās iedzīvotāju kopējais novecojums.

Pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem 1990. gadā sākumā Latvijā bija 2,67 miljoni iedzīvotāju, 1995.gadā – 2,5 miljoni, 2005.gada sākumā – 2,31 miljoni, bet 2010.gada sākumā bija 2,24 miljoni iedzīvotāju. Kopš 1990.gada sākuma iedzīvotāju skaits Latvijā ir samazinājies par 16% jeb 430 tūkstošiem. Katru gadu Latvijā iedzīvotāju skaits samazinās vidēji par 0,5% no iepriekšējā gada iedzīvotāju skaita.

Iedzīvotāju skaita izmaiņās Latvijas reģionos ir vērojamas atšķirības. Dati ir attēloti 3.3.tabulā.

3.3.tabula

Iedzīvotāju skaita dinamika statistiskajos reģionos (gada sākumā, tūkstošos)¹

Reģioni	1989	2000	2009	2009 % pret 1989	2009 % pret 2000
Kopā Latvijā	2666,6	2381,7	2261,3	84,8	94,9
Rīgas	910,5	764,3	713,0	78,3	93,3
Pierīgas	377,6	358,2	385,5	102,1	107,6
Vidzemes	272,0	255,7	235,6	86,6	92,0
Kurzemes	365,6	321,7	301,6	82,5	93,8
Zemgales	319,1	292,8	281,9	88,3	96,3
Latgales	421,8	384,7	343,6	81,5	89,3

¹ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

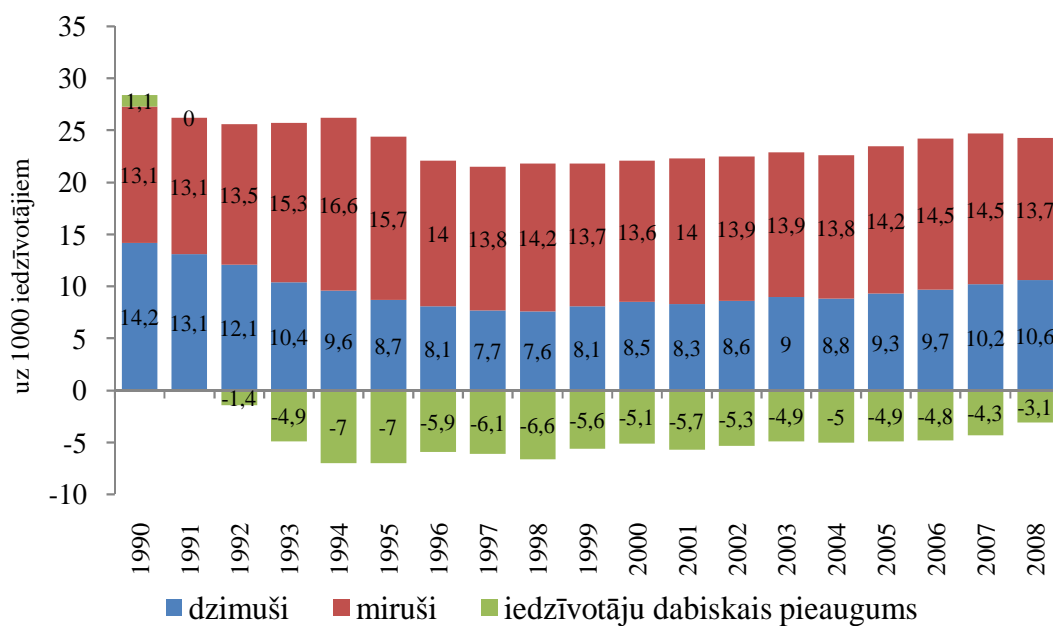
Pagājušā gadsimta 90.gados iedzīvotāju depopulācija notika visos valsts rajonos un lielākajās pilsētās. Minēta perioda pirmajā pusē iedzīvotāju skaits galvenokārt samazinājās tāpēc, ka daudzi slāvu tautību iedzīvotāji aizceļoja no Latvijas, turpretim perioda otrajā pusē samazinājumu noteica negatīvie iedzīvotāju dabiskās kustības raksturojumi.

3.3.tabulā attēlotie dati parāda, ka kopš 1989.gada visstraujākais iedzīvotāju skaita samazinājums ir bijis Rīgas reģionā – tas ir samazinājies par gandrīz 22%. Tas ir izskaidrojams ar zemajiem dzimstības rādītājiem šajā reģionā. Arī Latgales un Kurzemes reģioni ir zaudējuši ievērojamu skaitu iedzīvotāju – Latgales reģionā tas ir samazinājies gandrīz par 19%, bet Kurzemes reģionā iedzīvotāju skaits laika posmā no 1989.gada līdz 2009.gada sākumam ir samazinājies par gandrīz 18%. Šīs izmaiņas iedzīvotāju skaitā var skaidrot ar to, ka no Latgales reģiona gados jaunie iedzīvotāji galvenokārt pārceļas uz citiem Latvijas reģioniem, kur ir labvēlīgāka sociāli ekonomiskā situācija, līdz ar to šajā reģionā galvenokārt koncentrējās gados vecie iedzīvotāji. Šajā reģionā līdz ar to palielinās gados veco iedzīvotāju skaits un samazinās gados jauno iedzīvotāju skaits, un iedzīvotāju atražošanās notiek minimālā līmenī. Tabulas dati parāda to, ka iedzīvotāju skaits ir pieaudzis tikai Pierīgas reģionā – par 2,1%. Šis pieaugums liecina par zināmu ekonomisko izaugsmi vai arī par to, ka iedzīvotāji uzskata šo reģionu par piemērotāko (prestīžāko), lai tur dzīvotu.

Ļoti iespējams, ka faktiskais iedzīvotāju skaita samazinājums ir vēl lielāks, jo kopš iestāšanās Eiropas Savienībā un darba tirgus atvēršanas lielākajā daļā ES valstu katru gadu no Latvijas izbrauc ievērojams skaits iedzīvotāju. Daļa no tiem ir atgriezušies dzimtenē, bet liela daļa joprojām turpina likumīgi uzsāktās darba gaitas, maksā attiecīgās valsts noteiktos nodokļus, saņem sociālās garantijas, bet Latvijas Iedzīvotāju reģistrā nav izdarītas izmaiņas attiecībā uz viņu dzīvesvietu. Līdz ar to pieejamā informācija par emigrācijas datiem ir nepilnīga, kas savukārt ietekmē dažādu tautsaimniecības nozaru statistiskos rādītājus.

Jau vairākus gadus demogrāfiskā situācija Latvijā ir vērtējama kā nelabvēlīga – valsts demogrāfisko procesu norisē raksturīga iezīme ir iedzīvotāju depopulācija. Iedzīvotāju dabiskais pieaugums sāka kristies jau sešdesmitajos gados – no vidēji 7 cilvēkiem uz 1000 iedzīvotājiem līdz 1 cilvēkam – septiņdesmito gadu sākumā.¹ Astoņdesmitajos gados dabiskais pieaugums nedaudz palielinājās, galvenokārt dzimstības pieauguma rezultātā, bet 1991. gadā tas jau kļuva negatīvs, kāds tas ir joprojām.

¹ LR Centrālā statistikas pārvalde. Sociālie procesi Latvijā 2003: analītiskais apskats. Rīga, 2003. 9.lpp.

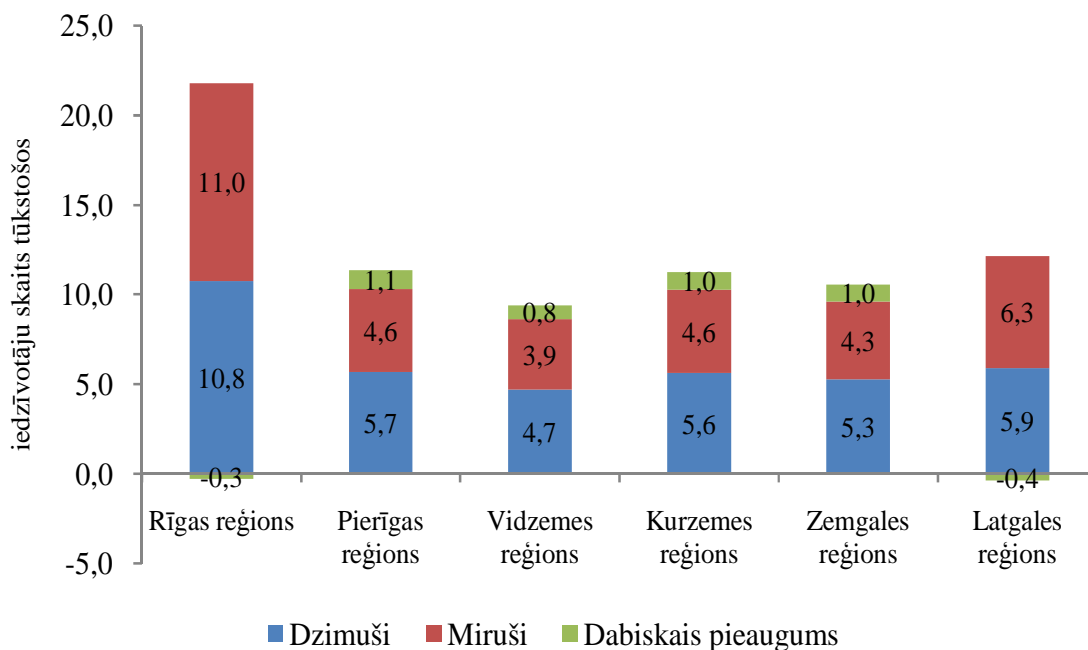

3.7.att. Dzimstība, mirstība un iedzīvotāju dabiskais pieaugums uz 1000 iedzīvotājiem¹

3.7.attēlā ir atspoguļoti Latvijas iedzīvotāju dzimstības, mirstības un dabiskā pieauguma rādītāji uz 1000 iedzīvotājiem. Dati rāda, ka 1990.gadā iedzīvotāju dabiskās kustības rādītāji bija pozitīvi, bet 1991.gada sākumā iedzīvotāju dzimstība un mirstība uz 1000 iedzīvotājiem bija vienlīdzīgā līmenī, bet iedzīvotāju dabiskais pieaugums līdz ar to bija līdzvērtīgs nullei. Sākot ar 1992.gada sākumu iedzīvotāju dabiskais pieaugums kļuva negatīvs, kas nozīmē to, ka iedzīvotāju skaits sistemātiski samazinājās līdz 1998.gadam. Arī pēc 1998.gada iedzīvotāju dabiskais pieaugums ir negatīvs, bet pozitīva tendence ir tā, ka ir vērojams dzimstības līmeņa neliels pieaugums, lai arī mirstība joprojām pārsniedz dzimstību. Tas ietekmē arī iedzīvotāju dabisko pieaugumu – lai arī tas ir negatīvs, tomēr tā apjoms samazinās.

Iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijas reģionos dabisko kustību raksturojumos ir vērojamas 3.8.attēlā.

¹ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

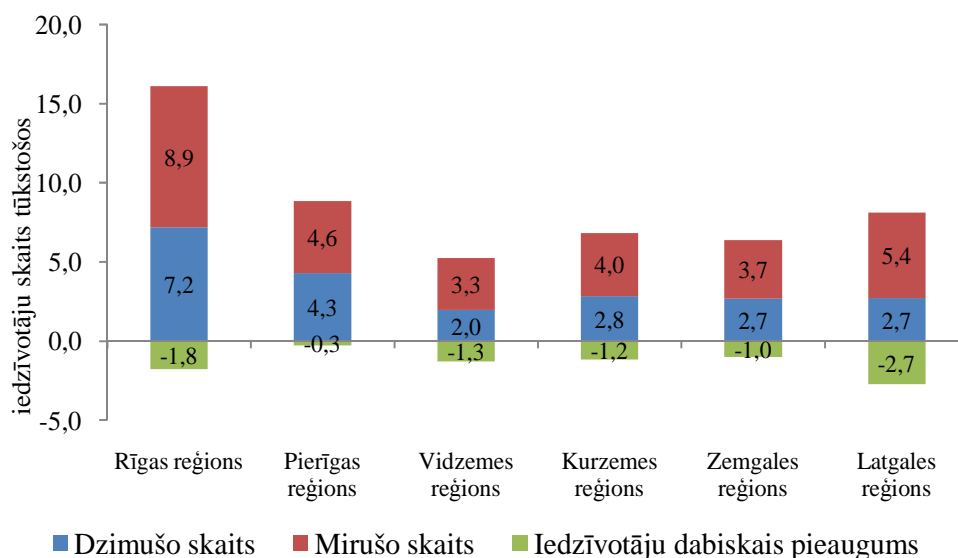

3.8.att. Dzimstība, mirstība un iedzīvotāju dabiskais pieaugums tūkstošos Latvijas reģionos 1990.gadā¹

3.8. attēlā ir dabiskās kustības rādītāji Latvijas statistiskajos reģionos 1990.gadā. Pēc šiem datiem var secināt, ka vislielākais dzimušo skaits bija Rīgas reģionā – gandrīz 11 tūkstoši, bet vismazākais dzimušo skaits bija Vidzemes reģionā – tikai nepilni 5 tūkstoši. Vislielākais mirušo skaits arī bija Rīgas reģionā un vismazākais Vidzemes reģionā. Lielo dzimušo un mirušo skaitu šajos reģionos var izskaidrot ar to, ka skaitliskā ziņā Rīgas reģionā dzīvo visvairāk iedzīvotāju, bet vismazāk Vidzemes reģionā. Lai arī Rīgas reģionā ir vislielākais dzimušo skaits 1990.gadā, tomēr dabiskais pieaugums ir negatīvs, jo mirušo skaits tomēr ir lielāks par dzimušo skaitu. Negatīvs dabiskais pieaugums bija vērojams arī Latgales reģionā – iedzīvotāju skaits šajā reģionā 1990.gadā samazinājās par 400 cilvēkiem.

Nākamajā attēlā ir attēlotas iedzīvotāju dabisko kustību raksturojumu izmaiņas reģionos 2009.gadām.

¹ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

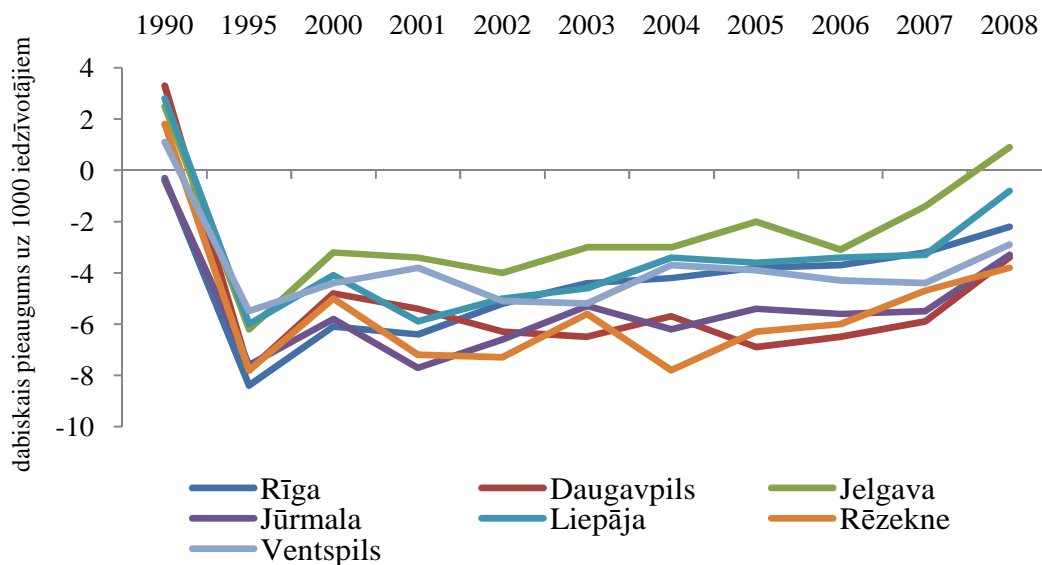

3.9.att. Dzimstība, mirstība un iedzīvotāju dabiskais pieaugums tūkstošos Latvijas reģionos 2009.gadā¹

2009.gadā tāpat kā 1990.gadā augstākie dzimstības un mirstības rādītāji ir Rīgas reģionā, bet dzimstība joprojām ir mazāka nekā mirstība, līdz ar to iedzīvotāju dabiskais pieaugums ir ar mīnusa zīmi. Salīdzinot 1990.gada dabisko pieaugumu ar 2009.gada pieaugumu, jāsecina, ka 2009.gadā mirstības pārsvars pār dzimstību ir izteiktāks, jo dabiskais pieaugums ir -1,8, bet 1990.gadā tikai -0,3. Ja salīdzina Latgales reģiona rādītājus 1990.gadā ar 2009.gada rādītājiem, tad jāsecina, ka 2009. gadā mirstība ir samazinājusies, bet praktiski uz pusi ir samazinājusies, salīdzinājumā ar 1990. gadu, arī dzimstība. Tas ir izskaidrojams ar to, ka Latgales reģionā notiek daudz ievērojamākas gados jauno iedzīvotāju pārvietošanās plūsmas uz valsts vidus daļu – centrālajiem rajoniem, kur ir labvēlīgāka sociālekonomiskā situācija nekā Latgales reģionā. Līdz ar to šajā reģionā dzīvo daudz vecāki iedzīvotāji nekā vidēji citur valstī, ko pierāda iedzīvotāju vidējā vecuma rādītājs – 41,2 gadi 2008.gadā. Arī pārējos reģionos salīdzinājumā 1990.gadu ar 2009.gadu ir vērojamas negatīvas tendences iedzīvotāju atražošanās rādītājos – mirstība pārsniedz dzimstību, ko parāda negatīvs dabiskais pieaugums.

Salīdzinot dzimstības un mirstības rādītājus 2009.gadā Republikas lielākajās pilsētās ir jāsaprot, ka visās pilsētās mirstība pārsniedz dzimstību un līdz ar to dabiskais pieaugums ir negatīvs – notiek iedzīvotāju skaits samazināšanās.

¹ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

3.10.att. Dabiskā pieauguma rādītāji republikas lielākajās pilsētās¹

3.10.attēlā ir attēloti dabiskā pieauguma rādītāji republikas lielākajās pilsētās, kas uzskatāmi parāda to, ka šajās pilsētās notiek sistemātiska iedzīvotāju samazināšanās kopš 1990.gada sākuma Rīgā un Jūrmalā un kopš 1995.gada visās pilsētās. Salīdzinoši viszemākie šie dabiskā pieauguma rādītāji ir Latgales reģions pilsētās – Daugavpilī, Rēzeknē. Pozitīva tendence ir tā, ka dabiskā pieauguma rādītāji pēdējos gados nedaudz uzlabojās – Jelgavas pilsētā tas ir pat pozitīvs un šajā pilsētā iedzīvotāju samazināšanās ir mazāk izteikta kā citās republikas pilsētās.

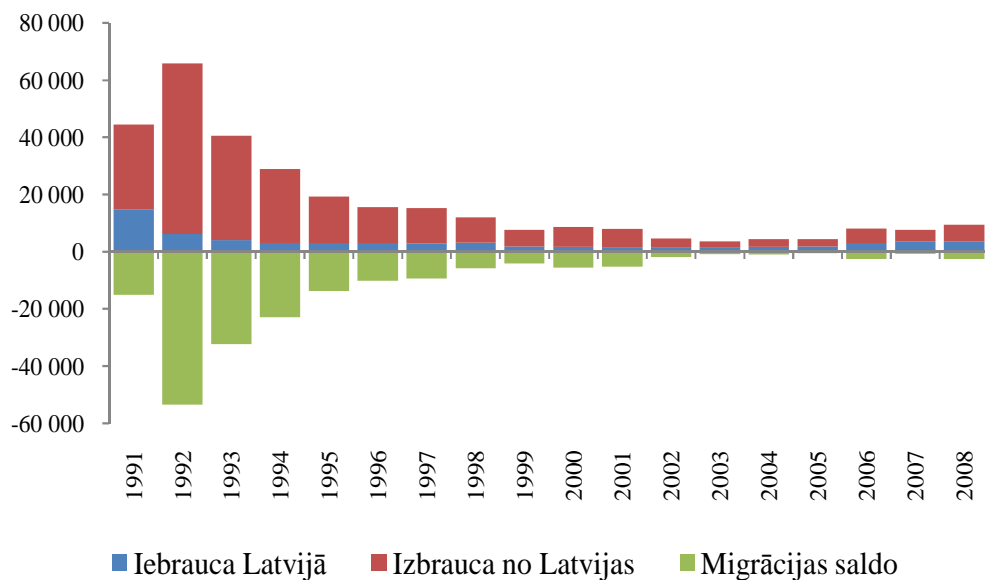
Šajā gadsimtā iedzīvotāju skaits pieaudzis Baldonē, Baložos, Ikšķilē, Kandavā, Ķegumā, Lielvārdē, Salaspilī, Saulkrastos, Siguldā un Tukumā. Visas šīs apdzīvotās teritorijas atrodas Pierīgas reģionā, ar ko arī ir izskaidrojums iedzīvotāju pieaugums reģionā salīdzinājumā ar citiem reģioniem.

Salīdzinot ar citām Eiropas Savienības dalībvalstīm (sk. 2.pielikumu) Latvijai 2007.gadā bija viens no viszemākajiem iedzīvotāju dabiskā pieauguma rādītājiem. Zemāks šis rādītājs bija tikai Bulgārijā, Vācijā, Ungārijā un Rumānijā. Jāsaka, ka Vācijā dabiskā pieauguma, pareizāk sakot – dabiskā samazinājuma rādītājs bija diez gan iespaidīgs – 2007.gadā iedzīvotāju skaits samazinājās par 141 tūkstoši. Visaugstākais un labvēlīgākais

¹ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

starp dalībvalstīm šis rādītājs bija Francijā – 2007.gadā iedzīvotāju skaits palielinājās par 290 tūkstošiem iedzīvotāju.¹

Deviņdesmito gadu sākumā būtiski mainījās arī migrācijas procesu virziens – emigrācija diezgan strauji palielinājās, un tās apjomi vairākkārt pārsniedza imigrācijas plūsmu. Arī migrācijas procesi būtiski ietekmē iedzīvotāju samazināšanās tendences Latvijā.

3.11.att. Iedzīvotāju starptautiskā ilgtermiņa migrācija²

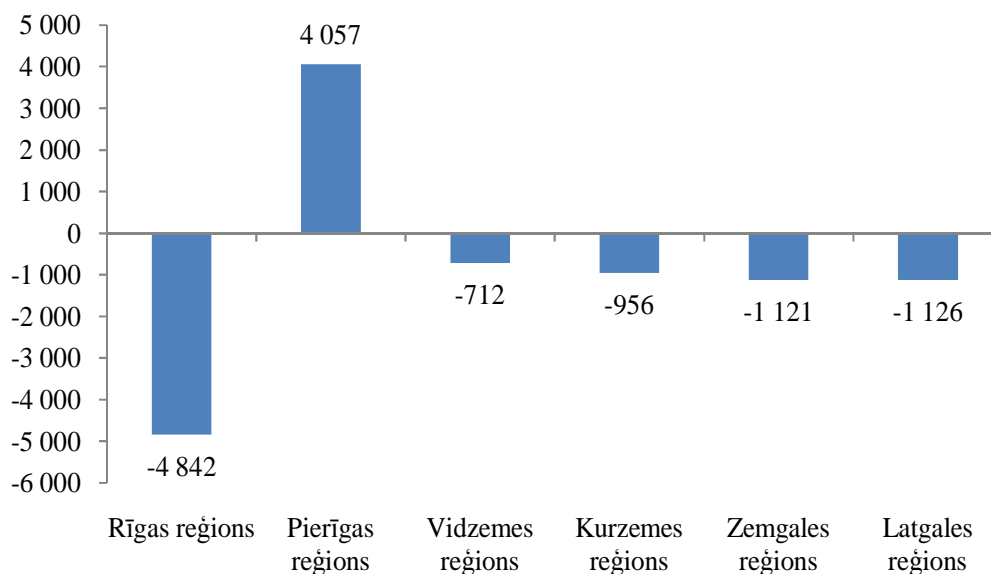
3.11.attēlā redzami dati rāda, ka deviņdesmito gadu sākumā Latvijā bija vērojama intensīva emigrācija, kas noteica arī migrācijas saldo apjomu. Migrācijas saldo rezultātā 1992.gadā iedzīvotāju skaits samazinājās par 53,5 tūkstošiem iedzīvotāju. Šis lielais emigrācijas vilnis ir izskaidrojams ar tā saucamā „dzelzs priekš kara krišanu” un valstiskās neatkarības atjaunošanu, kad Latvijas iedzīvotāji sāka izbraukt Rietumvalstu virzienā. Otrs lielais emigrācijas vilnis pēc 2005.gada ir izskaidrojams ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā (2004.gadā), kad tika atvērts darba tirgus citās ES dalībvalstīs un valsts iedzīvotāji devās uz citām valstīm labākas dzīves meklējumos.

Pēc Centrālās statistikas pārvaldes jaunākajiem datiem 2009.gadā no 71 valsts uz dzīvi Latvijā ieradās 2688 cilvēki, kas ir par 22,4% mazāk nekā 2008.gadā, bet uz pastāvīgu dzīvi 92 valstīs devās 7388 cilvēki, kas ir par 23,0% vairāk nekā 2008.gadā. 2009.gadā,

¹ Eurostat dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>

² LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

salīdzinājumā ar 2008.gadu, valsts iedzīvotāju emigrācija uz Lielbritāniju palielinājās 2,0 reizes, uz Krieviju – 1,3 reizes, uz Vāciju – 1,2 reizes, bet samazinājās emigrācija uz Īriju – 2,1 reizes. 2009.gadā imigrantu vidū pārsvarā bija vīrieši – 54,6%, bet emigrantu vairums bija sievietes – 51,1%. Analizējot datus pa vecuma grupām, jāsaprot, ka 2009.gadā darbības vecuma iedzīvotāji vairāk izbrauca no valsts nekā iebrāuca – izbrauca 77,6%, bet iebrāuca – 63,5%. Iedzīvotāji virs darbības vecumam iebrāuca vairāk nekā izbrauca, kas tikai palielina vecāko iedzīvotāju īpatsvaru kopējā iedzīvotāju skaitā.¹

3.12.att. Iedzīvotāju ilgtermiņa migrācijas saldo Latvijas reģionos 2009.gadā²

3.12. attēlā ir attēloti dati par 2009.gada iedzīvotāju ilgtermiņa migrācijas saldo Latvijas reģionos. 2009.gadā pastāvīgo dzīvesvietu no vienas administratīvās teritorijas uz citu mainījuši 39,9 tūkstoši cilvēku, kas ir par 9,6 tūkstošiem cilvēku mazāk nekā 2008.gadā. Visai izteikta iekšējās migrācijas tendence ir pārcelties uz dzīvi valsts galvaspilsētā un Pierīgas reģionā – 2009.gadā uz dzīvi Rīgā pārcēlās 7,9 tūkstoši iedzīvotāju, bet uz Pierīgas statistisko reģionu 13,1 tūkstotis. Turpinās arī tendence rīdžiniekiem pārcelties dzīvot Pierīgas reģionā.

Valstī notiekošie teritoriāli nevienlīdzīgie sociāli ekonomiskās attīstības procesi sekmē iedzīvotāju koncentrēšanos valsts centrālajos rajonos. Tā, piemēram, 2007.gadā uz dzīvi Rīgā no Zemgales, Latgales un Vidzemes pārcēlās divas reizes vairāk cilvēku nekā uz minētajām

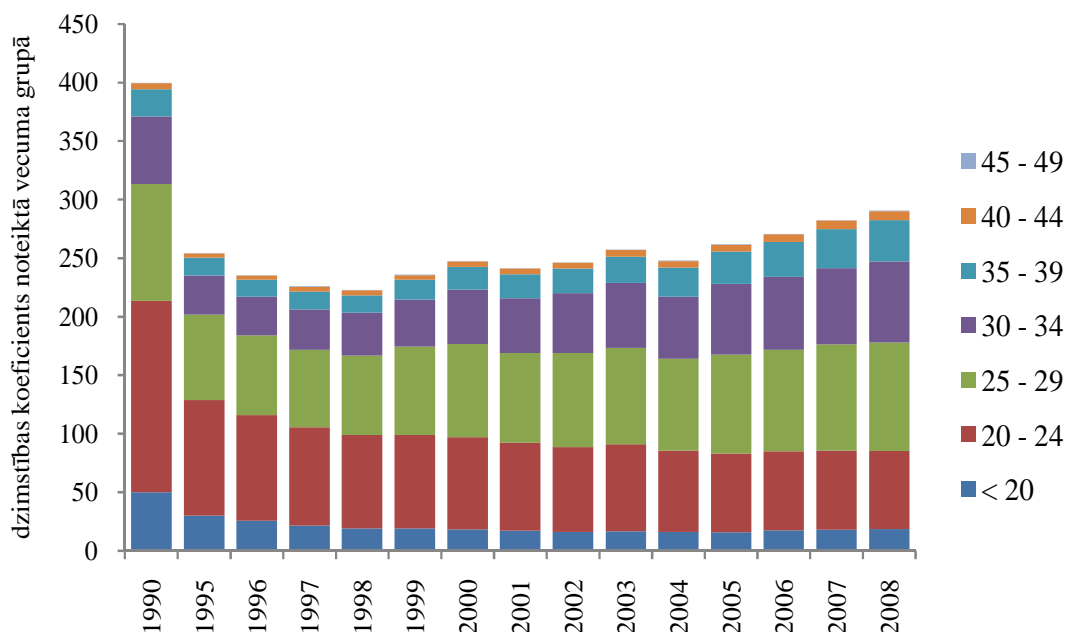
¹ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 19.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

² Turpat, – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

teritorijām no Rīgas. No Kurzemes uz galvaspilsētu pārcēlās pat 4 reizes vairāk, nekā rīdzinieki izbrauca uz Kurzemi.¹

Summārais dzimstības koeficients (vidējais bērnu skaits, kas varētu piedzimt sievietei viņas dzīves laikā, saglabājoties attiecīgā gada dzimstības līmenim) 2008.gadā, salīdzinot ar 2007.gadu, pieauga par aptuveni 2% un bija 1,44 (sk.3.pielikumu). Lai gan lielākajai daļai Eiropas valstu šis rādītājs bija augstāks nekā Latvijā, tomēr arī šo valstu summārais dzimstības koeficients (izņemot Īriju, kur tas 2008.gadā bija 2,10) nerasniedz paaudžu nomaiņai nepieciešamo līmeni. Viszemākais summārais dzimstības koeficients 2008.gadā bija Slovēnijā – 1,32 bērni uz vienu sievieti.

Turpinās tendence palielināties mātes vidējam vecumam, bērnam piedzimstot, 2000. gadā tas bija 27,3 gadi, bet 2008.gadā jau 28,3 gadi. Ļoti būtiski ir arī tas, ka palielinās arī vidējais vecums, piedzimstot pirmajam bērnam – ja 1990.gadā tie bija 23,2 gadi, tad 2008.gadā tas bija pieaudzis par 10,3% jeb sasniedzis 25,6 gadu atzīmi. Līdz ar to palielinās arī mātes vecums, kad tiek laists pasaulē arī otras un trešais bērns, kas savā veidā ietekmē arī iedzīvotāju dabisko kustību intensitāti.

3.13.att. Dzimstības koeficienti pa vecuma grupām²

Arī 3.13. attēls uzskatāmi parāda to, kādā veidā ir mainījies mātes vidējais vecums jeb dzimstības tendences sievietēm dažādās vecuma grupās. Ja 1990.gadā visvairāk bērni dzima

¹ LU Demogrāfijas centrs. Demogrāfiskā attīstība Latvijas reģionos. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2009. 6.lpp

² LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

vecumā no 20-24 gadiem, tad 2008.gada dati rāda, ka visvairāk bērnu dzimst vecuma grupā no 25-29 gadiem un pieaug arī bērnu dzimstība sievietēm vecuma grupā 30-34 gadi, kas faktiski norāda uz otro un trešo pēc skaita bērnu dzimšanas vecumu sievietēm.

Latvijā joprojām intensīvi turpinās iedzīvotāju novecošanās - palielinās to vidējais vecums, pieaug gados veco iedzīvotāju īpatsvars un samazinās bērnu īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā. Izteiktās iedzīvotāju demogrāfiskās novecošanās tendences negatīvi ietekmē darbaspēka resursus, kas ir viens no noteicošiem faktoriem gan valsts ekonomikas attīstībā, gan sociālās sfēras finansēšanā.

Latvija ir viena no nedaudzajām pasaules valstīm, kurā ir sašaurināta paaudžu nomaina ar izteiktu mirušo skaita pārsvars pār dzimušo skaitu un vienlaikus arī negatīvs migrācijas saldo. Zemā dzimstība visbūtiskāk sekmē iedzīvotāju novecošanos. Latvijā novecošanās procesi notiek intensīvāk nekā vidēji ES dalībvalstīs. Svarīgi novecošanās procesa rādītāji ir iedzīvotāju vidējais vecums un tā dinamika – 2008.gadā Latvijā iedzīvotāju vidējais vecums sasniedza 40,5 gadus, kas salīdzinot ar iepriekšējo – 2007.gadu bija pieaudzis par - 0,1 gadu (40,4), bet salīdzinot ar 2006.gadu par 0,3 gadiem (40,2). Salīdzinājumam vēl var pieminēt, ka 1989. gadā Latvijas iedzīvotāju vidējais vecums bija 36,3 gadi, bet 2004. gadā – 39,9 gadi.

3.4.tabula

Iedzīvotāju vidējais vecums statistiskajos reģionos (gada sākumā, gados)¹

Reģioni	1989	2000	2004	2008	Pieaugums		
					2008/1989	2008/2000	2008/2004
Kopā Latvijā	36,3	38,7	39,8	40,5	4,2	1,8	0,7
Rīgas	36,8	40,3	41,2	41,7	4,9	1,4	0,5
Pierīgas	35,1	37,6	38,7	39,3	4,2	1,7	0,6
Vidzemes	36,4	37,7	39,0	40,1	3,7	2,4	1,1
Kurzemes	35,5	37,7	38,9	39,8	4,3	2,1	0,9
Zemgales	35,5	37,4	38,5	39,4	3,9	2,0	0,9
Latgales	37,6	39,2	40,3	41,2	3,6	2,0	0,9

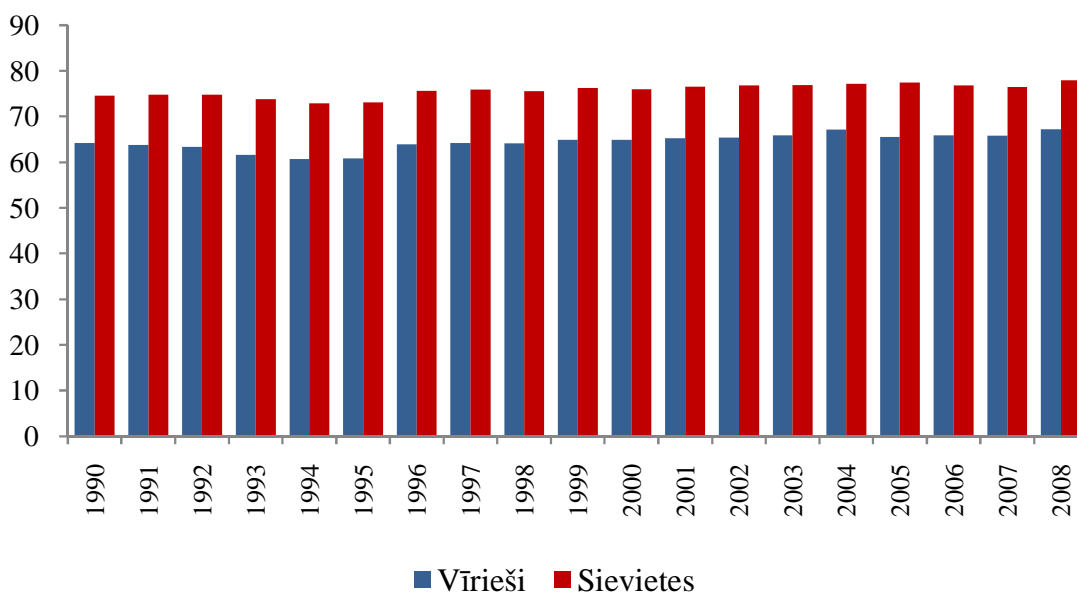
Sievietes vidēji ir par 5–6 gadiem vecākas par vīriešiem. 2004. gadā vīriešiem vidējais vecums bija 37,0 gadi, bet sievietēm – 42,4 gadi.

¹ LU Demogrāfijas centrs. Demogrāfiskā attīstība Latvijas reģionos. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2009. 7.lpp

Salīdzinot vidējā vecuma rādītājus Latvijas statistiskajos reģionos 3.4.tabulā, var secināt, ka 2008.gadā jaunākie iedzīvotāji dzīvoja Pierīgas reģionā – to vidējais vecums bija 39,3 gadi. No Pierīgas reģiona tikai par 0,1 gadu atpaliek Zemgales reģiona iedzīvotāji. Visvecākie iedzīvotāji dzīvo Latgales un Rīgas reģionā. Latgales reģionā dzīvojošo vidējais vecums 2008.gadā bija 41,2 gadi, bet Rīgas reģionā dzīvojošajiem tas bija 41,7 gadi. Šādi rādītāji ir uzskatāmi par ļoti lielu novecojumu.

Ne tikai demogrāfisko situāciju, bet arī dzīves apstākļus kopumā raksturojošs rādītājs ir vidējais paredzamais mūža ilgums. 20. gs. sākumā jaundzimušo paredzamais mūža ilgums Latvijā bija 42 gadi. Līdz gadsimta beigām tas bija palielinājies par 2/3 un 2000. gadā sasniedza 71 gadu. Tomēr aizvadītajā gadsimtā no 29 mūža ilguma pieauguma gadiem 27 gadi attiecās uz laikposmu līdz 50. gadu beigām, bet tikai divi gadi – uz atlikušo laika periodu. Tas liecina par nelabvēlīgām tendencēm iedzīvotāju dzīvotspējā 20. gs. otrajā pusē.¹

Kopš 90. gadu vidus Latvijā ir vislielākais vīriešu un sieviešu mūža ilguma absolūtais un relatīvais pieaugums starp ES dalībvalstīm. Tomēr vīriešu un sieviešu mūža ilgums Latvijā ir viszemākais Eiropas Savienībā.

3.14.att. Jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums Latvijā, gados²

¹ Krūmiņš, J. Iedzīvotāju veselība, mirstība un mūža ilgums Latvijā: tendences, faktori, perspektīvas. Stratēģiskās analīzes komisijas zinātniski pētnieciskie raksti „Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21.gadsimta sākumā”. Rīga: Zinātne, 2006. 12.lpp.

² LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

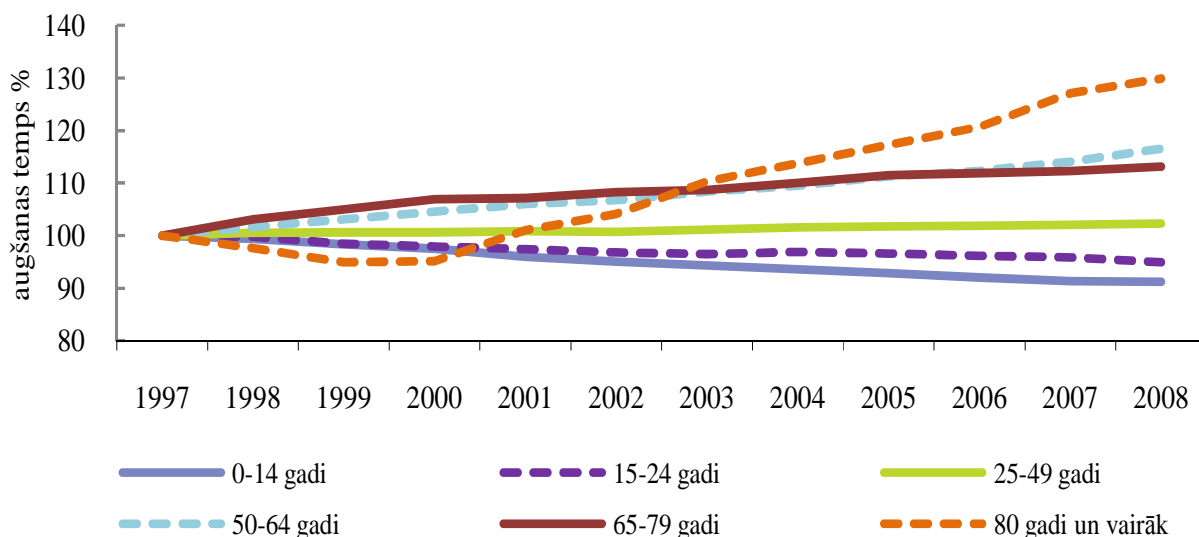
Jaundzimušo paredzamais mūža ilgums vīriešiem 2008.gadā turpināja palielināties un bija 67,2 gadi, savukārt sievietēm šis rādītājs 2005.gadā bija 77,4 gadi, bet 2006.gadā tikai 76,8 gadi. 2008.gadā tas ir atkal palielinājies līdz 77,9 gadiem. Centrālās statistikas pārvaldes speciālisti jaundzimušo paredzamā mūža ilguma samazināšanos sievietēm skaidro ar mirstības rādītāju svārstībām. Tomēr, joprojām vidējais paredzamais mūža ilgums sievietēm krietni pārsniedz šo rādītāju vīriešiem, ko ietekmē daudz augstāki mirstības rādītāji. Dažāda statistika zemo vidējo paredzamo dzīves ilgumu saista ar augstu vīriešu mirstību nelaimes gadījumos darbā un sadzīvē, autoavārijās, pašnāvībām, augstu alkoholisma līmeni un riskantu dzīves stilu. Šī cēlonība ir raksturīga arī citām Rietumu valstīm, atšķiroties tikai ciparos.¹

Salīdzinot vidējo paredzamo iedzīvotāju mūža ilgumu pilsētu un lauku iedzīvotājiem, jāsaprot, ka ir vērojamas atšķirības rādītājos. 2008.gadā vidējais paredzamais mūža ilgums Latvijā sievietēm bija 77,9 gadi, bet vīriešiem – 67,2 gadi. Starp pilsētās dzīvojošajiem vīriešiem un sievietēm tāpat kā starp vīriešiem un sievietēm Latvijā arī pastāv atšķirības vidējā mūža ilgumā. Pilsētās dzīvojošo sieviešu mūža ilgums 2008.gadā bija 78,3 gadi, bet vīriešiem tas bija 67,8 gadi – vīriešu vidējais mūža ilgums pilsētās no sieviešu mūža ilguma atšķīrās par 10,5 gadiem. Laukos dzīvojošo sieviešu vidējais mūža ilgums 2008.gadā bija 77 gadi, bet vīriešiem 66 gadi – sievietes laukos dzīvo par 11 gadiem ilgāk nekā vīrieši. Savukārt, pilsētu sievietes dzīvo vidēji par 1,3 gadiem ilgāk nekā laukos dzīvojošās sievietes, bet vīrieši pilsētā dzīvo vidēji par 1,8 gadiem ilgāk. Šīs atšķirības vidējos lielumos ir izskaidrojamas ar to, ka laukos dzīvojošajiem iedzīvotājiem strādā fiziski smagāku darbu nekā pilsētās dzīvojošie un arī pilsētās dzīvojošajiem medicīniskā palīdzība ir pieejamāka nekā laukos dzīvojošajiem, pilsētnieki caurmērā arī ietur veselīgāku dzīvesveidu un mazāk lieto alkoholiskos dzērienus.

Kopš 20. gs. 60. gadiem arī daudzās Eiropas valstīs ir notikusi konsekventa iedzīvotāju mūža ilguma palielināšanās, un nekas neliecina, ka šis progress apstāsies. Sevišķi straujš paredzamā mūža ilguma palielinājums ir panākts Portugālē, kur vīriešiem tas pieaudzis par 13 gadiem, bet sievietēm – par 14 gadiem (sk.4.pielikumu). Visaugstākais mūža ilgums vīriešiem ES dalībvalstīs 2008.gadā bija Zviedrijā – 79,2 gadi, bet viszemākais Lietuvā – 66,3 gadi. Tāpat kā Latvijā arī pārējās ES dalībvalstīs sieviešu vidējais paredzamais mūža ilgums ir augstāks nekā vīriešiem, bet šiem rādītājiem nav tik liela diference kā Latvijā. Visaugstākais vidējais paredzamais mūža ilgums sievietēm 2008.gadā bija Spānijā – 84,3 gadi, bet viszemākais bija Bulgārijā - 77,0 gadi.

¹ Putniņa, A. Vīrieši Latvijā: situācijas ieskicējums. Stratēģiskās analīzes komisijas zinātniski pētnieciskie raksti „Demogrāfiskā situācija šodien un rīt”. Rīga: Zinātne, 2005. 56.lpp.

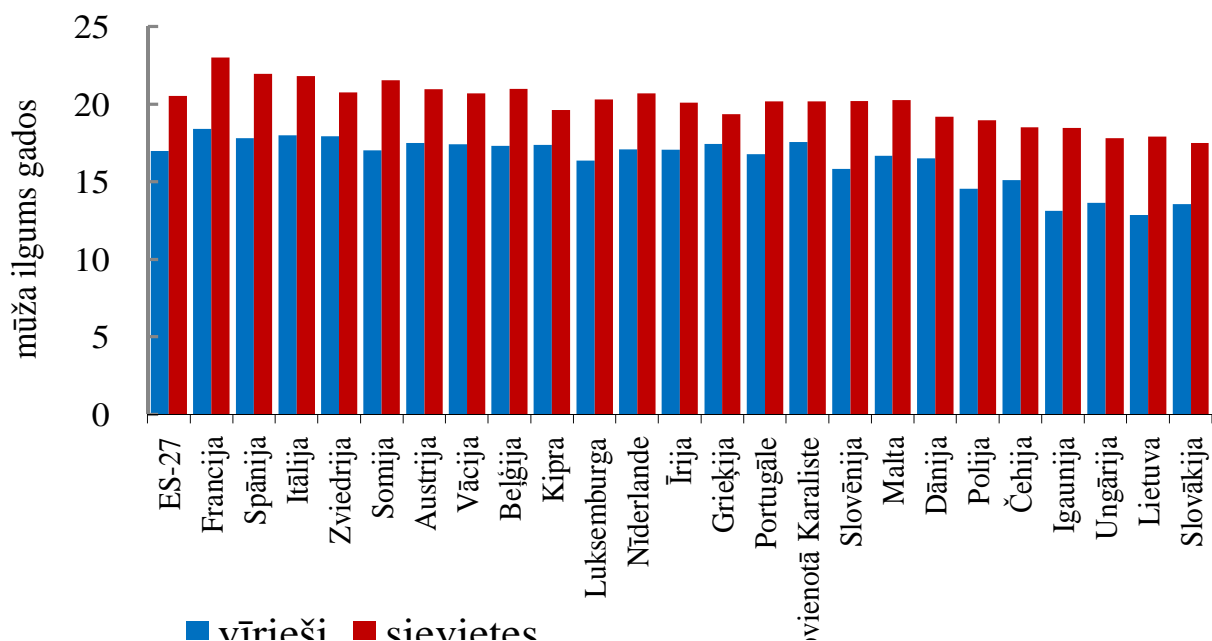
Analizējot iedzīvotāju sastāvu pa vecuma grupām ES dalībvalstīs, jāsecina, ka zemā dzimstība lielā mērā ir ietekmējusi bērnu un pusaudžu vecumā līdz 14 gadiem īpatsvaru kopējā iedzīvotāju skaitā.

3.15.att. ES-27 iedzīvotāju īpatsvara pieaugums vecuma grupās (1997=100)¹

3.15.attēlā uzskatāmi ir parādīts iedzīvotāju skaita pieauguma īpatsvars pa vecuma grupām. Kopš 1997.gada iedzīvotāju kopējā skaitā ir samazinājies iedzīvotāju īpatsvars vecuma grupā 0-14 gadi – tas ir samazinājies par aptuveni 9%. Bet ļoti būtiski ir palielinājies vecāka gada gājuma iedzīvotāju īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā – vecuma grupā 50-64 gadi tas kopš 1997.gada ir palielinājies par 16,6%; vecuma grupā 65-79 gadi veco iedzīvotāju īpatsvars ir palielinājies par 13%, bet ļoti dramatiski ir palielinājies iedzīvotāju 80 gadus un vecāku īpatsvars – gandrīz par 30%. Šo veco cilvēku īpatsvara kardinālo pieaugumu var skaidrot ar iedzīvotāju mūža ilguma pieaugumu, dzīves kvalitātes uzlabošanos un mirstības samazināšanos gados vecāko iedzīvotāju vecuma grupās (sk.3.16.att.).

¹European Commission. Europe in figures: Eurostat yearbook 2009. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities. 2009. p.138, un dati no Eurostat datu bāzes par 2008.gadu.

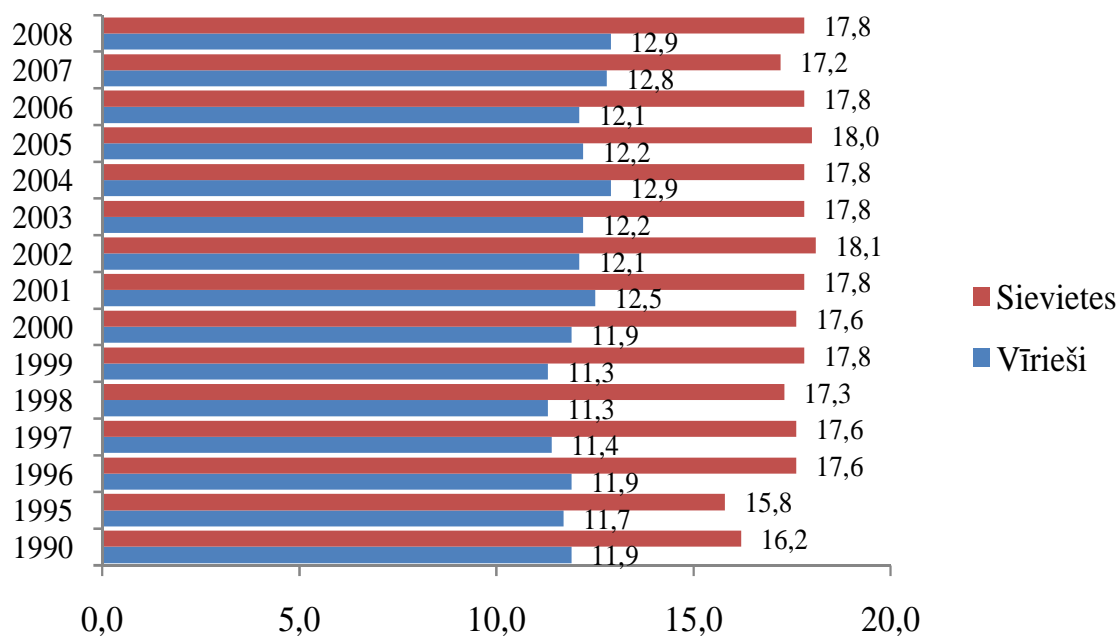

3.16.att.Paredzamais mūža ilgums iedzīvotājiem 65 gados ES-27¹ 2007.gadā

3.16.attēls atspoguļo paredzamo mūža ilgumu Eiropas Savienības dalībvalstu iedzīvotājiem 65 gadu vecuma grupā pa dzimumiem. Visaugstākais vidējais paredzamais rādītājs sievietēm ir Francijā – 2007.gadā tie bija 23 gadi, bet viszemākais rādītājs bija Bulgārijā – 16,4 gadi. Arī Latvijas 65 gadus vecu sieviešu paredzamais mūža ilguma rādītājs ir viens no zemākajiem ES dalībvalstu starpā – 17,2 gadi. Ja salīdzina vīriešu rādītājus, tad jāsaprot, ka tie ir zemāki par sieviešu rādītājiem. Visaugstākais rādītājs vīriešiem atkal bija Francijā – 18,4 gadi, bet viszemākais tas bija Latvijā – 12,8gadi.

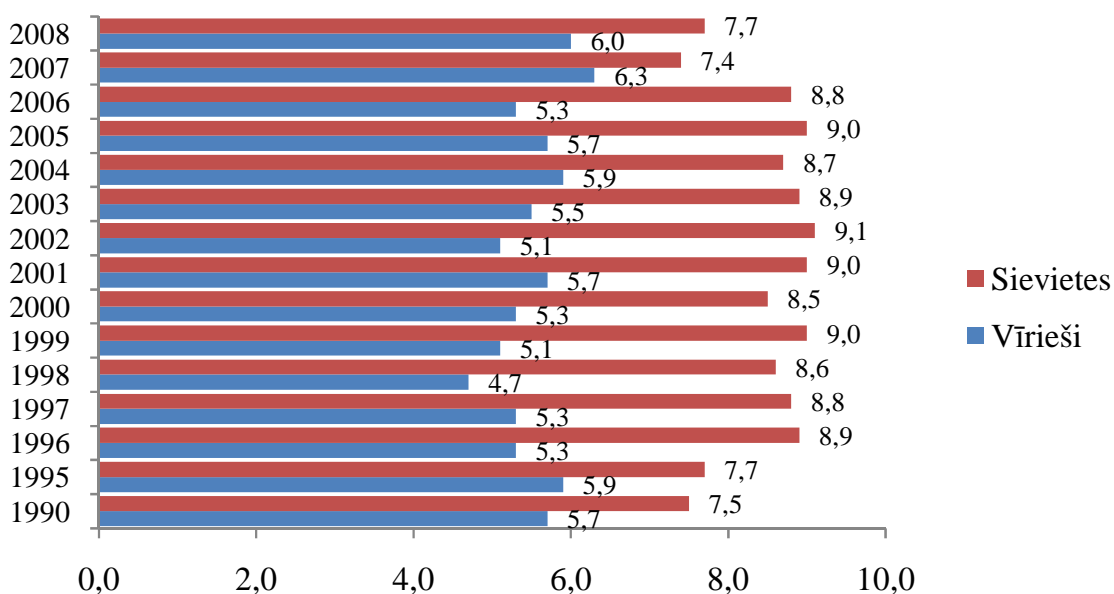
3.17.attēlā ir attēlotas Latvijas vīriešu un sieviešu, kas ir 65 gadus veci, notikušās izmaiņas vidējā paredzamā mūža ilgumā. Dati rāda, ka ir palielinājies 65 gadus veco iedzīvotāju vidējais paredzamais mūža ilgums. 1990.gadā vīriešiem 65 gados vidējais paredzamais mūža ilgums bija 11,9 gadi, bet 2008.gadā tas bija 12,9, kas nozīmē to, ka kopš 1990.gada vidējais paredzamais mūža ilgums 65 gadus veciem vīriešiem Latvijā ir palielinājies par 1 gadu. Sievietēm 1990.gadā vidējais paredzamais mūža ilgums 65 gados bija 16,2 gadi, bet 2008.gadā tas bija 17,8 – arī sieviešu vidējais paredzamais mūža ilgums 65 gados ir palielinājies, tas ir kļuvis ilgāks par 1,6 gadiem. Bet joprojām ir vērojamas izteiktas atšķirības arī šajā vecuma grupā sieviešu un vīriešu vidējā mūža ilguma rādītājos.

¹European Commission. Europe in figures: Eurostat yearbook 2009. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities. 2009. p.161.

3.17.att. Paredzamais mūža ilgums iedzīvotājiem 65 gados Latvija¹

Nākamajā attēlā ir attēlots vidējais paredzamais mūža ilgums sievietēm un vīriešiem 80 gados Latvijā.

3.18.att. Paredzamais mūža ilgums iedzīvotājiem 80 gados Latvija²

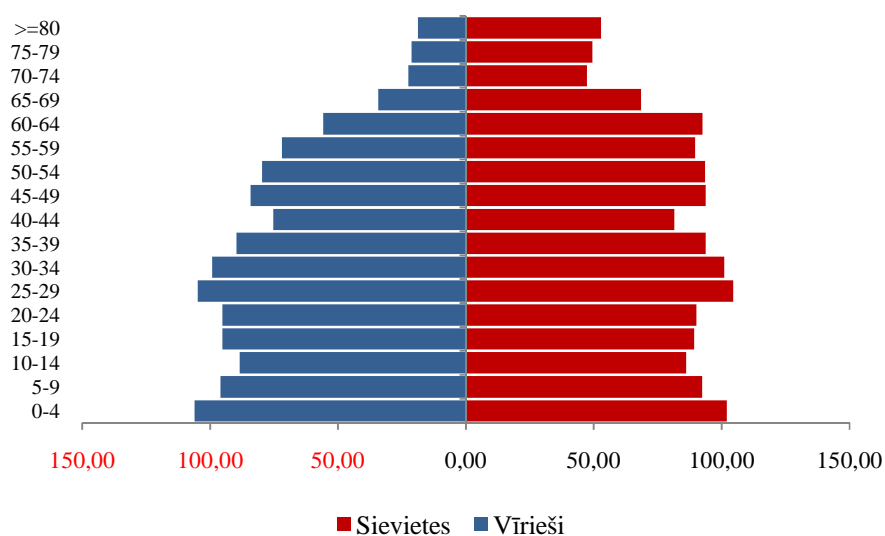
¹ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

² Turpat, – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

Dati 3.18.attēlā rāda, ka 1990.gadā vidējais paredzamais mūža ilgums 80 gadus veciem vīriešiem bija 5,7 gadi, bet sievietēm 7,5 gadi. 2008.gadā iedzīvotāju vidējais paredzamais mūža ilgums 80 gados ir palielinājies – vīriešiem pat ir palielinājies par 0,3 gadiem (vidējais paredzamais mūža ilgums vīriešiem 2008.gadā bija 6,0 gadi), bet sievietēm par 0,2 gadiem (7,7 gadi).

Ir paredzams, ka iedzīvotāju skaits vecumā virs 65 gadiem laika posmā no 2007.gada līdz 2060.gadam palielināsies par 48%, bet vecumā virs 80 gadiem pat par 260%, ko tieši pamatā noteiks dzīves ilguma kāpums.¹

Latvijā ļoti būtiski ir izmainījusies dzimumvecumstruktūra.

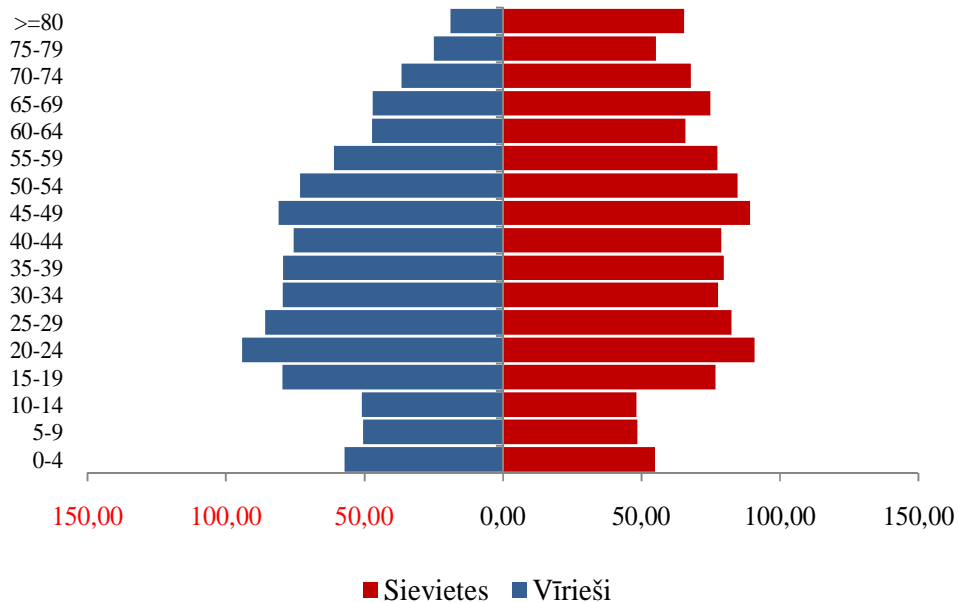
3.19.att. Iedzīvotāju dzimumvecumstruktūra 1989.gadā Latvijā²

Augstāk redzamajā attēlā ir attēlota Latvijas iedzīvotāju dzimumvecumstruktūra 1989.gadā. Šajā vecumstruktūrā var saskatīt diezgan plašu pamatni un robu 40-44 gadu vecumā. Tas izskaidrojams ar diezgan augstajiem dzimstības rādītājiem 70.gadu beigās un 80.gadu sākumā un zemajiem dzimstības rādītājiem Otrā pasaules kara gados.

Lai varētu uzskatāmi parādīt notikušās izmaiņas iedzīvotāju vecumstruktūrā, tālāk tiks aplūkota iedzīvotāju dzimumvecumstruktūra 2009.gada sākumā.

¹ LR Finanšu ministrija. Latvijas Konverģences programma 2009-2012. Rīga: 2010.gada janvāris, 41.lpp.

² LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

3.20.att. Iedzīvotāju dzimumvecumstruktūra 2009.gadā Latvijā¹

2009.gada dzimumvecumstruktūrā iezīmējās tendences, kas saistītas ar 90.gadu sākumam raksturīgo sistemātisku dzimstības samazināšanos, jo piramīdas pamatne ir sašaurināta. Šīs sekas atbalsosies iedzīvotāju struktūrā arī tālākā perspektīvā, kad tagadējās 0-14 gadu vecuma grupas sievietes nonāks reprodūktīvajā vecumā – paredzams, ka turpināsies iedzīvotāju dzimumvecumstruktūras sašaurināšanās, jo sieviešu skaits reprodūktīvajā vecumā samazinās. Pozitīvi ir tas, ka vecuma grupā 20-24 gadi ir diezgan ievērojams paplatinājums, ko var skaidrot ar augstajiem dzimstības rādītājiem 80.gadu beigās.

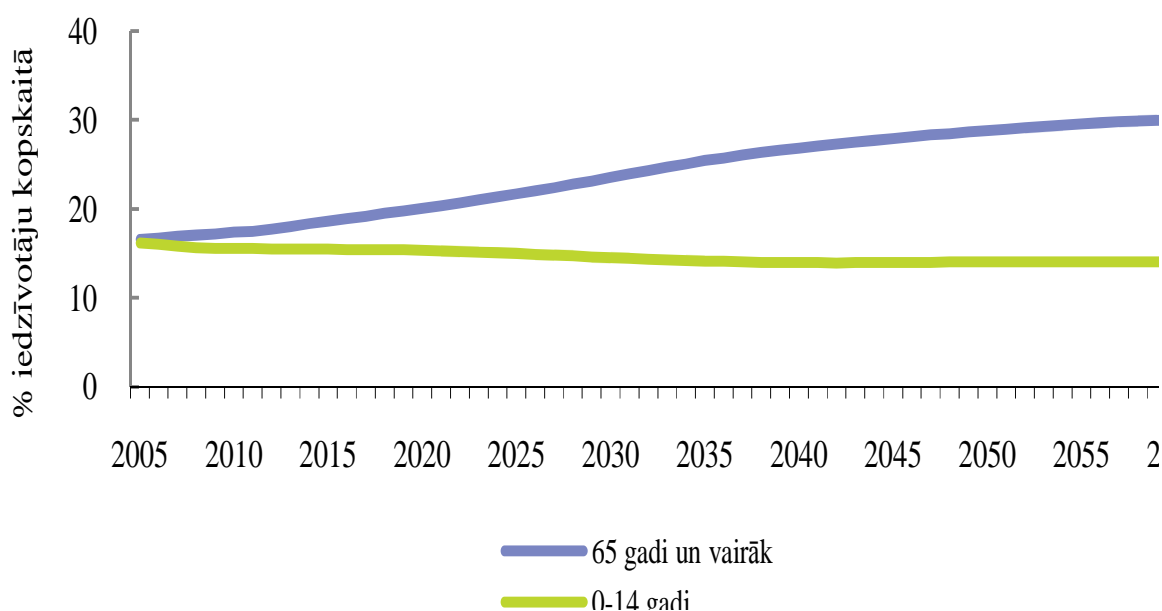
Viens no būtiskiem iedzīvotāju novecošanās rādītājiem ir gados jauno (0-14 gadiem) iedzīvotāju attiecība 15-64 gadus vecu iedzīvotāju kopskaitā un arī 65 gadus un vecāku iedzīvotāju attiecība jau iepriekš pieminētajā iedzīvotāju kopskaitā. Eurostat dati liecina, ka ir notikušas diezgan būtiskas izmaiņas šajos novecošanās rādītājos (sk.5.pielikumu). 0-14 gadus vecu iedzīvotāju īpatsvars 15-64 gadus vecu iedzīvotāju kopskaitā kopš 1970.gada ir ievērojami sarucis – 1970.gadā Latvijā 0-14 gadus vecu iedzīvotāju īpatsvars darbības vecuma iedzīvotāju kopskaitā sastādīja 32,8%, bet 2009.gadā jauno iedzīvotāju īpatsvars ir vairs tikai 19,9%. Šis jauno iedzīvotāju īpatsvars ir skaidrojams ar dzimstības līmeņa samazināšanos deviņdesmito gada sākumā, kad faktiski arī sāka samazināties jauno iedzīvotāju īpatsvars darbības vecuma iedzīvotāju kopskaitā. Ja apskata gados veco

¹ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

iedzīvotāju īpatsvaru darbības vecuma iedzīvotāju kopskaitā, tad jāsaprot, ka veco iedzīvotāju īpatsvars 15-64 gadus vecu iedzīvotāju kopskaitā ir pieaudzis. 1970. gadā Latvijā bija tikai 18% veco cilvēku darbības vecuma iedzīvotāju kopskaitā, bet 2008.gadā tas jau ir pieaudzis līdz 24,9%.

Prognozes liecina, ka no 2006. gada līdz 2050.gadam 65 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju skaits pieaugs vairāk kā par 100 tūkstošiem cilvēku. Sagaidāms, ka 2060.gadā katrs trešais Latvijas iedzīvotājs (34,4%) būs vecāks par 65 gadiem, bet iedzīvotāju mediānais vecums pārsniegs 50 gadus.¹

Arī pārējās Eiropas Savienības dalībvalstīs ir novērojama šāda veida tendence. Kā liecina Eurostat prognozes, tad veco cilvēku īpatsvars turpinās pieaugt, bet jauno iedzīvotāju īpatsvars turpinās samazināties.

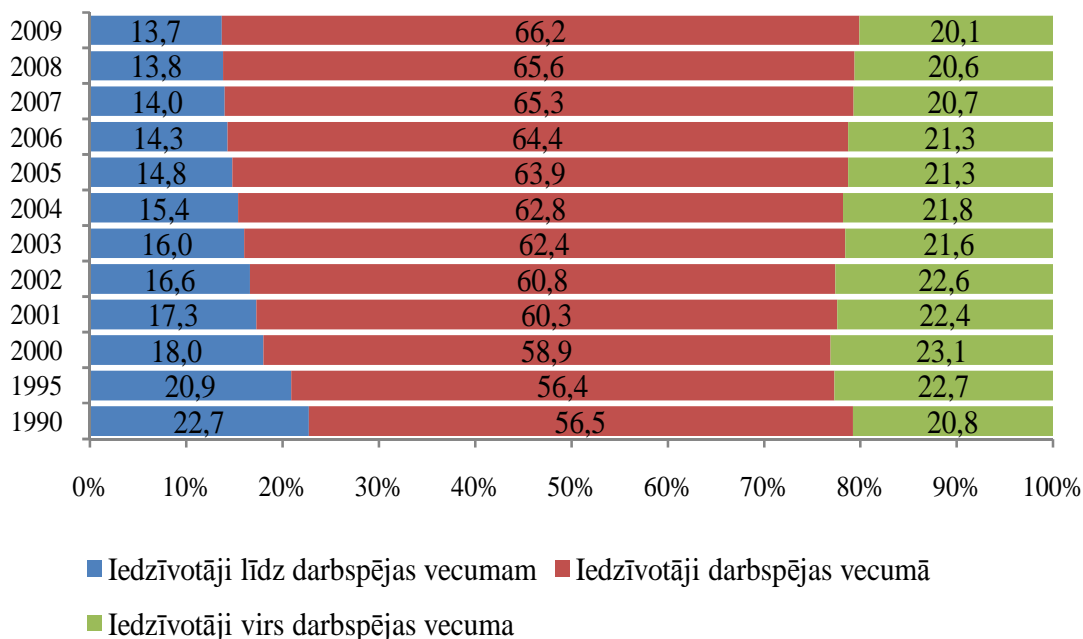
3.21.att. Gados jauno un gados veco iedzīvotāju īpatsvars kopējā ES-27 iedzīvotāju kopskaitā²

3.21.attēlā ir atspoguļota gados jauno iedzīvotāju īpatsvara samazinājuma un gados veco iedzīvotāju īpatsvara pieauguma dinamika līdz 2060.gadam. Tas faktiski arī uzskatāmi parāda, ka ES turpināsies iedzīvotāju novecošanās, kas radīs ievērojamas sociālekonomiskas problēmas.

¹ LU Demogrāfijas centrs. Demogrāfiskā attīstība Latvijas reģionos. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2009. 12.-13.lpp.

² European Commission. Europe in figures: Eurostat yearbook 2009. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities. 2009. p.144.

Demogrāfiskās situācijas raksturošanai svarīgi ir izvērtēt pastāvīgo iedzīvotāju skaita attiecības starp trijām galvenajām vecuma grupām, kā arī šo attiecību izmaiņas laika gaitā. Iedzīvotāju sadalījums dažādās vecum grupās atspoguļo situāciju darba tirgū un liecina par nodarbinātības attīstības perspektīvām valstī vai arī par attīstības ierobežojumiem darbaspēka trūkuma dēļ.

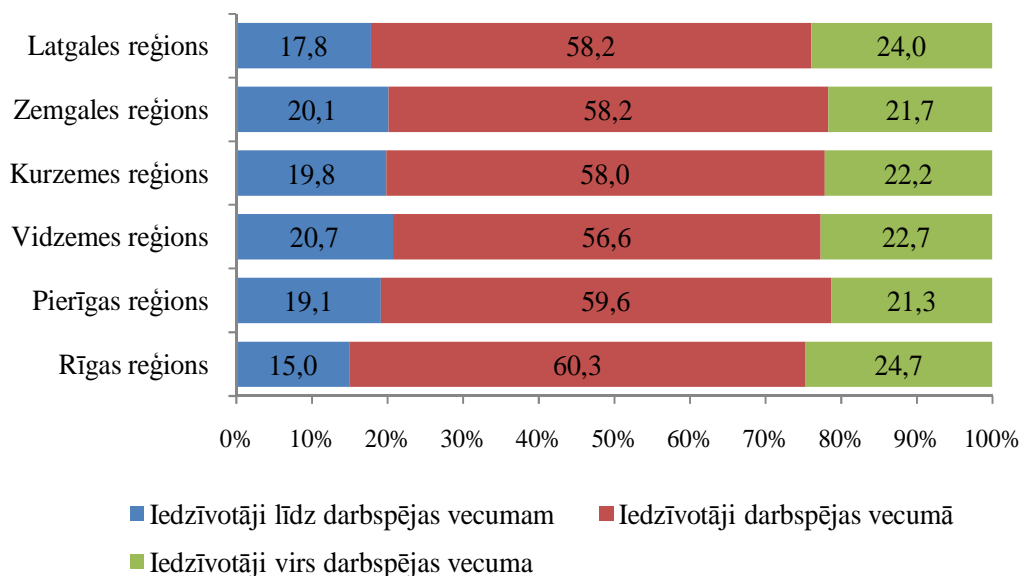
3.22.att. Pastāvīgo iedzīvotāju galveno vecuma grupu īpatsvars Latvijā¹

Dati augstāk redzamajā attēlā parāda, ka kopš 1990.gada ir samazinājušies iedzīvotāji līdz darbspējas vecumam, ja 1990.gadā to bija aptuveni 23% kopējā iedzīvotāju kopskaitā, tad 2009.gadā tie vairs tikai ir 13,7%. Šāds samazinājums ir izskaidrojams ar zemajiem dzimstības rādītājiem. Samazinoties iedzīvotāju skaitam, kuri nav sasnieguši darbspējas vecumu, tas nozīmē skaidri paredzamu darbspējas vecuma iedzīvotājus skaita samazinājumu turpmākajos gados. Pozitīvi ir tas, ka palielinās darbspējīgo iedzīvotāju grupa – kopš 1990.gada tā ir palielinājusies par gandrīz 10%. Šis palielinājums ir izskaidrojams ar to, ka aktīvas darba gaitas pašreiz uzsāk 80.gados dzimušie, kad bija vērojami augsti dzimstības rādītāji. Iedzīvotāju virs darbspējas vecuma īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā līdz 2006.gadam salīdzinājumā ar 1990.gadu nedaudz palielinājās, bet kopš 2007.gada tas

¹ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

samazinās. Virs darbaspēka iedzīvotāju grupas izmaiņas var skaidrot ar notiekošajām izmaiņām likumos, kas saistīti ar pensionēšanās vecuma svārstībām.

3.23. attēlā ir parādītas visas trīs iedzīvotāju grupas Latvijas reģionos 2000.gadā.

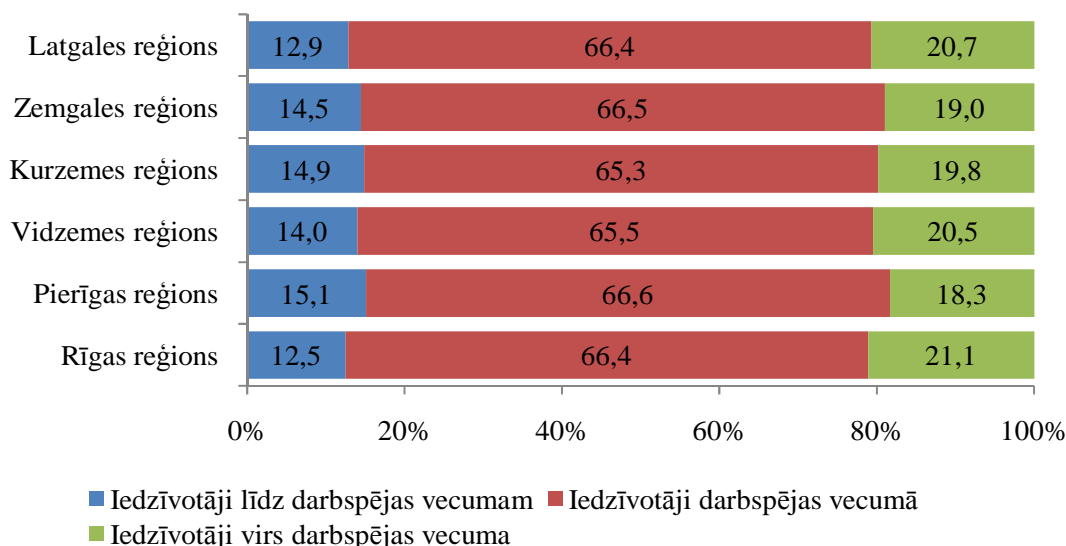
3.23.att. Pastāvīgo iedzīvotāju galveno vecuma grupu īpatsvars reģionos 2000.gadā¹

3.23.attēlā attēlotie dati par 2000.gadu rāda, ka iedzīvotāju īpatsvars līdz darbības vecumam kopējā iedzīvotāju skaitā procentuāli visvairāk bija Vidzemes reģionā salīdzinājumā ar citiem reģioniem, bet vismazāk Rīgas reģionā. Savukārt darbības vecuma iedzīvotāji visvairāk bija Rīgas un Pierīgas reģionos, kur arī koncentrējās visvairāk no valsts iedzīvotājiem. Vismazāk darbības vecuma iedzīvotāju bija Vidzemes reģionā. Iedzīvotāji virs darbības vecuma visvairāk bija Rīgas reģionā un Latgales reģionā, bet vismazāk bija Pierīgas reģionā.

Lai uzskatāmāk parādītu izmaiņas Latvijas reģionos starp iedzīvotājiem līdz darbības vecumam, darbības vecuma iedzīvotājiem un virs darbības vecuma iedzīvotājiem, autore iesaka pievērst uzmanību rādītājiem 3.24. attēlā. Dati rāda, ka salīdzinājumā ar 2000.gada rādītājiem visos reģionos ir samazinājies iedzīvotāju īpatsvars līdz darbības vecuma grupā, kas liecina par to, ka nākotnē Latvija izjutīs iedzīvotāju trūkumu darbības vecuma grupā, kas ļoti būtiski ietekmēs arī vispārējo attīstības līmeni un dzīves kvalitāti. Visos reģionos salīdzinājumā ar 2000.gadu ir pieaudzis iedzīvotāju īpatsvars darbības vecuma iedzīvotāju

¹ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

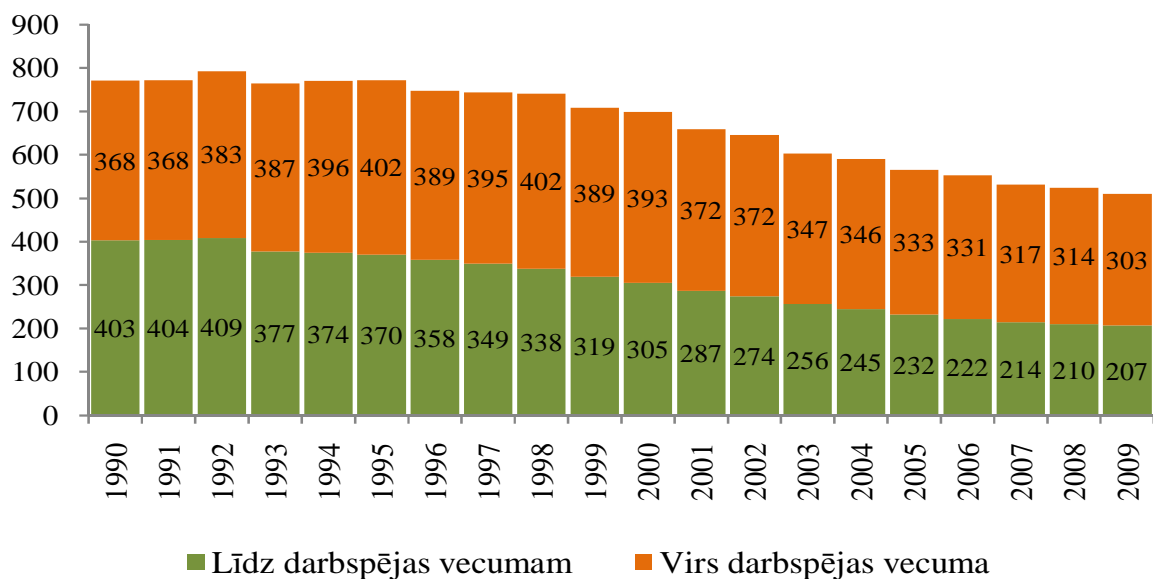
grupā – vidējais rādītājs reģionos 2009.gadā ir 66,2%, bet 2000.gadā tas bija aptuveni 59% - tātad darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars ir palielinājies par aptuveni 7%. Iedzīvotāju īpatsvars virs darbības vecuma iedzīvotāju grupā salīdzinājumā ar 2000.gadu ir samazinājies – 2009.gadā vidējais iedzīvotāju īpatsvars virs darbības vecuma iedzīvotāju grupā bija 20,1%, bet 2000.gadā tas bija 23,1% - virs darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā kopš 2000.gada ir samazinājies par 3,1%.

3.24.att. Pastāvīgo iedzīvotāju galveno vecuma grupu īpatsvars reģionos 2009.gadā¹

Par iedzīvotāju novecošanās pakāpi var spriest arī ar ražīgās iedzīvotāju grupas – darbības vecuma iedzīvotāju noslodzi ar pensijas vecuma iedzīvotājiem, kas ir attēlota 3.25.attēlā.

¹ LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>

3.25.att. Demogrāfiskās slodzes līmenis no 1990.gada sākuma līdz 2009. gada sākumam

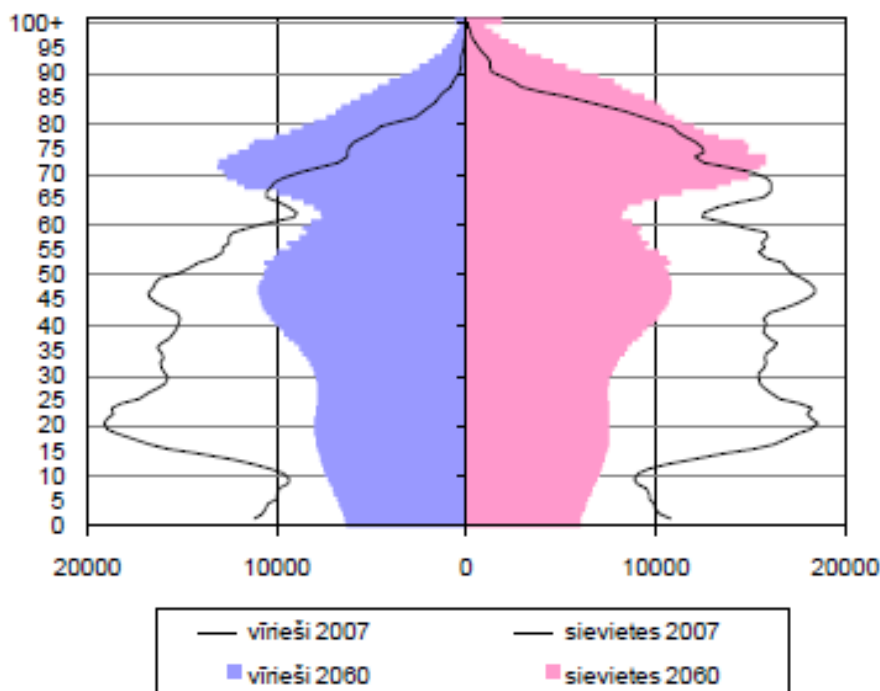
Pēc Centrālās Statistikas pārvaldes datiem var secināt, ka darbības vecuma iedzīvotāju noslodze (bērnu un pensijas vecuma iedzīvotāju skaits uz 1000 darbības vecuma iedzīvotājiem) pēdējos gados sāk samazināties. Daļēji to rada izmaiņas ar likumu noteiktā pensionēšanās vecumā (pensijas vecuma palielināšana) gan vīriešiem, gan arī sievietēm.

Ja astoņdesmito gadu beigās bērnu un pusaudžu īpatsvars demogrāfiskajā slodzē bija augstāks par pensijas vecuma iedzīvotāju īpatsvaru, tad kopš 1993.gada, samazinoties dzimstībai, pieaugot darbības vecuma iedzīvotāju mirstībai un migrācijai, to skaits ir mazāks. 2009.gada sākumā bērnu un pusaudžu skaits uz 1000 darbības vecuma iedzīvotājiem bija gandrīz 1,5 reizes mazāks nekā pensijas vecuma iedzīvotāju skaits (sk.3.25.att.). Attiecība starp bērnu un pensijas vecuma cilvēku skaitu raksturo paaudžu nomaiņas tendences. Pensijas vecuma iedzīvotāju īpatsvars valsts iedzīvotāju kopskaitā ir lielāks par bērnu īpatsvaru, un starpība arvien palielinās.

Demogrāfiskās slodzes līmenis pēdējos gados ir samazinājies gan valstī kopumā, gan arī reģionos. Galvenokārt tas ir noticis apgādājamo samazinājuma dēļ.

Nākotnē ir gaidāma iedzīvotāju novecošanās visos reģionos. Ļoti zemās dzimstības dēļ Latvijā jau pašlaik bērnu īpatsvars iedzīvotāju sastāvā ir viens no zemākajiem Eiropā.

Tuvākajās desmitgadēs to īpatsvars valstī un reģionos mainīsies nedaudz un svārstīsies 13-16% robežās, bet bērnu kopskaitā sagaidāma tālāka viļņveida krituma tendence.¹

3.26.att. Latvijas iedzīvotāju vecuma sastāva izmaiņas 2007.-2060.gadam²

Iedzīvotāju sastāva novecošanās tendences uzskatāmi ir parādītas 3.26.attēlā.

Perspektīvā ir gaidāms straujš darbības vecuma iedzīvotāju skaita un īpatsvara samazinājums. Sevišķi liels darbības vecuma skaita kritums sagaidāms laikposmā no 2010.gada līdz 2020.gadam, kā arī tuvojoties 2050.gadam.³

Iedzīvotāju novecošanās jautājums jau vairākus gadus ir izvirzīts kā aktuālais jautājums vairākos Eiropas Padomes un Eiropas Komisijas organizētajos semināros, darba grupās, kā arī konferencēs. Iedzīvotāju novecošanās ietekme uz valsts kopējo ekonomisko un arī sociālo attīstību nav apstrīdama.

Tiek prognozēts, ka darba spēks ES pieaugs par 3,7% starp 2007. un 2020. gadu. Skaitliski tas nozīmē par aptuveni 8,6 miljoniem cilvēku. Eiro zonā pieaugums tiek prognozēts līdz 5 %, kas aptuveni būs 7,4 miljoni cilvēku. Lielākoties tas notiks palielinoties sieviešu līdzdalībai darba tirgū. Tomēr šī pozitīvā tendence mainīsies pēc 2020. gada, kad samazināsies arī vīriešu līdzdalība darba tirgū. Tiek sagaidīts, ka kopējais darba spēks kritīsies

¹ LU Demogrāfijas centrs. Demogrāfiskā attīstība Latvijas reģionos. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2009. 13.lpp.

² LR Finanšu ministrija. Latvijas Konverģences programma 2009-2012. Rīga: 2010.gada janvāris, 41.lpp.

³ LU Demogrāfijas centrs. Demogrāfiskā attīstība Latvijas reģionos. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2009. 13.lpp.

par 13,6 % jeb aptuveni 33 miljoniem cilvēku (jeb 24,4 miljoniem salīdzinot ar 2007. gada rādītājiem).¹

Dalībvalstu līmenī lielākajā daļā valstu darbaspēka pieplūdums turpināsies līdz 2020. gadam. Izņēmums ir 11 dalībvalstis - Dānija, Nīderlande, Somija, Čehija, Igaunija, Lietuva, Latvija, Polija, Slovēnija, Bulgārija un Rumānija, kurās arī nākamajās dekādēs samazināsies darbaspēka daudzums. Pēc 2020. gada darbaspēks saruks lielākajā daļā valstu, izņemot Kipru, kur tas pieaugs par 19,8 %, Luksemburgu - 19,5 %, Īriju - 11 %, Lielbritāniju - 9,2 %, Franciju - 3,1 % un Zviedriju - 2,2%. Darbaspēka samazinājuma prognozes var izskaidrot ar negatīvo demogrāfisko attīstību.

Saskaņā ar prognozēm ES pieaugs nodarbinātības rādītāji iedzīvotājiem vecumā no 15 līdz 64 gadiem - no 65,5% 2007. gadā līdz 66,6% 2010. gadā, 69% 2020. gadā, un gandrīz līdz 70% 2060. gadā.

Atspoguļojot jaunākās pozitīvās tendences, sieviešu nodarbinātības rādītāji pieaugs no 58,4% 2007. gadā līdz 63,4% 2020. gadā. Vēl lielāks nodarbinātības pieaugums būs vecākiem darbspējīgiem iedzīvotājiem - 55–64 gadus veciem - no 44,9 % 2007. gadā līdz 54,5 % 2020. gadā.

Saskaņā ar prognozēm darbaspēka nostrādāto stundu skaits ES, mērot kopējās darba stundas, palielināsies par 5,4 % līdz 2020. gadam. Turpretim laika periodā no 2020. līdz 2060. gadam nostrādāto stundu skaits varētu samazināties par 12,9%.

Atbilstoši demogrāfiskajām tendencēm darbaspēka nostrādāto stundu skaits samazināsies 18 dalībvalstīs no 2007. – 2020. gadam - ar 20% un lielāku kritumu Bulgārijā, Čehijā, Vācijā, Igaunijā, Latvijā, Lietuvā, Ungārijā, Polijā, Rumānijā, Slovēnijā un Slovākijā. Dažās dalībvalstīs tomēr būs novērojams darba stundu pieaugums - Beļģijā, Īrijā, Spānijā, Francijā, Kiprā, Luksemburgā, Zviedrijā un Lielbritānijā.

Ir ļoti būtiski ņemt vērā attiecību starp nestrādājošajiem veciem cilvēkiem un strādājošajiem, lai novērtētu novecošanas ietekmi uz valstu budžeta izdevumiem. Prognozes liecina, ka 27 ES dalībvalstīm šī attiecība pieaugs strauji - no 37% 2007. gadā līdz 72% 2060. gadā. Tas nozīmē, ka 2007. gadā Eiropā bija gandrīz 4 nestrādājoši veci cilvēki uz 10 strādājošajiem, taču 2020. gadā attiecība būs jau 7 pret 10.² Ārkārtīgi straujas izmaiņas tiek prognozētas Polijā un Rumānijā, kur 2060. gadā ekonomiski neaktīvu vecu iedzīvotāju būs tik pat daudz vai vairāk nekā strādājošo. 90% un vairāk šī attiecība būs Bulgārijā, Lietuvā,

¹European Commission and the Economic Policy Committee. The 2009 Ageing Report: economic and budgetary projections for the EU-27 Member States (2008-2060). Forthcoming EUROPEAN ECONOMY 2|2009 (Working document), p.24.

² Turpat, p.26.

Ungārijā, Maltā un Slovākijā. Turpretim tādās valstīs kā Dānijā, Īrijā, Francijā, Kiprā, Luksemburgā, Nīderlandē, Austrijā, Portugālē, Somijā, Zviedrijā, Lielbritānijā un Norvēģijā tā būs mazāka par 2/3.

Atbilstoši Eiropas Savienības demogrāfiskās politikas nostājai, novecošanās jautājums jāskata ne tikai kā izaicinājums, bet arī kā jaunas iespējas sabiedrības un ekonomisko procesu attīstībai.

Budžetu prognozes norāda uz ievērojamiem fiskāliem izaicinājumiem, kas izriet no aizvien lielākas vecāku cilvēku kohortas un ekonomiski aktīvās sabiedrības daļas samazinājuma. Novecošanās fiskālā ietekme būs jūtama gandrīz visās dalībvalstīs jau nākamās dekādes laikā. Lielāko daļu prognozētā valsts izdevumu pieauguma laika periodā no 2007. līdz 2060. gadam veidos pensijas – 2,4 procentpunkti no iekšzemes kopprodukta, veselības aprūpe – 1,5 procentpunkti IKP un ilgtermiņa aprūpe – 1,1 procentpunkti IKP.

Ar sabiedrības novecošanu saistītie valsts izdevumi ievērojami pieaugs 9 dalībvalstīs (Luksemburgā, Grieķijā, Slovēnijā, Kiprā, Maltā, Rumānijā, Nīderlandē, Spānijā un Īrijā), ar prognozēto pieaugumu 7 procentpunkti no IKP vai vairāk.

Otrai valstu grupai – Beļģijai, Somijai, Čehijai, Lietuvai, Slovākijai, Lielbritānijai, Vācijai un Ungārijai – ar novecošanu saistītais valsts izdevumu pieaugums būs nedaudz zemākā līmenī - no 4 procentpunktiem līdz 7 procentpunktiem no IKP. Vairākas no šīm valstīm ir spērušas nozīmīgus soļus, lai reformētu valsts izdevumu sistēmu.

Valstu grupā ar nelielu izdevumu pieaugumu – 4 procentpunkti no IKP vai mazāk – ietilpst tādas valstis kā Bulgārija, Zviedrija, Portugāle, Austrija, Francija, Dānija, Itālija, Latvija, Igaunija un Polija.

Prognozes liecina, ka no 2007. līdz 2020. gadam valsts izdevumi pensijām ES pieaugs par 2,4 procentpunktiem no IKP. Dalībvalstu vidū pastāv ļoti lielas atšķirības. Vairāk par 10 procentpunktiem no IKP valsts izdevumi pensijām pieaugs 3 valstīs - Grieķijā, Kiprā un Luksemburgā. Citās 5 dalībvalstīs izdevumi pieaugs no 5 līdz 10 procentpunktiem no IKP - Īrijā, Maltā, Spānijā, Rumānijā, Slovēnijā. Lielākajā daļā valstu - Beļģijā, Bulgārijā, Čehija, Vācijā, Francijā, Lietuvā, Ungārijā, Nīderlandē, Austrijā, Portugālē, Slovākija, Somijā, Lielbritānijā - pieaugums būs mazāks par 5 procentpunktiem no IKP. Turpretim Dānijā, Zviedrijā, Latvijā, Itālijā un Igaunijā valsts izdevumi pensijām paliks 2007. gada līmenī vai pat samazināsies.¹

¹ European Commission and the Economic Policy Committee. The 2009 Ageing Report: economic and budgetary projections for the EU-27 Member States (2008-2060). Forthcoming EUROPEAN ECONOMY 2|2009 (Working document), p.30.

Galvenais valsts izdevumu pensijām pieauguma veicinātājs ir demogrāfiskā pāreja uz vecāku iedzīvotāju sastāvu. Šis efekts ievērojami palielinātu izdevumus visās dalībvalstīs (sevišķi Slovēnijā, Rumānijā, Polijā, Grieķijā, mazākā mērā Lielbritānijā, Igaunijā, Zviedrijā, Latvijā). Tomēr daži faktori, tai skaitā agrāk veiktās pensiju sistēmu reformas, mīkstinās šo izdevumu pieaugumu:

- stingrākas prasības pensiju piešķiršanai – palielinot pensionēšanās vecumu un/ vai samazinot pirmstermiņa pensionēšanās iespējas;
- augstāki nodarbinātības rādītāji;
- pensiju lieluma samazinājums attiecībā pret algām.

Vidējā pensija ir noteikta kā daļa no vidējās algas. Šim apstāklim ir ievērojamas atšķirības starp ES dalībvalstīm. Dažās valstīs - Dānijā, Īrijā, Grieķijā, Kiprā, Rumānijā un Lielbritānijā vidējās pensijas attiecība pret algām nemainīsies vai pat pieaugs prognozes periodā, kamēr citās, it īpaši Bulgārijā, Igaunijā, Francijā, Itālijā, Latvijā, Austrijā, Polijā, Portugālē, Slovākijā un Zviedrijā pēc prognozēm tā nozīmīgi kritīsies.

Daļa dalībvalstu ir veikušas sistēmiskas pensiju reformas, daļu iepriekšējā valsts atbalsta pārnesot uz obligātu privāto atbalstu - Bulgārija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Ungārija, Polija, Slovākija un Zviedrija. Pašlaik šie privātie pensiju fondi ienes vēl nelielu peļņu, jo ir sākuši darboties tikai iepriekšējās dekādes laikā, taču to loma nākotnē pieaugs. Tiek ieviesti arī trešā līmeņa pensiju plāni, bet to nozīme lielākoties ir maza.

Tā kā daudzu privāto pensiju plānu līdzekļi ir ieguldīti vērtspapīros, pasaules finansiālā krīze iespaidos nākotnes pensionāru ienākumus. Akciju cenu kritumam vēl ilgstoši var būt spēcīga ietekme uz nākotnes pensiju plānu peļņu. Šobrīd Latvijā, neskatoties uz nodokļu maksātāju lielo noslodzi, demogrāfiskā situācija, salīdzinot ar perspektīvi, no pensijas sistēmas viedokļa visumā jāvērtē kā labvēlīga, jo pensijā iet skaitliski mazās Otrā pasaules kara laikā dzimušās paaudzes. Savukārt darbaspējīgā vecumā ieiet paaudze, kas ir dzimusi astoņdesmitajos gados, kad dzimstība bija divreiz lielāka nekā pašlaik. Tomēr jau tuvā nākotnē darbaspējīgo vecumu sasniegs deviņdesmitajos gados dzimušie, kad dzimstība valstī bija zema. Savukārt pensijā ies tie, kas ir dzimuši gados, kad dzimstība bija pietiekami augsta. Ja šobrīd Latvijā uz katriem 1000 darbaspējīgā vecuma iedzīvotājiem ir 300 iedzīvotāji virs pensijas vecuma, tad, kā liecina prognozes, 2050.gadā šī demogrāfiskā noslodze pārsniegs jau 500, t.i. katriem diviem sociālās apdrošināšanas iemaksu veicējiem būs jānodrošina pensija vienam pensionāram.

Iedzīvotāju novecošanās tika ņemta vērā, uzsākot pensiju reformu 1995.gadā. Latvijā izveidota tāda pensiju sistēma, kas maksimāli elastīgi spēj uztvert demogrāfiskās svārstības un

nodrošināt ilgtermiņa stabilitāti progresējošas iedzīvotāju novecošanās apstākļos. Pensiju sistēmas stabilitāte tiek nodrošināta ar pensiju aprēķina formulu, kur pensijas apmērs ir tieši atkarīgs no aprēķinātajām sociālās apdrošināšanas iemaksām un paredzamā mūža ilguma – paredzamā pensijas izmaksas laika posma. Pensijas aprēķina metode pirmā līmeņa pensiju shēmā stabilizē sistēmu attiecībā uz dzīves ilguma izmaiņām, bet nekompensē svārstības darbaspējīgo iedzīvotāju demogrāfiskajā noslodzē ar pensionāriem. Paaudžu solidaritātes shēmas ietvaros nodarbināto sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai tiek izlietas esošo pensionāru pensiju izmaksām. Kā liecina Labklājības ministrijas prognozes, nākamo gadu laikā sociālās apdrošināšanas budžetā sagaidāma pozitīva fiskālā bilance, taču sakarā ar zemo dzimstību un vidējā mūža ilguma palielināšanos pēc 15 - 20 gadiem valsts sociālās apdrošināšanas sistēma nonāktu arvien pieaugoša budžeta deficīta situācijā.¹

Tādēļ, lai kompensētu svārstības darbaspējīgo iedzīvotāju demogrāfiskajā noslodzē ar pensionāriem un nodrošinātu pensiju un pabalstu izmaksu pašreizējiem sociālās apdrošināšanas iemaksu veicējiem, jāveic savlaicīga valsts sociālās apdrošināšanas budžeta līdzekļu uzkrāšana.

Tas nozīmē, ka sociālās apdrošināšanas iemaksu pārpalikums, kas veidojas demogrāfiski labvēlīgos gados, ir jāuzkrāj rezervē, savukārt vēlāk demogrāfiski vai citādi nelabvēlīgos gados līdzekļi no rezerves būs jāatsauc, lai kompensētu sociālās apdrošināšanas budžeta deficītu – kārtējā gada sociālās apdrošināšanas iemaksu nepietiekamības dēļ visu tiesību aktos paredzēto izmaksu nodrošināšanai. Savlaicīgi neizveidojot līdzekļu uzkrājumus valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžetā, pensiju sistēmas stabilitātes saglabāšana ilgtermiņā praktiski nav iespējama.

Novecojošā sabiedrība aizvien vairāk ietekmēs valsts izdevumus ilgtermiņa veselības aprūpei, jo veco cilvēku „vājums” un invaliditāte strauji pieaug vecākajās iedzīvotāju vecuma grupās, it sevišķi starp ļoti veciem cilvēkiem (virs 80 gadiem), kas būs visstraujāk augošais iedzīvotāju segments nākamajās dekādēs.

Prognozes liecina, ka valsts izdevumi ilgtermiņa veselības aprūpei visās ES dalībvalstīs dubultosies, pieaugot no 1,2% no IKP 2007. gadā līdz 2,3 % 2060. gadā. Absolūtajos skaitļos prognozes variē no ¼ % no IKP Bulgārijā, Igaunijā, Kiprā, Portugālē un Rumānijā līdz vairāk kā 2% no IKP Grieķijā, Nīderlandē, Somijā un Zviedrijā.

Eiropas demogrāfi kopš 80.gadiem arvien aktīvāk apspriež, kā vislabāk bremsēt iedzīvotāju sastāva novecošanos. Bagātākās valstis varētu veicināt imigrāciju, jo pārceļo

¹ LR Labklājības ministrijas Sociālais ziņojums par 2006.gadu. Rīga: SIA „Dardedze Hologrāfija”, 2007. 103.lpp.

galvenokārt jauni ļaudis, kam paredzami arī bērni. Turklāt iebrucējiem no dienvidu zemēm, kur vēl nav beigusies pirmā demogrāfiskā pāreja, dzimstība varētu būt lielāka nekā vietējiem iedzīvotājiem. Taču imigranti mēdz diezgan ātri piesavināties mītnes zemēs valdošo ģimenes modeli ar mazāku bērnu skaitu nekā dzimtenē. Līdz ar to imigrācijas veicināšana tikai attālinātu, bet ne novērstu novecošanos. Par to liecina arī Latvijas pieredze, 45 gadu ilgā padomju okupācijas posmā iedzīvotāju skaitam papildinoties galvenokārt ar kolonistiem no citām bijušās PSRS republikām.¹ Atšķirīgas etniskas izcelsmes iedzīvotāju īpatsvara pieaugums palielinātu arī mieram un labklājībai bīstamu konfliktu varbūtību. No tā izriet secinājums, ka dzimstības kāpinājums ir visdrošākais līdzeklis novecošanās samazināšanai.

It īpaši tas attiecas uz valstīm ar zemu dzīves līmeni, uz kurām migranti netiecas, bet notiek gluži pretējs process – nabadzīgo valstu jauniešu varbūtējā izceļošana uz bagātākajām valstīm tikai vēl paātrinātu novecošanos izcelsmes vietās. Tāpēc ekonomiski mazāk attīstītajās valstīs būtu jā rūpējas arī par emigrācijas mazināšanu, jo tā rada tikai ekonomiskus zaudējumus. Līdz cilvēka darba gaitu sākumam vecāki un valsts ir ieguldījuši lielus līdzekļus jauniešu iztikai, aprūpei un izglītošanai un ir tiesīgi gaidīt atdevi no jaunās paaudzes darba. Jauniešiem emigrējot, viņu darba augļi vairo jaunās mītnes zemes labklājību bez kādiem ieguldījumiem no tās puses.

Tikmēr sūtītājvalstis cieš ne vien ekonomiskus, bet arī demogrāfiskus zaudējumus, jo jaunu cilvēku izceļošana veicina iedzīvotāju sastāva tālāku novecošanos, vienlaikus mazinot nākamo vecāku papildinājumu un izredzes uz pilnvērtīgas paaudžu nomaiņas atjaunināšanos, kā arī darbaspēka atjaunināšanu, tādējādi kavējot tā kvalitatīvo izaugsmi.²

Valsts sociālās politikas uzdevums šādos apstākļos ir ne vien izglītības, veselības aprūpes, kultūras tālāka attīstība, nodarbinātības veicināšana un nabadzības novēršana, bet arī tāda tautsaimniecības izaugsmes gaitā gūto ienākumu sadale, kas sekmētu iedzīvotāju skaita un vecumsastāva atjaunošanos. Tikai tā var nodrošināt darbaspēka pastāvīgu papildinājumu ar jauno, mūsdienīgas zinības guvušo maiņu un visa darba potenciāla kvalitatīvu izaugsmi, bez kuras nav domājama investīciju sekmīga apgūšana, jaunu darba vietu skaita palielinājums un labklājības tālākais pieaugums.

¹ Eglīte, P. Demogrāfiskās politikas vieta Latvijas sociālajā politikā. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem/ Nr.11: Draudi Latvijas iedzīvotāju ataudzei un nepieciešamā rīcība to mazināšanai. Rīga:BO SIA LZA Ekonomikas institūts. 2004. 9.lpp.

² Eglīte, P. Iedzīvotāju politikas uzdevumi un rīcības veidi izceļošanas seku novēršanai. Stratēģiskās analīzes komisijas zinātniski pētnieciskie raksti „Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21.gadsimta sākumā”. Rīga: Zinātne, 2006. 77.lpp.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

1. Literatūrā sabiedrības novecošanās tiek definēta, kā gados vecāku cilvēku proporcijas pieaugums, kas notiek ne tikai sakarā ar izmaiņām demogrāfiskajā situācijā, bet arī saistībā ar sasniegumiem valsts ekonomiskajā attīstībā, sociālajā jomā, kā arī medicīnā, tādejādi ietekmējot cilvēka dzīves ilgumu un dzīves kvalitāti.
2. Lai sabiedrība varētu pilnvērtīgi un, kas pats svarīgākais, ilgtspējīgi attīstīties, svarīgi ir ne tikai tas, kādā vidē dzīvojam, bet ļoti būtisks faktors ir iedzīvotāju skaits un to kvalitatīvie rādītāji, jo tieši iedzīvotāji ir gan materiālo vērtību patērētāji, gan arī radītāji. Saskaņā ar ilgtspējīgas attīstības koncepciju ilgtspējīga attīstība sasaista ekonomiskās un sociālās vajadzības ar apkārtējo vidi, līdz ar to kādas dimensijas ignorēšana vai iztrūkums var apdraudēt gan tautsaimniecības attīstību, gan visu attīstības procesu kopumā.
3. Izvērtējot demogrāfiskās attīstības tendences, situāciju Latvijā raksturo zema dzimstība un vidējā mūža ilguma palielināšanās, kas veicina sabiedrības novecošanos. Jau vairākus gadus demogrāfiskā situācija Latvijā vērtējama kā negatīva. Kopš 1991.gada iedzīvotāju dabiskais pieaugums saglabājas negatīvs. Lai gan summārais dzimstības koeficients pakāpeniski pieaug, tas ir visai tālu no paaudžu nomaiņai nepieciešamā līmeņa un ir viens no zemākajiem Eiropā. Līdz ar to jaunais darbspējīgo skaita papildinājums nesedz pensijā izejošo veco cilvēku skaitu, jo normālai paaudžu nomaiņai summārajam dzimstības rādītājam būtu jābūt vismaz robežās 2,1 - 2,2. Uzlabojoties dzīves apstākļiem un iedzīvotāju veselības stāvoklim, pieaug iedzīvotāju paredzamais mūža ilgums. Arī Eurostat veiktās demogrāfiskās prognozes liecina, ka paredzamā mūža ilguma palielināšanās turpināsies, kas arvien vairāk pastiprinās iedzīvotāju novecošanos Latvijā. Latvija ir salīdzinoši maza valsts, līdz ar to sabiedrības novecošanos pastiprina arī iedzīvotāju migrācijas procesi – no valsts vairāk iedzīvotāju izbrauc nekā ierodas uz patstāvīgu dzīvi no citām valstīm. Būtiski ir tas, ka valsti pamet tieši jauni iedzīvotāji reproduktīvajā un darbspējas vecumā, kas vēl vairāk samazina paaudžu nomaiņas iespējas un darbaspēka atjaunināšanos.

4. Ņemot vērā šīs tendences, Latvijā samazinās un perspektīvā vēl vairāk samazināsies kopējais iedzīvotāju skaits, turklāt sabiedrība kļūst un nākotnē kļūs daudz vecāka. Šī situācija ekonomiskajā jomā skars darbspējīgo iedzīvotāju daļu, kas pakāpeniski samazināsies, tādējādi palielinot demogrāfisko slodzi. Tiks apdraudēta ilgtermiņa attīstība, jo, pieaugot veco cilvēku skaitam, palielināsies spiediens uz valsts finansiālajiem resursiem – palielināsies izdevumi ilgtermiņa veselības aprūpei, pieaugs izdevumi pensijām.

Lai iedzīvotāju novecošanās nepalēninātu ekonomisko attīstību, īpašu uzmanību vajadzētu pievērst šādām jomām:

- 1) labvēlīgāku apstākļu radīšanai ģimenēm – vajadzētu atbalstīt tādas nodokļu pasākumus, kas veicinātu dzimstības rādītāju paaugstināšanos, sekmēt nodrošināt dienas aprūpes centrus bērniem un citiem apgādājamiem ģimenes locekļiem, atbalstīt elastīgākus darba grafikus;
- 2) nodarbinātības veicināšanai – sieviešu nodarbinātības sekmēšanai, piemērojot labvēlīgākus apstākļus viņu ģimenes lomas un profesionālās darbības savienošanai; gados vecāku iedzīvotāju nodarbinātības veicināšanai - palielinot pensionēšanās vecumu un/ vai samazinot pirmstermiņa pensionēšanās iespējas;
- 3) līdzsvarotai imigrācijas vecināšanai, lai nodrošinātu darbaspēka pieejamību – jānodrošina ieceļotāju uzņemšanas efektīva un pārredzama pārvaldība un jāievieš aktīva integrācijas un vienlīdzīgu iespēju politika;
- 4) jārod jauni līdzekļi, lai izmantotu izaugsmes potenciālu, ko nodrošina jaunās paaudzes un gados vecākie iedzīvotāji – pilnveidojot sociālo dialogu starp paaudzēm, ir iespējams sekmēt proporcionālu visu vecumu grupu cilvēku ieguldījumu harmoniskas sabiedrības veidošanā;
- 5) jāveicina visu valsts reģionu vienmērīga sociālekonomiskā un demogrāfiskā attīstība.

Tāpēc ir īpaši svarīgi radīt sabiedrību ar vienlīdzīgām iespējām visiem, palielināt indivīdu un iedzīvotāju grupu, īpaši veco ļaužu, sociālās, politiskās un kultūras līdzdalības iespējas, nodrošināt tiem vienlīdzīgas iespējas piekļūt sabiedrības resursiem un veidot pilnvērtīgu dzīvi.

Pateicības

Vēlos izteikt sirsnīgu pateicību visiem tiem cilvēkiem, kas visdažādākajā veidā ir piedalījušies un atbalstījuši manu pētniecisko darbu. Īpaši vēlos pateikties:

Asociētajam profesoram Atim Bērziņam par darba vadīšanu, konsultācijām, atbalstu un pacietību darba gaitā.

Sirsnīgs paldies manai ģimenei, darba kolēģiem un draugiem par iedrošinājumu, izpratni, atbalstu un pacietību darba procesā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

1. *Latvijas Konverģences programma 2009-2012*. LR Finanšu ministrija. Rīga: 2010.gada janvāris, 54 lpp. – [atsauce 09.02.2010.]. Pieejams: http://ec.europa.eu/economy_finance/sgp/pdf/20_scps/2009-10/01_programme/lv_2010-01-29_cp_lv.pdf
2. Demogrāfijas centra dati. –[atsauce 01.02.2010.]. Pieejams: <http://www.popin.lanet.lv>
3. *Demogrāfiskā attīstība Latvijas reģionos*. LU Demogrāfijas centrs. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2009. 44 lpp.
4. *Europe in figures: Eurostat yearbook 2009*. European Commission. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities. 2009. 560 p. – [atsauce 10.00.2009.]. Pieejams: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/publications/eurostat_yearbook
5. Eurostat dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>
6. *International Population Reports: An Aging World 2008*. U.S. Governmental Printing Office, Washington, DC, 2009. 204 p. – [atsauce 06.01.2010.]. Pieejams: <http://www.census.gov/prod/2009pubs/p95-09-1.pdf>
7. *Latvijas ilgtspējīgas attīstības indikatoru pārskats 2003*. Latvijas vides aģentūra. Rīga, 2003. – [atsauce 15.03.2010.]. Pieejams: <http://www.lva.gov.lv/produkti/liaip2003/>
8. LR Centrālās statistikas pārvaldes dati. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams: <http://www.csb.lv>
9. LR Labklājības ministrijas Sociālais ziņojums par 2006.gadu. Rīga: SIA „Dardedze Hologrāfija”, 2007, 128 lpp.
10. *Sociālie procesi Latvijā 2003: analītiskais apskats*. LR Centrālā statistikas pārvalde. Rīga, 2003. 152 lpp.

11. *The 2009 Ageing Report: economic and budgetary projections for the EU-27 Member States (2008-2060)*. European Commission and the Economic Policy Committee. 280 p. – [atsauce 20.02.2010.].
Pieejams: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14992_en.pdf

12. *Active Aging: A Policy Framework*. World Health Organization. Madrid, 2002. p.60. – [atsauce 27.03.2010.]. Pieejams:
http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf

13. **Auzāne, B., Ēlere, L.** *Sustainable consumption in Latvia: barriers and consumer attitude*. Rīga: Stockholm School of Economic, 2008. 46 p. – [atsauce 01.05.2010.].
Pieejams:
<http://www.google.com/search?q=13.%09Auz%C4%81ne%2C+B.%2C+%C4%92lere%2C+L.+Sustainable+consumption+in+Latvia%3A&sourceid=ie7&rls=com.microsoft:lv:IE-SearchBox&ie=&oe=>

14. **Backhouse, R.** *A History of Modern Economic Analysis*. Oxford, UK: Basil Blackwell, 1991.576 p.

15. **Bikse, V.** *Ekonomikas teorijas pamatprincipi: mācību līdzeklis*. Rīga: SIA Izglītības solī, 2007. 454 lpp.

16. **Bonder, B.R.** *The Psychosocial Meaning of Activity, Functional Performance in Older Adults*. 2nd ed., F.A. Davis Company, 2001. p. 42-58.

17. **Brants, M.** Aktīvā mūža garuma ietekmējošie faktori Latvijā. **No:** *Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem Nr.11: Draudi Latvijas iedzīvotāju ataudzei un nepieciešamā rīcība to mazināšanai*. Rīga: BO SIA LZA Ekonomikas institūts, 2004, 77.-91.lpp.

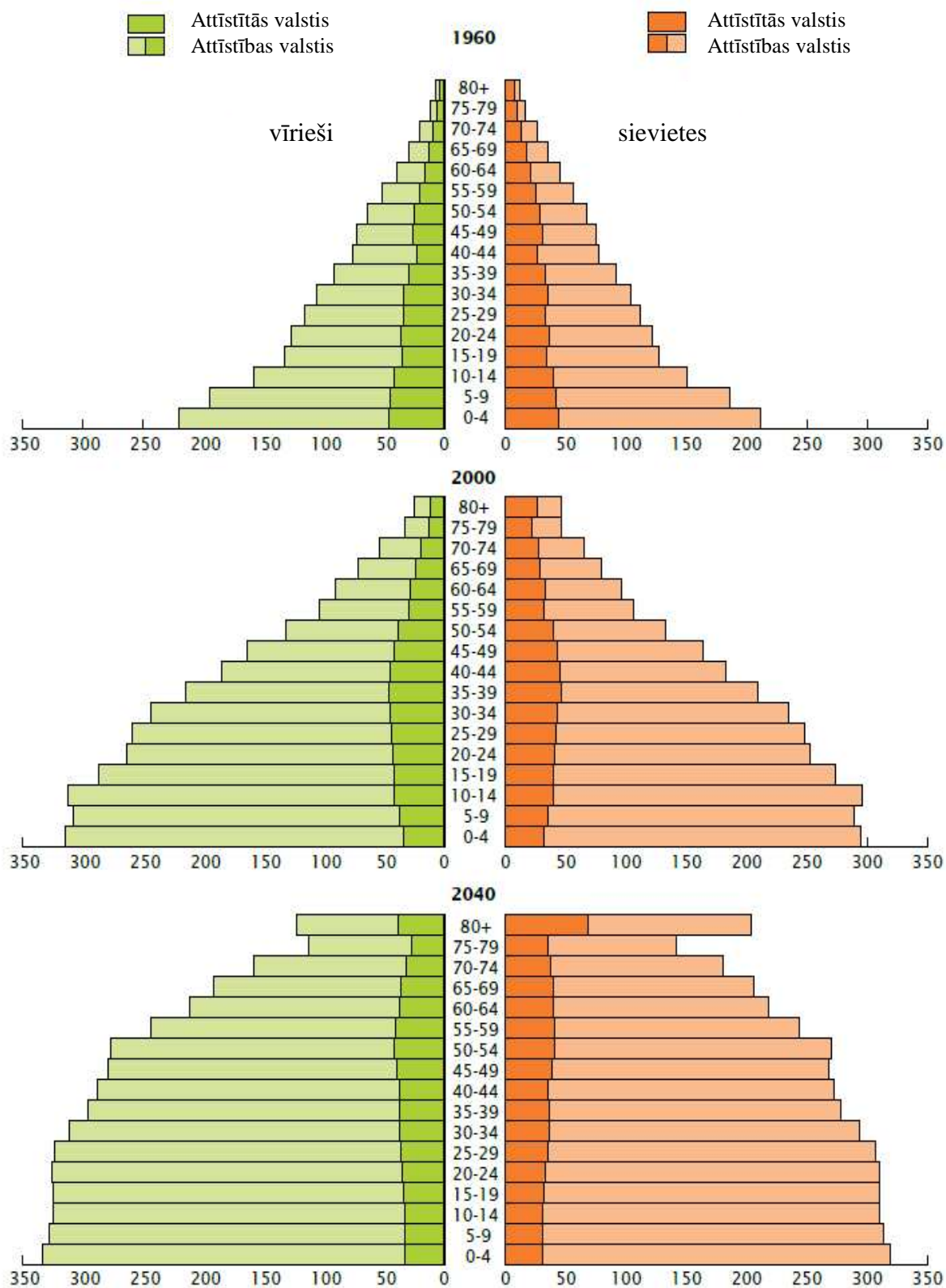
18. **Chodzko-Zajko, W.J.** *Biological Theories of Aging: Implications for Functional Performance. Occupational Therapy with Elders Strategies For The COTA*. 2nd ed., Mosby, Inc., 2004. p. 28- 41.

19. **Cutler, L., S.** *Aging: Theoretical considerations and Bio - Physical Realities. Elder Care in Occupational Therapy.* SLACK Incorporated, 1998. p.56-119.
20. **Eglīte, P.** Demogrāfiskās politikas vieta Latvijas sociālajā politikā. **No:** *Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem Nr.11: Draudi Latvijas iedzīvotāju ataudzei un nepieciešamā rīcība to mazināšanai.* Rīga: BO SIA LZA Ekonomikas institūts, 2004, 7.-20.lpp.
21. **Eglīte, P.** Iedzīvotāju politikas uzdevumi un rīcības veidi izceļošanas seku novēršanai. **No:** Stratēģiskās analīzes komisijas zinātniski pētniecisko rakstu krājuma *Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21.gadsimta sākumā.* Rīga: Zinātne, 2006, 75.-88.lpp.
22. *From red to gray: the „Third transition” of aging population in Eastern Europe and the former Soviet Union.* Washington, D.C.: World Bank, 2007. 298 p. – [atsauce 01.05.2010.]. Pieejams:
http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/publications/454763-1181939083693/full_report.pdf
23. **Harris, M. J.** *Basic principles of Sustainable Development.* Global Development and Environment Intitute, Tufts University, 2000. 26 p. – [atsauce 03.05.2010.]. Pieejams:
http://ase.tufts.edu/gdae/publications/working_papers/Sustainable%20Development.PDF
24. **Kielhofner, G.** *A Model of Human Occupation.* 1985. p. 576.
25. **Krūmiņš, J.** Iedzīvotāju veselība, mirstība un mūža ilgums Latvijā: tendences, faktori, perspektīvas. **No:** Stratēģiskās analīzes komisijas zinātniski pētniecisko rakstu krājuma *Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21.gadsimta sākumā.* Rīga: Zinātne, 2006, 9.-31.lpp.
26. **Liepiņa, Z.** Veselīga novecošana un to ietekmējošie faktori gados veciem cilvēkiem Latvijā: maģistra darbs. RSU Sabiedrības veselības fakultāte. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2007. 70 lpp.

27. LU pētniecības projekta „Latvijas ilgtspējīgas attīstības riski un iespējas kapitāla tirgus globalizācijas apstākļos” atskaite (vad. prof. E.Kassalis, prof. G.Oļevskis).
28. **Montgomery, K.** *Demographic transition*. – [atsauce 24.04.2010.] Pieejams: <http://www.uwmc.uwc.edu/geography/Demotrans/demtran.htm>
29. *Novecošanās raksturojums*. – [atsauce 24.04.2010.] Pieejams: <http://www.transgenerational.org/>
30. **Nugent, R., Seligman, B.** *How Demographic Change Affects Development*. Demographics and Development in the 21st Century Initiative Tehnical Background Paper. Center for Global Development. 24 p. – [atsauce 03.05.2010.]. Pieejams: http://www.cgdev.org/doc/Demographic_and_Development/DD_background_12_10_08.PDF
31. **Paula, L.** *Tautas attīstība – ko tas nozīmē?* – [atsauce 14.10.2009.]. Pieejams: http://www.lv.lv/body_print.php?id=170248
32. **Putniņa, A.** Vīrieši Latvijā: situācijas ieskicējums. **No:** Stratēģiskās analīzes komisijas zinātniski pētniecisko rakstu krājuma *Demogrāfiskā situācija šodien un rīt*. Rīga: Zinātne, 2005, 58.-92.lpp.
33. *Tautas attīstība: Mācību līdzeklis*. Rīga: Jumava Sorosa fonds Latvija & UNDP, 2002. 226 lpp.
34. **Taylor, P., Jorgensen, B., Watson, E.** Population ageing in a globalizing labour market: implications for older workers. **In:** *Proceedings of the Productive Ageing Conference*, Jinan, Shandong, China, July 27-29, 2009, Shandong University. – [atsauce 03.05.2010.].Pieejams: <http://eprints.qut.edu.au/31149/1/c31149.pdf>
35. **Zvidriņš, P.** *Demogrāfija: Mācību līdzeklis*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003. 280 lpp.

PIELIKUMI

Iedzīvotāju dzimuma un vecuma piramīdas attīstītajās un attīstības valstīs¹

¹ International Population Reports: An Aging World 2008. U.S. Governmental Printing Office, Washington, DC, 2009. p.21.

Iedzīvotāju dabiskais pieaugums ES dalībvalstīs¹

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ES-27	223,7	168,8	162,3	296,4	231,8	152,1	104,0	391,9	292,0	475,9	483,8
Beļģija	12,4	9,7	9,3	10,0	10,7	5,6	5,1	13,7	14,7	19,8	20,0
Bulgārija	-57,7	-52,8	-39,5	-41,4	-44,2	-46,1	-44,6	-40,2	-42,3	-39,5	-37,7
Čehija	-22,1	-19,0	-20,3	-18,1	-17,0	-15,5	-17,6	-9,5	-5,7	1,4	10,0
Dānija	7,8	7,7	7,1	9,1	7,1	5,5	7,1	8,8	9,3	9,5	8,5
Vācija	-48,2	-67,3	-75,6	-71,8	-94,1	-122	-147	-113	-144	-149	-141
Igaunija	-6,0	-7,3	-6,0	-5,3	-5,9	-5,4	-5,1	-3,7	-3,0	-2,4	-1,6
Īrija	21,2	22,4	21,3	23,4	27,6	31,1	32,7	33,8	33,6	36,8	42,9
Griekija	2,3	-1,8	-2,7	-2,0	-0,3	-0,3	-1,1	0,7	2,5	6,6	2,3
Spānija	19,5	4,7	9,0	37,2	46,2	50,2	57,1	82,7	79,0	111,5	106,7
Francija	:	225,1	229,2	267,5	262,9	248,3	231,3	280,7	269,6	303,3	290,0
Itālija	-22,4	-51,0	-20,5	-12,4	-16,8	-17,5	-44,8	17,5	-34,9	2,1	-7,5
Kipra	4,1	3,4	3,4	3,1	3,3	2,7	2,9	3,1	2,8	3,6	3,1
Latvija	-14,7	-15,8	-13,4	-12,0	-13,3	-12,5	-11,4	-11,7	-11,3	-10,8	-9,8
Lietuva	-3,3	-3,7	-3,6	-4,8	-8,9	-11,1	-10,4	-10,9	-13,3	-13,5	-13,3
Luksemburga	1,6	1,5	1,8	2,0	1,7	1,6	1,3	1,9	1,8	1,7	1,6
Ungārija	-39,1	-43,6	-48,6	-38,0	-35,1	-36,0	-41,2	-37,4	-38,2	-31,7	-35,2
Malta	2,0	1,7	1,3	1,5	1,1	0,9	0,9	0,9	0,7	0,7	0,8
Nīderlande	56,7	61,9	60,0	66,1	62,2	59,7	58,4	57,5	51,5	49,7	47,9
Austrija	4,6	2,9	-0,1	1,5	0,7	2,3	-0,3	4,7	3,0	3,6	1,6
Polija	32,4	20,3	0,6	10,3	5,0	-5,7	-14,2	-7,4	-3,9	4,6	10,6
Portugāle	8,3	7,3	8,1	14,6	7,7	8,1	3,7	7,3	1,9	3,5	-1,0
Rumānija	-42,4	-31,9	-30,6	-21,3	-39,2	-59,1	-54,1	-42,6	-41,1	-38,6	-37,2
Slovēnija	-0,8	-1,2	-1,4	-0,4	-1,0	-1,2	-2,1	-0,6	-0,7	0,8	1,4
Slovākija	7,0	4,4	3,8	2,4	-0,8	-0,7	-0,5	1,9	1,0	0,6	0,6
Somija	10,2	7,8	8,2	7,4	7,6	6,1	7,6	10,2	9,8	10,8	9,7
Zviedrija	-2,8	-4,2	-6,6	-3,0	-2,3	0,8	6,2	10,4	9,6	14,7	15,7
Apvienotā Karaliste	96,9	87,7	67,9	70,7	66,9	62,6	84,4	132,9	139,9	176,3	194,7

¹ European Commission. Europe in figures: Eurostat yearbook 2009. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities. 2009. p.147.

Summārais dzimstības koeficients ES dalībvalstīs¹

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Beļģija	1,59	1,60	1,60	1,62	:	:	:	1,66	1,72	1,76	:	:	:
Bulgārija	1,23	1,09	1,11	1,23	1,26	1,20	1,21	1,23	1,29	1,31	1,37	1,42	1,48
Čehija	1,18	1,17	1,16	1,13	1,14	1,14	1,17	1,18	1,22	1,28	1,33	1,44	1,50
Dānija	1,75	1,76	1,73	1,75	1,78	1,76	1,72	1,76	1,78	1,80	1,83	1,84	1,89
Vācija	1,32	1,37	1,36	1,36	1,38	1,35	1,34	1,34	1,36	1,34	1,32	1,37	1,38
Igaunija	1,37	1,32	1,28	1,32	1,39	1,34	1,37	1,37	1,47	1,50	1,55	1,63	1,65
Īrija	1,88	1,93	1,93	1,89	1,88	1,93	1,96	1,95	1,93	1,86	1,90	2,01	2,10
Griekija	1,28	1,28	1,26	1,24	1,26	1,25	1,27	1,28	1,30	1,33	1,39	1,41	1,51
Spānija	1,16	1,17	1,16	1,19	1,23	1,24	1,26	1,31	1,33	1,35	1,38	1,40	1,46
Francija	:	:	1,78	1,81	1,89	1,90	1,88	1,89	1,92	1,94	2,00	1,98	2,00
Itālija	1,20	1,21	1,21	1,23	1,26	1,25	1,27	1,29	1,33	1,32	1,35	1,37	:
Kipra	1,95	1,86	1,76	1,67	1,64	1,57	1,49	1,50	1,49	1,42	1,47	1,39	1,46
Latvija	1,18	1,14	1,12	1,19	1,24	1,21	1,23	1,29	1,24	1,31	1,35	1,41	1,44
Lietuva	1,49	1,47	1,46	1,46	1,39	1,30	1,24	1,26	1,26	1,27	1,31	1,35	1,47
Luksemburga	1,77	1,72	1,68	1,74	1,76	1,65	1,63	1,62	1,66	1,66	1,65	1,61	1,61
Ungārija	1,46	1,37	1,32	1,28	1,32	1,31	1,30	1,27	1,28	1,31	1,34	1,32	1,35
Malta	:	1,98	1,88	1,77	1,70	1,48	1,45	1,48	1,40	1,38	1,41	1,37	1,44
Nīderlande	1,53	1,56	1,63	1,65	1,72	1,71	1,73	1,75	1,73	1,71	1,70	1,72	1,77
Austrija	1,45	1,39	1,37	1,34	1,36	1,33	1,39	1,38	1,42	1,41	1,40	1,38	1,41
Polija	1,59	1,52	1,44	1,37	1,35	1,32	1,25	1,22	1,23	1,24	1,27	1,31	1,39
Portugāle	1,44	1,47	1,47	1,50	1,55	1,45	1,47	1,44	1,40	1,40	1,35	1,33	1,37
Rumānija	1,37	1,40	1,40	1,39	1,39	1,31	1,26	1,27	1,29	1,32	1,31	1,30	1,35
Slovēnija	1,28	1,25	1,23	1,21	1,26	1,21	1,21	1,20	1,25	1,26	1,31	1,38	1,53
Slovākija	1,47	1,43	1,37	1,33	1,29	1,20	1,18	1,20	1,24	1,25	1,24	1,25	1,32
Somija	1,76	1,75	1,70	1,74	1,73	1,73	1,72	1,77	1,80	1,80	1,84	1,83	1,85
Zviedrija	1,60	1,52	1,50	1,50	1,54	1,57	1,65	1,71	1,75	1,77	1,85	1,88	1,91
Apvienotā Karaliste	1,73	1,72	1,71	1,68	1,64	1,63	1,64	1,71	1,77	1,78	1,84	:	:

¹ European Commission. Europe in figures: Eurostat yearbook 2009. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities. 2009. p.154.

Vīriešu un sieviešu vidējais paredzamais mūža ilgums ES dalībvalstīs¹

	VĪRIEŠI						SIEVIETES					
	1996	2000	2002	2004	2007	2008	1996	2000	2002	2004	2007	2008
ES-27	:	:	74,5	75,2	76,1	:	:	:	80,9	81,5	82,2	:
Beļģija	73,9	74,6	75,1	76,0	77,1	:	80,7	81,0	81,2	81,8	82,6	:
Bulgārija	67,4	68,4	68,8	68,9	69,5	69,8	74,5	75,0	75,5	75,8	76,7	77,0
Čehija	70,4	71,7	72,1	72,6	73,8	74,1	77,5	78,5	78,7	79,2	80,2	80,5
Dānija	73,1	74,5	74,8	75,4	76,2	76,5	78,3	79,2	79,4	80,2	80,6	81,0
Vācija	73,6	75,1	75,7	76,5	77,4	77,6	80,1	81,2	81,3	81,9	82,7	82,7
Igaunija	64,3	65,5	65,3	66,4	67,2	68,7	75,6	76,2	77,0	77,8	78,8	79,5
Īrija	73,1	74,0	75,2	76,4	77,4	77,5	78,7	79,2	80,5	81,4	82,1	82,3
Grieķija	75,1	75,5	76,2	76,6	77,1	77,7	80,2	80,6	81,1	81,3	81,8	82,4
Spānija	74,5	75,8	76,3	76,9	77,8	78,0	82,0	82,9	83,2	83,7	84,3	84,3
Francija	:	75,3	75,7	76,7	77,6	:	:	83,0	83,0	83,8	84,8	:
Itālija	75,5	77,0	77,4	77,9	78,7	:	81,8	82,9	83,2	83,8	84,2	:
Kipra	:	:	76,4	76,8	77,9	78,5	:	:	81,0	82,1	82,2	83,1
Latvija	:	:	64,7	65,9	65,8	67,0	:	:	76,0	76,2	76,5	77,8
Lietuva	64,6	66,8	66,2	66,3	64,9	66,3	75,9	77,5	77,5	77,7	77,2	77,6
Luksemburga	73,3	74,6	74,6	75,9	76,7	78,1	80,2	81,3	81,5	82,3	82,2	83,1
Ungārija	66,3	67,6	68,3	68,7	69,4	70,0	75,0	76,2	76,7	77,2	77,8	78,3
Malta	74,8	76,2	76,3	77,4	77,5	77,1	79,6	80,3	81,3	81,2	82,2	82,3
Nīderlande	74,7	:	76,0	76,9	78,1	78,4	80,5	:	80,7	81,5	82,5	82,5
Austrija	73,7	75,2	75,8	76,4	77,4	77,8	80,2	81,2	81,7	82,1	83,1	83,3
Polija	68,1	69,6	70,3	70,6	71,0	71,3	76,6	78,0	78,8	79,2	79,8	80,0
Portugāle	71,6	73,2	73,8	75,0	75,9	76,2	79,0	80,2	80,6	81,5	82,2	82,4
Rumānija	65,1	67,7	67,3	68,2	69,7	69,7	72,8	74,8	74,7	75,5	76,9	77,2
Slovēnija	71,1	72,2	72,6	73,5	74,4	75,5	79,0	79,9	80,5	80,8	82,0	82,6
Slovākija	68,8	69,2	69,8	70,3	70,6	70,8	77,0	77,5	77,7	78,0	78,4	79,0
Somija	73,1	74,2	74,9	75,4	76,0	76,5	80,7	81,2	81,6	82,5	83,1	83,3
Zviedrija	76,6	77,4	77,7	78,4	79,0	79,2	81,7	82,0	82,1	82,8	83,1	83,3
Apvienotā Karaliste	74,3	75,5	76,0	76,8	77,6	:	79,5	80,3	80,6	81,0	81,8	:

¹ European Commission. Europe in figures: Eurostat yearbook 2009. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 2009. p.160, un Eurostat dati no datu bāzes par 2007. un 2008. gadu

Iedzīvotāju novecošanās rādītāji ES dalībvalstīs¹

	0-14 gadus vecu iedzīvotāju īpatsvars 15-64 gadus vecu iedzīvotāju kopskaitā							65 gadus vecu un vecāku iedzīvotāju īpatsvars 15-64 gadus vecu iedzīvotāju kopskaitā					
	1970	1980	1990	2000	2007	2008	2009	1970	1980	1990	2000	2007	2008
ES-27	:	:	29,2	25,7	23,5	23,3	:	:	:	20,6	23,2	25,2	25,2
Beļģija	37,5	31,0	27,0	26,9	25,8	25,6	:	21,2	21,9	22,1	25,5	25,9	25,8
Bulgārija	33,9	33,5	30,9	23,4	19,4	19,3	19,4	14,0	17,8	19,5	23,8	24,9	25,0
Čehija	32,0	37,0	33,0	23,9	20,2	20,0	19,9	17,9	21,6	19,0	19,8	20,2	20,5
Dānija	36,4	32,7	25,5	27,6	28,2	28,0	27,8	18,9	22,2	23,2	22,2	23,2	23,6
Vācija	36,8	28,6	23,1	23,1	21,0	20,7	20,6	21,4	23,9	21,6	23,9	29,9	30,0
Igaunija	33,3	32,8	33,7	27,3	21,9	21,8	22,0	17,7	19,0	17,5	22,4	25,1	25,3
Īrija	54,2	51,8	44,7	32,8	29,7	30,0	30,8	19,3	18,2	18,6	16,8	16,2	15,9
Grieķija	37,5	36,2	29,3	22,9	21,3	21,3	21,4	17,2	20,6	20,4	24,2	27,6	27,8
Spānija	44,2	41,2	30,5	21,8	21,1	21,3	21,5	15,2	17,1	20,2	24,5	24,2	24,1
Francija	40,0	35,4	30,5	29,0	28,1	28,3	28,5	20,6	22,1	21,1	24,6	25,2	25,1
Itālija	38,1	35,1	24,5	21,2	21,3	21,3	21,4	16,7	20,3	21,5	26,8	30,2	30,4
Kipra	:	:	41,2	34,5	25,7	24,9	24,4	:	:	17,2	17,0	17,6	17,8
Latvija	32,8	30,7	32,1	26,7	20,2	19,9	19,9	18,0	19,6	17,7	22,1	24,8	24,9
Lietuva	43,2	36,2	33,9	30,6	23,2	22,3	21,9	15,9	17,4	16,2	20,8	22,7	23
Luksemburga	33,8	28,1	24,9	28,3	27,1	26,8	26,4	19,1	20,3	19,3	21,4	20,7	20,6
Ungārija	31,3	33,8	31,0	24,8	22,1	21,8	21,6	17,0	20,9	20,0	22,0	23,2	23,5
Malta	:	36,1	35,8	30,2	24,0	23,2	22,6	:	12,5	15,7	17,9	19,8	19,3
Nīderlande	43,8	34,3	26,4	27,4	26,8	26,6	26,4	16,2	17,4	18,6	20,0	21,5	21,8
Austrija	39,5	32,4	26,0	25,4	23,1	22,7	22,4	22,7	24,3	22,1	22,9	25,0	25,4
Polija	42,0	36,8	39,0	28,6	22,3	21,8	21,5	12,6	15,5	15,4	17,6	19,0	18,9
Portugāle	46,8	41,6	31,6	24,0	23,0	22,8	22,8	14,9	17,8	20,0	23,7	25,6	23,4
Rumānija	39,8	42,1	36,0	27,7	22,1	21,8	21,7	13,0	16,3	15,6	19,7	21,3	21,3
Slovēnija	37,7	34,6	30,6	23,0	19,9	20,0	20,1	14,8	16,4	15,5	19,8	22,7	23,3
Slovākija	43,4	41,2	39,6	28,8	22,4	21,8	21,3	14,4	16,7	16,0	16,6	16,5	16,6
Somija	37,7	30,2	28,7	27,2	25,7	25,3	25,2	13,6	17,6	19,8	22,2	24,8	24,8
Zviedrija	31,8	30,9	27,7	28,8	25,9	25,6	25,4	20,7	25,3	27,7	26,9	26,4	26,7
Apvienotā Karaliste	38,2	33,2	29,0	29,4	26,5	26,5	:	20,5	23,3	24,1	24,3	24,1	24,3

¹ European Commission. Europe in figures: Eurostat yearbook 2009. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities. 2009. p.142, un Eurostat dati no datu bāzes par 2008. un 2009. gadu

Dokumentārā lapa

Maģistra darbs „Iedzīvotāju novecošanās problēma Latvijā, tās ietekme uz tautsaimniecības attīstību” izstrādāts LU Ekonomikas un vadības fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Gunita Virsnīte _____

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: asoc.prof., Dr. oec. Atis Bērziņš _____

Recenzents: Dr.habil.oec., prof. Pēteris Zvidriņš

Darbs iesniegts Statistikas un demogrāfijas katedrā

Metodiķe: Anita Jankovska _____

Darbs aizstāvēts valsts pārbaudījuma komisijas sēdē

Komisijas sekretāre: _____